

iurium SCRIPTUM

O právu a spravedlnosti.
Odborně, přitom srozumitelně.
Pro praxi i teorii.

2022

Iurium Scriptum

číslo 2/2022, ročník VI.

Iurium Scriptum je periodikum s odbornými články, které je vydáváno dvakrát ročně. Publikované články se věnují právu a právní vědě. Všechny odborné články jsou anonymně hodnoceny dvěma recenzenty.

Redakční rada

Předseda: Ing. Mgr. Radek Ruban, Ph.D.

Interní členové: doc. JUDr. Kateřina Frumarová, Ph.D., doc. JUDr. Václav Stehlík, Ph.D., LL.M., JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., Ing. Mgr. Radek Ruban, Ph.D., Mgr. Ing. John A. Gealfow, JUDr. Tomáš Grygar.

Externí členové: prof. JUDr. Milana Hrušáková, CSc., prof. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D., doc. JUDr. Robert Zbíral, Ph.D., JUDr. Václav Bednář, Ph.D., JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D., JUDr. Martin Faix, Ph.D., MJI, JUDr. Vlastimil Göttinger, Ph.D., JUDr. Martin Hapla, Ph.D., JUDr. Martin Kopa, Ph.D., JUDr. Jan Lasák, Ph.D., LL.M., JUDr. Zdenka Papoušková, Ph.D., Mgr. et Mgr. Lukáš Ryšavý, Ph.D., JUDr. Jaroslav Stránský, Ph.D., JUDr. Renáta Šínová, Ph.D., JUDr. Maxim Tomoszek, Ph.D., Mgr. David Baroš, JUDr. Lukáš Dořičák.

Redakce

Šéfredaktor: Leoš Kudlík

Nakladatelská redakce: John A. Gealfow, **Korektura:** Barbora Kriklová

Sazba: Michael Šopík

Kontakt na redakci: redakce@iurium.cz

Čas a místo vydání: únor 2023, Brno

Evidenční číslo periodického tisku: MK ČR E 22854

ISSN: 2570-5679 (print), 2570-5709 (online)

Vydavatel: **Nugis Finem Publishing, s.r.o.**

IČ: 07516541

sídlo: Botanická 785/9, 602 00 Brno

Úvodem

Když jsem téměř před deseti lety pojal myšlenku zorganizovat konferenci věnovanou teorii práva, trochu jsem doufal, že by tak mohla vzniknout nová tradice. Snad nebude znít příliš neskromně, že ve mně letos pořádaný osmý ročník Weyrových dnů právní teorie vzbudil pocit, že se mi toto přání vyplnilo. V průběhu let tato akce samozřejmě procházela různými proměnami. Zvyšoval se počet jejich účastníků. Její součástí se staly i workshopy se zahraničními vystupujícími. Z některých ročníků vznikly videozáznamy, které získaly stovky (někdy dokonce tisíce) zhlédnutí na YouTube. Vždycky je však co zlepšovat. Až do nedávné doby mne například trápila kvalita sborníků, které z konference vycházely. Sborníkové příspěvky totiž již nějaký čas nejsou bodovány v rámci hodnocení naší vědy, což se zpravidla negativně promítá do jejich kvality. Tím spíš mě potěšila vstřícnost Johna A. Gealfowa a Radka Rubana, kteří souhlasili s tím, aby písemné verze vybraných konferenčních vystoupení byly publikovány formou zvláštního čísla časopisu *Iurium Scriptum*. Právě tato forma publikace totiž umožnila zvýšit nároky na potenciální autory a tím přispět i k zvýšení odborné úrovně a celkové kvality zveřejněných textů.

Weyrovy dny právní teorie jsou samozřejmě typické svými širěji koncipovanými tématy, které mají umožnit účast nejen právním teoretikům, ale také odborníkům fokusovaným na otázky právní teorie v rámci svých praktičtěji zaměřených oborů. Jejich pravidelnou součástí je i sekce Aktuální problémy právní teorie, jejímž úkolem je poskytnout určitý reprezentativní přehled o tom, co nového se v této disciplíně v České a Slovenské republice zkoumá. Číslo, které se dostává čtenářům tímto do rukou, shrnuje zejména texty spadající do jejího rámce. Je v něm zastoupená pestrá směsice autorů z Bratislavy, Prahy a Brna. Některá jejich témata jsou více filosofická, jiným nechybí důležitý praktický aspekt. I díky přísnému recenznímu řízení spojuje všechny texty jejich kvalita. Věřím tedy, že představují oproti příspěvkům vydaným ve sbornících posun správným směrem a zaujmou široké spektrum čtenářů se zájmem (nejen) o právní teorii.

Příspěvky z Weyrových dnů jsou po dohodě s redakcí doplněny o článek „(Právní) osud vlastnického práva po roku 1948 v Československu“. Je tomu tak jednoduše proto, aby nevznikala zbytečná prodleva mezi přijetím tohoto textu k uveřejnění a jeho skutečnou publikací v tištěné verzi časopisu.

Toto číslo časopisu *Iurium Scriptum* je publikačním výstupem z konference Weyrovy dny právní teorie 2022, jejíž uspořádání bylo financováno z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum v rámci projektu Weyrovy dny právní teorie 2022 (Kód projektu: MUNI/B/0955/2021), kterou poskytlo MŠMT v roce 2022.

Martin Hapla

Obsah

JUDr. Jiří Kapras: Omezení nositelů veřejných funkcí v účasti na soutěži o veřejné prostředky jako legitimní opatření zákonodárce proti střetu zájmů	5–25
Mgr. Bc. Linda Tvrdíková: Morální intuice v právu – není pak rozhodování subjektivní?	26–46
Mgr. Olexij M. Meteněkanyč: Dereifikácia zvierat v súkromnom práve (nielen) v podmienkach Slovenskej republiky	47–81
Mgr. Nikolas Sabján, PhD., LL.M: „Revival“ marxistických medzinárodnoprávných teórií	82–105
Adam Köszeghy: (Právny) osud vlastníckeho práva po roku 1948 v Československu	106–133

Odborný článek

Omezení nositelů veřejných funkcí v účasti na soutěži o veřejné prostředky jako legitimní opatření zákonodárce proti střetu zájmů

Jiří Kapras

Autor je doktorandem na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a pracuje na Ministerstvu spravedlnosti. Článek vznikl v rámci specifického vysokoškolského výzkumu toho času (6/2022) realizovaného na Katedře politologie a sociologie Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Chtěl bych zvlášť poděkovat Janu Kyselovi za pečlivé čtení všech mých textů, včetně tohoto, a jeho cenné připomínky.

Abstrakt

Příspěvek se zamýšlí nad legitimitou omezení nositelů veřejných funkcí v účasti na soutěži o veřejné prostředky jako jednoho z nástrojů k předcházení přílišné koncentraci různých složek moci (ekonomické, politické, mediální) ve společnosti. Po obecnějším úvodu mapujícím českou právní regulaci v oblasti tzv. nepravé inkompatibility příspěvek nabízí polemiku nad tím, zda je vůbec úkolem státu střetu zájmů regulovat, a to obecně rovině i specificky v prostředí České republiky. Normativní rámec pro tuto polemiku tvoří požadavky plynoucí z ústavního pořádku ve světle navazující judikatury Ústavního soudu. Posléze autor dochází k závěru, že omezení nositelů veřejných funkcí v účasti na soutěži o veřejné prostředky je v principu legitimní a zamýšlí nad nedostatky české právní úpravy z hlediska cíle vytýčeného zákonodárcem, přičemž formuluje některé úvahy de lege ferenda.

Abstract

The paper considers the legitimacy of restricting public office holders from participating in the competition for public funds as one of the tools to prevent excessive concentration of various power components (economic, political, media) in society. After a more general introduction mapping Czech legal regulation in the area of so-called false incompatibility, the paper offers a polemic on whether it is the task of the state to regulate conflicts of interest at all, both generally and specifically in the environment of the Czech Republic. The normative framework for this polemic consists of the requirements arising from the constitutional order of the Czech Republic in the light of the subsequent jurisprudence of the Constitutional Court. Finally, the author comes to the conclusion that the restriction of the holders of public functions in the participation in the competition for public funds is in principle legitimate and reflects on some shortcomings of the Czech legislation from the point of view of the goal set by the legislator, while formulating some considerations de lege ferenda.

Úvod

Střet zájmů je dnes již relativně módním pojmem, který do českého veřejného prostoru začal výrazněji pronikat až v roce 2016 v souvislosti s projednáváním novely zákona o střetu zájmů, později přijaté jako zákon č. 14/2017 Sb. (tisk č. 564 v 7. volebním období Poslanecké sněmovny).¹ Důvody, že se tak stalo právě v souvislosti s touto novelou, vidím především dva: za prvé jí byla legálně zřízena centralizovaná a veřejně dostupná evidence tzv. majetkových přiznání veřejných funkcionářů (oznámení podle § 9 až 11 zákona o střetu zájmů) a za druhé se díky ní do zákona o střetu zájmů dostaly zákazy uvedené v § 4b a 4c, výrazně limitující vedoucí ústředních správních úřadů, v popředí se členy vlády, v účasti na soutěži o veřejné prostředky. Jsou to tato naposledy zmíněná ustanovení, na něž se v textu zaměřím.²

Obě ustanovení náleží do kategorie regulace situací tzv. nepravé inkompatibility představující kolizi zájmu veřejného, tj. zájmu, který je veřejný funkcionář povinen z titulu své funkce prosazovat nebo hájit, s jeho zájmem osobním, jenž má zpravidla, ať již přímo, nebo zprostředkovaně, majetkovou povahu. Jde tedy o konflikt vykonávané funkce s jinou, vedlejší činností typicky hospodářské povahy, jež veřejný funkcionář není s ohledem na riziko střetu zájmů, tj. riziko kontaminace jeho úsudku „nekalými pohnutkami“, oprávněn vykonávat současně. S cílem zachovat výsledek rozhodovacího procesu sledující obecné blaho (celospolečenský zájem) proto funkcionář musí mezi oběma činnostmi (funkce *versus* vedlejší činnost) volit. Obsahem právní úpravy jsou nejčastěji zákazy a omezení směřující k podnikatelské a jiné obdobné činnosti veřejných funkcionářů, které lze v daném kontextu vnímat jako zvláště citlivé či rizikové z hlediska chráněného veřejného zájmu.

Je patrné, že do úvah o potřebě a podobě regulace přístupu vysoce postavených funkcionářů exekutivy a obchodních společností, které tyto vlastní nebo ovládají, k soutěži o veřejné prostředky (především v podobě zadávání veřejných zakázek a udílení státních dotací) budou se zřetelem k cíli regulace vstupovat principy, zásady a hodnoty, na nichž je vybudován ústavní pořádek České republiky. Tak tomu bude přinejmenším potud, pokud jejich smyslem je chránit veřejný zájem a integritu procesů představujících politické rozhodování jako rozhodování národnostně, kulturně, etnický i jinak definovaného společenství lidí žijících na určitém území o svém dalším směřování (osudu). Zmíněné principy, zásady a hodnoty, níže podrobněji rozvedené, přitom budou tvořit normativní referenční rámec tohoto textu.

Po stručném představení obou rubrikovaných ustanovení zahrnujícím také nahlédnutí do zahraničních právních úprav se v textu zaměřím na podrobnější analýzu cílů sledovaných zákonodárcem při jejich koncepci a následně se dotknou otázky, zda je vůbec úkolem státu – jakéhokoliv i specificky České republiky – střet zájmů veřejných funkcionářů regulovat. Posléze představím požadavky na regulaci střetu zájmů plynoucí z ústavního pořádku České republiky a text uzavřu upozorněním na některé nedostatky české právní úpravy v popředí s absencí nezávislého ústředního správního úřadu, který by situace střetu zájmů vrcholných nositelů veřejných funkcí řešil, společně s uvedením doporučení *de lege ferenda*.

1. Ust. § 4b a 4c zákona o střetu zájmů jako součást regulace nepravé inkompatibility veřejných funkcionářů

§ 4b a 4c zakazují účast v zadávacích řízeních v pozici dodavatele nebo subdodavatele, prostřednictvím kterého dodavatel prokazuje kvalifikaci, pro obchodní společnost, v níž má veřejný funkcionář uvedený v § 2 odst. 1 písm. c) zákona o střetu zájmů (vedoucí ústředního správního úřadu)³ nebo jím ovládaná osoba alespoň čtvrtinový podíl,⁴ a zákaz poskytnout takové obchodní společnosti dotaci či investiční pobídku.

Citovaná ustanovení spadají do kategorie regulace situací tzv. nepravé inkompatibility, tj. konfliktu vykonávané funkce s jinou, vedlejší činností typicky hospodářské povahy, jež veřejný funkcionář není s ohledem na riziko střetu zájmů oprávněn vykonávat současně, a proto musí mezi oběma výkony volit.⁵ Obsahem regulace jsou nejčastěji zákazy a omezení směřující k takové podnikatelské a jiné ekonomické či hospodářské činnosti veřejných funkcionářů, již lze z pohledu chráněného veřejného zájmu vnímat jako citlivou, rizikovou.

Česká republika není zdaleka jedinou zemí, která situace nepravé inkompatibility reguluje. Za pozoruhodné nebo inspirativní lze v tomto směru považovat např. právní úpravy Rakouska a Slovenska, které pro vybrané případy porušení zákazů a omezení veřejných funkcionářů umožňují vyslovit ztrátu funkce, např. je-li veřejná funkce vykonávána „se zaměřením na zisk“ (obecně ale půjde zřejmě o jakékoli upřednostňování osobního zájmu před zájmem, který má veřejný funkcionář z titulu své funkce prosazovat nebo hájit).⁶

V případě francouzské právní úpravy je pak – na evropské poměry celkem raritně – porušení mnohých povinností veřejných funkcionářů konstituováno jako trestný čin s možností uložit trest odnětí svobody až na tři roky nebo relativně vysoký peněžitý trest (až 200 000 EUR).⁷ Poslanci mohou být nad rámec toho i zbaveni mandátu, pokud ve lhůtě 30 dní ode dne, kdy o tom rozhodne Ústavní rada, nepřijmou k odstranění nebo zmírnění střetu zájmů náležitá opatření.

Velmi přísnou úpravou nepravé inkompatibility disponuje také Polsko a Chorvatsko, a to jak z hlediska širší zakazů a omezení hospodářských aktivit, tak z hlediska přísných veřejnoprávních důsledků jejich porušení. V Polsku např. členové vlády, poslanci ani státní zaměstnanci nesmějí zastávat manažerské nebo dozorčí funkce v obchodních společnostech, mít větší než 10% podíl v těchto společnostech nebo se účastnit zadávání veřejných zakázek. Velmi podobná omezení platí pro členy vlády a poslance i v Chorvatsku, kde navíc tito mají povinnost převést podíl v obchodní společnosti po dobu trvání mandátu na jinou osobu, je-li podíl větší než 0,5 %.

V českém právním prostředí na situace nepravé inkompatibility dopadá na prvním místě čl. 70 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy, který členům vlády zakazuje vykonávat činnosti, jejichž povaha odporuje výkonu jejich funkce. Jde-li o podzákonnou právní úpravu, můžeme kromě rubrikovaných ustanovení jmenovat § 4 odst. 1 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, zakazující podnikání a výkon jiné samostatně výdělečné činnosti, členství ve statutárních, řídicích, dozorcích a kontrolních orgánech podnikajících právnických osob a výkon činnosti v pracovněprávním nebo obdobném vztahu a služebním poměru, nejde-li o výkon veřejné funkce. Dále lze uvést poměrně mladé ustanovení, které se do zákona o střetu zájmů dostalo taktéž zákonem č. 14/2017 Sb., a sice jeho § 4a zakazující provozování rozhlasového a televizního vysílání a vydávání periodického tisku včetně případů, kdy tak veřejný funkcionář činí prostřednictvím právnické osoby, jejímž je společníkem, členem nebo ovládající osobou.

Z jiných, „odvětvových“ právních předpisů, upravujících problematiku střetu zájmů spíše okrajově, je možné odkázat zejména na § 44 zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, stanovící povinnost zadavatele postupovat tak, aby nedocházelo ke střetu zájmů. Pokud zadavatel zjistí, že ke střetu zájmů došlo (např. na zadání veřejné zakázky mají soukromý zájem osoby, které se podílejí na průběhu zadávacího řízení nebo mají z jiných důvodů vliv na jeho výsledek), je povinen přijmout opatření k nápravě – v krajním případě i vyloučit uchazeče o veřejnou zakázku ze zadávacího řízení.⁸

2. Motivy přijetí regulace

Jak zmíněno v úvodu, citovaná ustanovení se do zákona dostala v průběhu projednávání novely zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, která původně cílila primárně na zavedení centralizované evidence tzv. majetkových přiznání veřejných funkcionářů. Ustanovení byla do projednávané novely vložena komplexem pozměňovacích návrhů uplatněných formou usnesení Ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny ze dne 6. 4. 2016 (tisk č. 564/9)⁹, doplněného a modifikovaného pozměňovacími návrhy tehdejších poslanců Martina Plíška¹⁰ a Jana Chvojky¹¹.

Pozměňovací návrhy byly odůvodněny tím, že *[v]eřejní funkcionáři uvedení v § 2 odst. 1 písm. c) zákona o střetu zájmů ... by se neměli podílet na podnikání jako ovládající osoba*. V odůvodnění pozměňovacího návrhu poslance Martina Plíška bylo dále uvedeno, že *[p]ouhý zákaz být členem orgánů podnikající právnické osoby uvedený v § 4 odst. 1 písm. b) zde zcela neobstojí, neboť opomíjí právě reálný vliv ovládající osoby v obchodní společnosti*. Autor návrhu ještě dodává, že *[d]ojde-li ke střetu zájmu člena vlády, který zároveň uplatňuje rozhodující vliv [v] podnikající právnické osobě, nemusí postačit, že tento střet zájmů bude v souladu se zákonem pouze oznámen*.

Cíl sledovaný předkladateli pozměňovacích návrhů v případě obou probíraných ustanovení dobře vysvítá především ve vystoupení Martina Plíška v rozpravě vedené v rámci 2. čtení sněmovního tisku č. 545, z něhož lze uvést: *Pokládám skutečně za nepřijatelné, pokud člen vlády má, a to nepochybně má, exkluzivní informace, tak aby na jedné straně rozhodoval o miliardových výdajích ze státního rozpočtu a na druhé straně aby jeho firmy byly příjemci veřejných peněz z veřejných zakázek. Proto navrhuji ještě nový pozměňovací návrh, obdobné ustanovení, aby ty firmy, které alespoň z 25 % vlastní člen vlády, nemohly pobírat nenárokové dotace a investiční pobídky, protože to je stejný princip. Mimochodem, pokud jde o veřejné zakázky, je to princip, který platí v Rakousku. Já nevidím důvod, pokud v Rakousku tato úprava platí, proč by nemohla platit také v České republice. A pokud jde o ty dotace a investiční pobídky, tak je přece zřejmé, že pakliže nějaký úředník je posuzuje z hlediska toho, že firma je vlastněná členem vlády, tak může být v tomto ovlivněn, a platí tam ten princip, který se týká i veřejných zakázek*.¹²

Jak je z uvedeného patrné, uplatněné pozměňovací návrhy měly reagovat na situaci, kterou v českém politicko-právním prostředí nastolila nebyvalá koncentrace exekutivní, ekonomické a mediální moci v jedné ruce – ruce tehdejšího ministra financí a později premiéra Andreje Babiše –, a čelit riziku deformace politické a hospodářské soutěže, které je s tím spojeno. Politická reprezentace, odpovědná za přijetí novelizace zákona o střetu zájmů, tento retrospektivní prvek nové právní úpravy nijak nezastírala. Především se zřetelem k němu se novelizaci začalo již v průběhu jejího projednávání přezdívat *lex Babiš*.¹³

Otázka „šití zákona na míru jednomu člověku“ se následně stala předmětem řízení před Ústavním soudem o návrhu na zrušení části zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, vedeném pod sp. zn. Pl. ÚS 4/17. Ústavní soud se jako jednomu z referenčních bodů ústavnosti věnoval požadavku

obecnosti zákona a shledal, že reakce zákonodárce na konkrétní již existující sociální, ekonomické, politické a jiné podmínky tvoří běžný kontext, ve kterém jsou v různých státech světa přijímány zákony stanovující pro nositele veřejných funkcí nové zákazy či omezení; mimoto zákaz nesměřoval k jedné osobě v konkrétním postavení, ale ke všem vedoucím ústředních správních úřadů. Přitom Ústavní soud odkázal na rakouskou zkušenost a ve výsledku námitce porušení pravidla obecnosti nepřisvědčil.¹⁴ Ústavní soud nepřisvědčil ani žádné jiné námitce zpochybňující ústavnost nové právní úpravy a shledal ji celkově souladnou s ústavním pořádkem České republiky.¹⁵

Z pohledu politického¹⁶ může však i nadále vyvolávat určité pochybnosti, zda stanovením zákazů uvedených v § 4b a 4c stát až příliš (daleko, razantně) nevstoupil do oblasti, do které má státní moc vstupovat spíše výjimečně, tj. do oblasti regulace soukromých ekonomických aktivit jednotlivců. Pro odstranění těchto pochybností je potřeba se v první řadě zamyslet nad tím, zda je vůbec úkolem státu regulovat střet zájmů veřejných funkcionářů, byť za cenu zásahu do některých jejich základních práv a svobod či oprávněných zájmů (práva na soukromí, práva podnikat, zájmu účasti na soutěži o veřejné prostředky).

3. Je úkolem státu střet zájmů regulovat?

Stát představuje organizační útvar založený z vůle *lidu*,¹⁷ který by, alespoň v našem prostředí, měl sledovat myšlenku demokracie jako vlády lidu, lidem a pro lid.^{18 19} Tomu lze rozumět tak, že by jeho úkolem mělo být mimo jiné adoptovat takový mechanismus přijímání rozhodnutí o směřování státu, který bude zohledňovat různé ve společnosti zastoupené individuální a skupinové zájmy, a tím také umožňovat nalezení toho, co je v daném případě zájmem celospolečenským.²⁰ Z důvodu potřeby akceschopnosti rozhodovatele a předcházení patovým situacím při rozhodování není možné tento požadavek absolutizovat.²¹ Rozhodovací proces by ale měl umožnit volnou soutěž myšlenek a názorů, aby mohly zvítězit ty nejlepší. Současně je třeba zajistit, aby tento proces požíval dostatečné míry demokratické legitimacy a jeho výsledek byl akceptován těmi, jejichž myšlenky a názory v soutěži nezmýšlely.²²

Nutným předpokladem řádného fungování rozhodovacího procesu jsou na prvním místě osobní kvality (integrita, morální „celistvost“) na straně konkrétních osob, které v pozici rozhodovatele vystupují. Ty nesmí být při rozhodování zatíženy svými osobními zájmy. Je-li to nezbytně nutné, lze prostor pro preferenci osobních zájmů v rozhodovacím procesu zúžit normativní úpravou. V opačném případě výsledek střetávání myšlenek a názorů nebude záležitostí zaslouženého vítězství jedné myšlenky nebo jednoho názoru ve svobodné soutěži, nýbrž záležitostí prosazení mnohdy skrytého osobního zájmu rozhodovatele s pomocí jeho (politického, ekonomického) vlivu. Jinými slovy: má-li státní moc být vykonávána *pro lid*, nesmí být vykonávána *pro konkrétního představitele* státní moci, zejména ne v situaci, kdy si jeho zájem a zájem obecný konkurují.

V krajních případech proto může být ospravedlnitelné i žádoucí osobu koncentrující ve svých rukou různé složky moci ve společnosti do rozhodovacího procesu vůbec nepřipustit, případně jí na druhé straně znemožnit politickou moc kumulovat s mocí ekonomickou, např. ve formě zákazu podnikání či omezení účasti na soutěži o veřejné prostředky. V praktickém provedení půjde o povinnost této osoby, stanovenou prostředky práva, mezi oběma možnostmi volit. Ospravedlnění lze nacházet v situacích, kdy riziko zneužití střetu zájmů je příliš vysoké nebo je spojeno s mimořádně významnými negativními důsledky, popřípadě není-li incidenčně možné střet zájmů spolehlivě

zjišťovat a odstraňovat.²³ V opačném případě stát nedostatečně chrání požadavek, aby státní moc sloužila všem občanům.

Mimo prezentovaných požadavků plynoucích z konceptu moderní demokracie jako vlády lidu, lidem a pro lid je však třeba nahlédnout také požadavky další, plynoucí z ústavních kautel a zájmů, k nimž se český ústavní pořádek rovněž hlásí nebo jimž poskytuje ochranu, ať již explicitně, nebo implicitně. Takové požadavky na regulaci střetu zájmů budou pro nositele veřejných funkcí v České republice vyplývat přinejmenším z čl. 1 odst. 1, čl. 5, čl. 23 odst. 3, čl. 69 a čl. 70 Ústavy a dále čl. 21 odst. 4 Listiny.²⁴ V následující části textu si tyto požadavky krátce rozeberme.

4. Požadavky na regulaci střetu zájmů plynoucí z ústavního pořádku ČR

Již ze samotného normativního pojetí České republiky jako demokratického právního státu a požadavku na volnost soutěže politických stran²⁵ plynou některé zásadní směrnice z hlediska konceptu obranyschopné demokracie. Jak v minulosti judikoval Ústavní soud, a to i přímo ve vztahu k problematice střetu zájmů veřejných funkcionářů, *z hlediska veřejného zájmu a ochrany demokratických hodnot je proto akceptovatelná snaha zákonodárce, který v reakci na koncentraci významné ekonomické a mediální moci činí v mezích ústavního pořádku opatření bránící možné postupné deformaci demokratického režimu do podoby nějaké z jeho fiktivních či neliberálních variant.*²⁶ Ústavní soud dovodil, že jedním z těchto opatření je i regulace střetu zájmů veřejných funkcionářů, specificky v ustanoveních § 4a až 4c zákona o střetu zájmů.

Maxima obdobná té, která je vyjádřena v čl. 2 odst. 3 Ústavy, vyplývá také z čl. 23 odst. 3 a 69 Ústavy, povinnující čelné představitele státu – poslance, senátory a členy vlády – vykonávat mandát v zájmu všeho lidu (poslanci a senátoři), resp. nezneužívat svého postavení (členové vlády).²⁷ Mimoto jde v případě členů vlády o povinnost nezneužívat své funkce pro zisk osobních výhod pro sebe nebo „spřízněné“ osoby. Tento závazek je pak ještě rozveden v čl. 70 Ústavy, kde se členům vlády zapovídá vykonávat činnosti, jejichž povaha odporuje výkonu jejich funkce.²⁸ V podrobnostech Ústava odkazuje na zákon, kterým je v současnosti zákon o střetu zájmů, stanovující pro členy vlády, vedle již zmíněných povinností (§ 4 až 4c), i některé další povinnosti (obecná prevenční povinnost a povinnost upřednostňovat „veřejný zájem“ podle § 3, oznamovací povinnost podle § 8 až 11). Obecná klauzule v čl. 70 Ústavy tím však není zúžena a dopadá i na jiné činnosti, jejichž povaha by odporovala výkonu funkce.²⁹

Konečně z čl. 21 odst. 4 Listiny plyne závazek státu zajistit, aby občané měli za rovných podmínek přístup k voleným a jiným veřejným funkcím. To nezahrnuje pouze zákaz diskriminace podle čl. 3 odst. 1 či obecněji podle čl. 1 Listiny a požadavky na podobu volebního zákonodárství, nýbrž i např. uvědomění si významu ekonomické síly pro průběh volební kampaně v podmínkách stále se prohlubujících sociálních a ekonomických nerovností ve společnosti.³⁰ To souvisí nejen s otázkou „zastropování“ nákladů na volební kampaň a stanovení dalších pravidel pro vedení této kampaně (mezi jinými např. transparentnosti financování),³¹ ale také právě s otázkou předcházení koncentraci různých složek moci ve společnosti (politické, mediální, ekonomické) umožňující následně se synergickým efektem tyto složky využívat k posilování jiných složek moci a deformovat politickou či hospodářskou soutěž ve prospěch držitele této moci.

Regulace střetu zájmů tak může ve svém souhrnu sledovat hned několik veřejných zájmů, reflektujících více či méně popsání ústavní kautely a principy. Tyto zájmy jsou vzájemně propojeny a leckdy v takovém postavení, že dosahování jednoho z nich představuje prostředek k dosahování jiného.

V první řadě lze chráněný veřejný zájem pojmenovat jako zájem na řádném výkonu funkcí, jehož podstatným znakem je rozhodování ve prospěch obecného blaha, a nikoliv ve prospěch konkrétního veřejného funkcionáře, a vyvarování se jevům jako jsou klientelismus, nepotismus, korupce či protekcionářství.³² Bez toho, aby ve vrcholných rozhodovacích procesech státu byl sledován zájem všeho lidu, a nikoliv privilegovaných skupin či jednotlivců, stát nemůže dobře plnit své základní funkce.

Dále může jít o zájem na předcházení přílišné koncentraci různých složek moci ve společnosti, která by mohla ústít v deformaci politické či ekonomické (hospodářské) soutěže využíváním moci k posílení politického či ekonomického vlivu.³³ V krajním případě může koncentrace moci ústít do jevu, který bývá označován jako ovládnutí státu (*state capture*) či zajištění regulátora.³⁴ Jedná se o situaci, kdy soukromé zájmy určité privilegované skupiny osob dlouhodobě a významně ovlivňují tvorbu veřejných politik a rozhodovací procesy regulátora (státu).

V konkrétní, praktické rovině má regulace předcházet situacím *přímého* působení na rozhodovací procesy, tj. zejména ovlivňování osob rozhodovatelů různými pobídkami či zastrašováním. Tento okruh situací si dalšího objasňování patrně příliš nežadá. Jde však také o někdy trochu podceňovanou prevenci *nepřímého* působení na tyto procesy samotným držením moci (vlivu). K deformaci soutěže zde může docházet v důsledku jakési vnitřní (psychické) *autocenzury*,³⁵ projevující se na rozličných úrovních rozhodování. V daném kontextu jí mám na mysli *autokorekci* vlastního rozhodování osob disponujících odpovídající kompetencí, podmíněná snahou uzpůsobit výsledek rozhodovacího procesu vlastním očekáváním stran toho, jak bude přijat osobami držícími moc – moc, která těmto osobám umožňuje v konečném důsledku zasahovat do profesní i soukromé sféry rozhodovatelů. Osoby rozhodovatelů jsou zde bez výslovné domluvy s držitelem moci „samy ze sebe“ motivovány pozitivně (s vidinou kariérních či jiných ekonomických výhod nebo v důsledku svého politického přesvědčení a sympatií) anebo negativně (z obavy z represe) rozhodovat v jeho prospěch.

Riziko autocenzurního rozhodování o záležitostech obecného zájmu považuji za zvláště významné v tom ohledu, že v praxi je velice obtížné je z povahy věci odhalit, a tedy mu i efektivně čelit. Jde o vnitřní prožitky, interní nastavení konkrétních osob rozhodovatelů, které se navenek nemusí manifestovat jinak než samotným rozhodnutím, z něhož však zásadně nebude možné dovozovat jejich osobní motivace.

Je to především se zřetelem k tomuto riziku, proč bude namístě v případě některých zvlášť citlivých činností z hlediska ochrany veřejného zájmu přistoupit k výrazným omezením v účasti držitele moci na politické či ekonomické soutěži. Tak tomu bude přinejmenším pro případy těch veřejných funkcionářů, již jsou vysoce postavení, politicky a veřejně exponovaní, u nichž, spíše než např. u komunálních politiků, jsou riziko autocenzury a její praktické dopady zvláště významné.

Nasvítíme-li nyní rubrikovaná ustanovení § 4b a 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, je možné dovozovat, že zákonodárce předpokládal jistou (zřejmě nepřímou) úměru mezi mírou koncentrace moci a účinkem zmíněných vlivů na rozhodovací procesy, a to i pro případ, kdy probíhají daleko od „centra“. Tomuto předpokladu koresponduje personální působnost § 4b a 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů: na jedné straně zákazy dopadají na obchodní společnosti s kvalifikovaným vztahem

k vedoucím ústředních správních úřadů, tj. osoby zpravidla disponující z titulu své funkce silnou exekutivní mocí,³⁶ na druhé straně z nich plynou povinnosti všem zadavatelům a poskytovatelům dotací, včetně malých obcí vykonávajících státní správu v základním rozsahu³⁷ a jejich příspěvkových organizací. Za povšimnutí stojí, že vyloučeny ze soutěže o veřejné prostředky nejsou jen společnosti vykonávající obchodní činnost ve stejné oblasti, v níž angažovaný veřejný funkcionář drží exekutivní moc (oblast energetiky, telekomunikací, zdravotnictví, zemědělství, školství atd.), nýbrž že zákaz má plošný dopad. I z toho lze usuzovat, že zakázky nejsou zaměřeny toliko na *přímé* ovlivňování konkrétních zadávacích nebo dotačních řízení ve sféře vlivu veřejného funkcionáře, nýbrž mají čelit rizikům spojeným se samotným držením moci.

To opodstatňuje relativní přísnost regulace představovanou § 4b a 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, s potenciálně významnými dopady do ekonomické sféry dotčených veřejných funkcionářů, resp. jimi vlastněných či ovládaných obchodních společností. Přísnost je zvláště patrná v kontextu automatické ztráty možnosti účasti na soutěži o veřejné prostředky, je-li na straně uchazeče o veřejnou zakázku nebo žadatele o dotaci zjištěn kvalifikovaný vztah k veřejnému funkcionáři dle § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů. Nevyžaduje se prokazování, že dané řízení (zadávací řízení, řízení o poskytnutí dotace) bylo nebo mohlo být veřejným funkcionářem ovlivňováno, a v tomto ohledu se vyjímá z režimu zjišťování a prokazování střetu zájmů podle § 44 zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek;³⁸ ten naopak stojí, jak zmiňují výše, na individuálním posuzování s možností osoby „podezřelé ze střetu zájmů“ toto podezření vyvrátit.^{39 40}

Přílišná koncentrace různých složek moci a s ní spojená deformace politické či hospodářské soutěže mají negativní vliv také na ostatní účastníky soutěže, kteří jsou nelegitimním zvýhodněním držitele moci sami znevýhodněni, což pro ně zásadně bude představovat negativní ekonomické důsledky. Soutěž pak neprobíhá svobodně a za rovných podmínek, jak požaduje Ústava⁴¹ nebo odvětvové zákony.⁴² I zájmy těchto soutěžitelů může tedy regulace nepravé inkompatibility veřejných funkcionářů chránit.

V odpovědi na shora položenou otázku lze tedy uvést, že střet zájmů je primárně situací, kdy osoba soukromého práva *vstupuje na pole práva veřejného, nikoli naopak*. Jde tak o *úpravu výkonu veřejné moci v případě osob ve střetu zájmů, a to z důvodu ochrany veřejného zájmu a zachování pravidel fungování státu vymezených v základních ustanoveních Ústavy a obecných ustanoveních Listiny*,⁴³ a nikoliv o situaci, kdy stát svévolně nebo bez legitimního důvodu zasahuje do soukromé sféry nezúčastněných jednotlivců. Mám proto za to, že je úkolem státu střet zájmů veřejných funkcionářů regulovat, přinejmenším pokud jde o stát, který se hlásí k myšlenkám demokracie, a zejména té liberální.⁴⁴

5. Nedostatky české právní úpravy chránící nakládání s veřejnými prostředky před střetem zájmů; doporučení *de lege ferenda*

Dosud jsem se věnoval převážně analýze legitimních cílů či veřejných zájmů, k jejichž ochraně právní úprava nepravé inkompability, zejména prostřednictvím jejich § 4b a 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, směřuje, a to v kontextu základních práv a svobod, do nichž tato právní úprava zasahuje. Ukázal jsem, že zákonodárce přijetím části zákona č. 14/2017 Sb., kterou byla do zákona o střetu zájmů vložena ustanovení § 4b a 4c, sledoval legitimní cíl, přesněji řečeno několik legitimních cílů, a využil pro to ústavně konformní prostředky.

Je patrné, že v řadě případů nebude možné efektivně zabránit tomu, aby se veřejní funkcionáři při výkonu funkce do situací střetu zájmů dostávali. To by bylo možné jen za cenu významných omezujících opatření a zákazů, které by veřejné funkcionáře zcela diskvalifikovaly z veřejných ekonomických aktivit. Ty však mohou být ospravedlnitelné pouze v případě vybraných skupin nositelů veřejných funkcí, u nichž jsou riziko vzniku situace střetu zájmů, složitost jejího řešení nebo význam jejich následků zvláště vysoké. Za příklad mohou sloužit veřejní funkcionáři, kteří drží významné kompetence vykonávané monokraticky a namnoze při využití širokého diskrečního oprávnění, jako jsou kompetence v oblasti normotvorby (zde se to týká podzákonných právních předpisů), individuálního rozhodování o právech a povinnostech třetích osob či výkonu kontroly a dozoru. Současně by se omezení či zákazy měly týkat výhradně zvláště rizikových či citlivých činností z hlediska chráněného veřejného zájmu.

V kontrastu s tím může v jiných případech postačit konflikt zájmů ve vztahu k projednávané věci oznámit⁴⁵ a umožnit spolurozhodovatelům tuto otázku tematizovat na jednání příslušného orgánu, zhodnotit její význam z hlediska výsledku projednání a eventuálně na ní své rozhodnutí (hlasování o projednávané věci) založit. Tak tomu bude především v případě členů kolegiálních orgánů včetně volených zastupitelských sborů (členové parlamentu, členové zastupitelstev územních samosprávných celků), kteří nerozhodují monokraticky a jejich schopnost uplatňovat vliv na chráněné rozhodovací procesy, ať už přímo nebo nepřímo, je tím limitována. V jejich případě navíc silněji vstupuje do hry demokratický princip – jde o funkcionáře přímo volené lidem –, a zákonodárce by proto měl dvakrát zvažovat, zda pro ně zavádět nucenou volbu mezi podnikáním či účastí na soutěži o veřejné prostředky a zastupováním lidu při výkonu veřejné moci. Je ostatně žádoucí, aby volenými zástupci nebyli lidé bez zkušeností, věcné kompetence či potřebného materiálního zázemí; lze přitom očekávat, že koncentrace právě takových ve volební soutěži by se zvyšovala úměrně k rostoucí přísnosti a množství vstupních podmínek a podmínek pro následný výkon funkce.⁴⁶

V obou případech je pak vhodné regulaci doplnit dalšími prevenčními a kontrolními mechanismy, které budou veřejné funkcionáře v rozhodující míře motivovat k upřednostňování zájmu, který jsou povinni z titulu své funkce prosazovat nebo hájit, před svým osobním zájmem (např. povinností podávat tzv. majetková přiznání podle § 9 až 11 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů).

Domnívám se, že ve všech uvedených ohledech odvedl zákonodárce při koncepci zákona o střetu zájmů dobrou práci. Přesto je patrné, že se zkoumaná právní úprava vyznačuje některými deficity, které jdou na vrub způsobu a rychlosti přípravy a procesu přijímání zákona, přesněji řečeno jeho pozdějších novelizací (např. možnost obcházení zákona převedením nadlimitního podílu v inkriminované obchodní společnosti na osobu blízkou; absence účinných právních nástrojů na

straně zadavatelů a poskytovatelů dotací k posuzování podmínek aplikovatelnosti § 4b a 4c zákona o střetu zájmů na konkrétní případ; či omezení zákazu uvedeného v § 4c zákona o střetu zájmů pouze na dotace poskytované podle rozpočtových pravidel). V poslední části textu se zaměřím na jeden z nich, který považuji za zvlášť významný.

Zvážit by podle mého názoru bylo dobré především určení nezávislého správního úřadu, který by byl povolán autoritativně (pro účely konkrétního řízení a se závazností *inter pares*) vykládat zákon o střetu zájmů a incidenčně posuzovat, zda došlo k jeho porušení, především, ale nejen v případech, které typově tvoří znaky skutkové podstaty některého z přestupků podle citovaného zákona.⁴⁷ Současně by tento orgán měl být nadán základními vyšetřovacími pravomocemi, které by mu umožnily situace střetu zájmů veřejných funkcionářů aktivně vyhledávat, odhalovat a posuzovat, společně s pravomocí překročení stanovených pravidel trestat nebo z něj vyvozovat jiné veřejnoprávní důsledky. To by se mělo týkat i porušení pravidel stanovených v § 4b a 4c zákona o střetu zájmů.

Podle současné právní úpravy je to Ministerstvo spravedlnosti, které má povinnost dbát o zachování zákonnosti v okruhu své působnosti a činit podle zákonů potřebná opatření k nápravě.⁴⁸ Jak však poznamenává Ústavní soud, nelze pominout, že citovaná ustanovení zákona o střetu zájmů *cílí na úkoly evidenčního orgánu, jak byla původně novelizace zákona o střetu zájmů koncipována v předmětném tisku č. 564/0. Zásadní změny v podobě § 4a až 4c se do zákona č. 14/2017 Sb. nepromítly, což se projevilo i v námitkách „bezzubosti“ novelizace tam, kde byl původní záměr výrazně překročen.*⁴⁹

Je tedy zřejmé, že Ministerstvo spravedlnosti je povoláno v intencích zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, předně k evidenci a odhalování nesrovnalostí v majetkových přiznáních veřejných funkcionářů⁵⁰ a provádění kontroly výkonu přenesené působnosti na úseku střetu zájmů vůči administrativně podřízením úřadům.⁵¹ V této souvislosti Ministerstvo spravedlnosti také plní roli nadřízeného ústředního správního úřadu příslušného k provádění přezkumného řízení, obnovy řízení a vydávání nového rozhodnutí⁵² a eventuálně též poskytuje metodickou podporu a nabízí orientační výklad zákona o střetu zájmů co do intenze a extenze jeho ustanovení.

Z postavení Ministerstva spravedlnosti coby ústředního správního úřadu pro střet zájmů⁵³ však neplyne obecná kompetence autoritativně vstupovat do řízení vedených jinými orgány veřejné moci nebo se zabývat případy, které dosud těmito orgány řešeny nejsou, a určovat, zda se kdo nachází v situaci střetu zájmů, popřípadě takovou osobu sankcionovat za porušení zákona o střetu zájmů nebo jinak zjednávat nápravu. Tento zákon ostatně Ministerstvu spravedlnosti nesvěřuje ani působnost pro oblast přestupků na úseku střetu zájmů; věcně příslušnými k jejich projednání jsou obecní úřady obcí s rozšířenou působností a pro specifický typ přestupků souvisejících s neoprávněným nakládáním s osobními údaji Úřad pro ochranu osobních údajů.⁵⁴

Český právní řád, na rozdíl od práva Evropské unie,⁵⁵ neuznává doktrínu implicitních pravomocí, pro niž je příznačné, že šíře a obsah svěřených pravomocí jsou odvislé od úkolu či působnosti svěřených orgánů veřejné moci; ten je oprávněn k plnění úkolu (výkonu působnosti) využít veškeré pravomoci, které k tomu jsou potřebné. Naopak, české orgány veřejné moci jsou přísně vázány zásadou legality.⁵⁶ Jakékoliv plnění výše popsanych úkolů přesahujících rámec kompetencí svěřených Ministerstvu spravedlnosti, eventuálně orgánům správního trestání, zákonem o střetu zájmů by si proto vyžádalo legislativní změnu.

Domnívám se současně, že zkušenosti z minulých let v České republice ukázaly, že v okamžiku, kdy o postupu kompetentních ústředních správních úřadů, které by měly reagovat na situace střetu

zájmů, rozhodují osoby stojící v jejich čele, jejichž postavení je závislé na tom, kdo je nositelem střetu zájmů, nebo které jsou s tímto přinejmenším personálně provázány, vede to k tomu, že mechanismy prevence, odhalování a řešení střetu zájmů, které nabízí český zákon, nejsou v praxi využívány.

Ilustrací těchto problémů může být, že některé české orgány v letech 2018 až 2021 zaujímaly poměrně rezervovaný přístup k auditním závěrům Evropské komise týkajícím se bývalého předsedy vlády Andreje Babiše⁵⁷ a do své praxe je zaváděly velmi pomalu, pokud vůbec. Odkazovaly v této souvislosti nepříliš přesvědčivě na to, že přítomnost rozhodujícího vlivu, klíčovou pro posouzení existence střetu zájmů, nelze spolehlivě zjistit a že právní konstrukce svěrenských fondů v České republice vůbec znemožňuje, aby zakladatel svěrenského fondu vůči němu, resp. prostřednictvím něj, uplatňoval rozhodující vliv.⁵⁸ O této rezervovanosti svědčí i ještě v roce 2022 probíhající korespondence mezi Českou republikou a Evropskou komisí, představující jakýsi *follow-up* na provedený audit.⁵⁹

Svěření předmětných kompetencí obecním úřadům obcí s rozšířenou působností (a ve druhé instanci jim nadřazeným krajským úřadům), které jinak projednávají přestupky na úseku střetu zájmů,⁶⁰ by pak mohlo vyvolávat jisté otázky z hlediska přítomnosti potřebné expertízy (odborných znalostí, dovedností a zkušeností) na straně těchto orgánů. To je potřeba vnímat v kontextu toho, že orgánům územních samospráv bývá věcná příslušnost k projednání přestupků svěřována převážně v případech, které si žádnou zvláštní odbornou způsobilost nežadají a kdy se nenabízí jiný, z hlediska věcné působnosti a s tím spojené erudice vhodnější kandidát. Jde např. o případy přestupků proti veřejnému pořádku, proti občanskému soužití nebo proti majetku.⁶¹ Tento nedostatek přitom nelze zhojit ani možností následného soudního přezkumu, neboť jeho smyslem logicky není suplovat neodborný výkon agendy ze strany orgánů správního trestání, nýbrž zjednávat nápravu v individuálních případech nezákonných rozhodnutí nebo podstatných vad řízení o přestupku.

Mám proto za to, že by garantem zachovávání zákonnosti v oblasti střetu zájmů měl být orgán, který je na vrcholných funkcionářích státu, již se mohou dostávat a reálně dostávají do situací střetu zájmů, relativně nezávislý a jehož personální substrát bude ochráněn před politickými vlivy a současně bude disponovat potřebnou věcnou kompetencí k řešení těchto situací, a nikoliv orgán, v jehož čele stojí člen vlády, jenž sám, společně se svými kolegy, přísně regulaci podle § 4b a 4c zákona o střetu zájmů podléhá.

Uvažujeme-li určení nezávislého správního úřadu k plnění alespoň některých z popsaných úkolů, za inspirativní považuji koncepci francouzského Vysokého úřadu pro transparentnost veřejného života. Jde o nezávislý orgán⁶², který byl zřízen v roce 2013 a mezi jeho úkoly patří nejen kontrola úplnosti, přesnosti a pravdivosti majetkových přiznání veřejných funkcionářů a hlášení podezřelých případů Národnímu finančnímu státnímu zastupitelství, ale také poskytování poradenství veřejným činitelům v oblasti etického jednání a od roku 2016 správa rejstříku lobbistů. Vysoký úřad každoročně obdrží tisíce majetkových přiznání a dalších forem hlášení osobního zájmu nositelů veřejných funkcí a pro účely jejich přezkumu disponuje desítkami vyšetřovatelů, přičemž nižší desítky případů předává k prošetření státnímu zastupitelství.⁶³

Podobným působením se může vykázat Národní úřad pro integritu v Rumunsku, který vznikl v roce 2007. Od té doby provedl více než 12 000 prošetření, a to i v nejvyšších patrech politiky, přičemž identifikoval řádově jednotky tisíc případů inkompatibility (neslučitelnosti), stovky případů „administrativního“ střetu zájmů a výrazné disproporce mezi příjmy veřejných funkcionářů a jejich majetkem, stovky případů střetu zájmů s trestněprávním přesahem a zhruba stejné množství případů podezření na jinou trestnou činnost včetně korupce.⁶⁴ Specializovanými úřady s podobnou působností

či více zaměřenými na boj s korupcí disponují též Polsko, pobaltské státy, Srbsko, či Chorvatsko.⁶⁵

Závěr

Považuji za nepochybné, že stát má nejenom možnost, ale i povinnost střet zájmů veřejných funkcionářů regulovat, aby ochránil veřejný zájem (řádné fungování státu a jeho rozhodovacích procesů sledujících obecné blaho) i zájem konkrétních účastníků politické či hospodářské soutěže v situaci hrozící koncentrace různých složek moci ve společnosti a s tím spojeného rizika upřednostňování osobních zájmů veřejných funkcionářů před zájmy veřejnými. Za zvlášť významné riziko, o němž se v této souvislosti málo hovoří, považuji zejména riziko *autocenzurního* rozhodování, které je následkem koncentrace moci v rukou čelných představitelů státu a které může ovlivňovat výsledek rozhodovacích procesů ve prospěch těchto osob i bez uplatňování přímého vlivu, bez výslovné domluvy s nimi.

Regulace střetu zájmů však nemůže být neomezená, neboť by nebylo v souladu se shodným veřejným zájmem diskvalifikovat ze soutěže o veřejné funkce osoby disponující potřebnými znalostmi, životními zkušenostmi, odborností, případně zázemím pro to, aby mohly tyto funkce řádně vykonávat. To platí dvojnásob v případě přímo volených zástupců lidu, jako jsou členové parlamentu a jiných zastupitelských sborů. Stanovená opatření (povinnosti, omezení, zákazy) nesmí být diskriminační ani zjevně nerozumná či disproportionální ke sledovanému cíli, když každý zásah do základních práv a svobod nebo oprávněných zájmů bude potenciálně spjat s poklesem zájmu o výkon funkcí, s nímž je tento zásah spojen. Zákonodárce by proto měl hledat vyvážené řešení, které nezapříčiní neodůvodněnou či nerozumnou redukci rezervoáru, z něhož se kandidáti na veřejné funkce generují.

Stanovení vyváženého řešení samozřejmě není triviální záležitostí a žádá si komplexní a opakované posuzování osobní i věcné působnosti právních norem stanovujících opatření na ochranu před střetem zájmů veřejných funkcionářů, a to vždy právě se zřetelem k chráněným hodnotám. Normativní řešení by mělo být dvakrát zvažováno tam, kde má být problematika střetu zájmů upravena cestou eliminace osobního zájmu veřejného funkcionáře v předpolí vzniku situace střetu zájmů, jako to činí § 4b a 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů.

Po úvaze se domnívám, že tato omezení nositelů veřejných funkcí v účasti na soutěži o veřejné prostředky v českém zákoně o střetu zájmů v souhrnu představují vhodný způsob, jak čelit pokřivování politické a ekonomické soutěže, potenciálně následovanému degradací současného demokratického režimu do podoby nějaké z jeho fiktivních či neliberálních variant.

Přesto lze z hlediska obsahu regulace, možnosti jejího obcházení i normativního vyjádření sledovaného cíle formulovat ke stávajícímu pojetí několik výhrad. Validita těchto výhrad byla dříve a je i dnes, jak se domnívám, rámována opakovaně se projevující tolerancí určité části státní moci, ať již nucenou, nebo dobrovolně volenou, vůči střetu zájmů některých jejích vrcholných představitelů. Zčásti je tato situace řešena připravovanou novelou zákona o střetu zájmů.⁶⁶

Zčásti jde však o širší problém absence kompetentního (formálně i věcně), nezávislého orgánu, který by plnil roli rádce či průvodce oblastí střetu zájmů pro ty, kteří řeší komplikované životní situace spojené s kolizí zájmu osobního a veřejného. Tento orgán by měl současně vystupovat v pozici autoritativního rozhodovatele sporů o porušení elementárních právních i etických pravidel, jejichž

dodržování je nezbytné pro náležitý výkon veřejných funkcí, a svou praxí efektivně čelit popisovaným rizikům autocenzurního rozhodování ve zvláště exponovaných úřadech. Francouzský Vysoký úřad pro transparentnost veřejného života byl již od svého vzniku dáván za příklad takového orgánu hodný následování; v dnešní době v tomto ohledu zdaleka nezůstává v prostředí evropských společenství osamocen. Je otázkou, zda by se podobnou cestou neměla vydat i Česká republika.

Seznam poznámek pod čarou

1 Dostupné online na <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7&t=564>.

2 Článek vznikl v rámci specifického vysokoškolského výzkumu toho času (6/2022) realizovaného na Katedře politologie a sociologie Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Chtěl bych zvlášť poděkovat Janu Kyselovi za pečlivé čtení všech mých textů, včetně tohoto, a cenné připomínky, které mi umožňují psát texty lepší.

3 V současnosti jde o 30 osob. Viz náleze Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 182.

4 Zákaz obdobně dopadá také na zadávání veřejných zakázek malého rozsahu, které režimu zákona o zadávání veřejných zakázek zpravidla nepodléhají (§ 31 zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek); § 4b zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, v jejich případě pouze stanoví neplatnost jednání porušujícího zákaz.

5 Pojem nepravé inkompatibility používá ve své rozhodovací praxi i Ústavní soud. Viz jeho náleze ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 128.

6 Viz § 9 rakouského federálního zákona o inkompatibilitě a transparentnosti (BGBl. Nr. 330/1983); dostupného na <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000756> (citováno 31. 6. 2022); a čl. 9 a násl. slovenského ústavního zákona č. 357/2004 Z. z., o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov, upravující řízení ve věci ochrany veřejného zájmu a zamezení střetu zájmů; dostupného na <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-357>> (citováno 31. 6. 2022). Přehledné shrnutí těchto a dalších zmíněných i nezmněných právních úprav střetu zájmů v členských zemích Evropské unie lze nalézt na internetových stránkách *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union* (AALEP): <http://www.aalep.eu/conflict-interest-laws-eu-member-states> (citováno 31. 6. 2022).

7 Na určitá úskalí takto přísné trestní politiky nicméně upozorňuje Ústavní soud (mj. v nálezu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17), když uvádí, že pokud se sankce jeví příliš přísnými, *nejsou často využívány, což pak ale může vést k tomu, že takové jednání se začíná považovat za akceptovatelné. Naopak, prakticky vymáhané, byť i mírnější (správní) sankce vedou k přesvědčení, že nejde o tolerovatelné jednání, což zvyšuje význam etalonů pro správné chování [...]*. V České republice je porušení povinností uložených zákonem č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, veřejným funkcionářům postihováno jako přestupek. Podle povahy a závažnosti přestupku je možné za jeho spáchání uložit peněžitý trest pokuty ve výši až do 50 000 Kč, 250 000 Kč resp. 500 000 Kč. Mezi přestupky však nespadá porušení zákazů uvedených v § 4b a 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů.

8 Ustanovení § 44 zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, představuje v kombinaci s § 48 odst. 5 písm. b) tohoto zákona samostatný důvod pro vyloučení, odlišný od důvodu popsaného v § 4b zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů. Zatímco § 44 zákona o zadávání

veřejných zakázek stojí primárně na individuálním posuzování přítomnosti střetu zájmů v podobě deformujícího vlivu na osoby, které mohou ovlivnit průběh nebo výsledek zadávacího řízení, § 4b zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, působí plošně („systémově“), a pro vyloučení uchazeče o veřejnou zakázku ze zadávacího řízení z tohoto důvodu se nevyžaduje přítomnost střetu zájmů zjišťovat; postačí kvalifikovaný vztah k veřejnému funkcionáři podle § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, na jehož základě se střet zájmů *předpokládá*. K tomu viz KRČ, Robert. VANĚČEK, Jan. *Zákon o zadávání veřejných zakázek. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 257 a 258 (§ 44). Nejde však o v normativním textu vyjádřenou vyvratitelnou či nevyvratitelnou domněnku – zákonodárce tuto situaci předpokládá zcela konkludentně, ovšem bez možnosti jeho předpoklad zvrátit (v tom se svými praktickými dopady blíží nevyvratitelné domněnce či právní fikci).

9 Dostupný na <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=7&ct=564&ct1=9> (citováno 31. 6. 2022).

10 Dostupný na <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=129370&pdf=1> (citováno 31. 6. 2022).

11 Dostupný na <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=129392&pdf=1> (citováno 31. 6. 2022).

12 Stenoprotokol ze schůze Poslanecké sněmovny dostupný na <https://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/048schuz/bqbs/b07601101.htm> (citováno 31. 6. 2022).

13 Stenoprotokol ze schůze Poslanecké sněmovny dostupný na <https://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/048schuz/bqbs/b07601101.htm> (citováno 31. 6. 2022).

14 Body 97 a 98 nálezu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17.

15 Bod 241 a násl. nálezu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17.

16 Připomeňme, že zákonodárce se při přijímání nové regulace chování lidí cestou zákona pohybuje v určitém prostoru, který je mu vymezen především ústavním pořádkem, nasvíceným judikaturou Ústavního soudu. Málokdy je zákonodárce Ústavním soudem přímo vybízen k regulaci určité životní situace (výjimkou mohou být případy přijímání náhradní právní úpravy za jinou, dříve zrušenou derogačním nálezem). V obecné rovině je na uvážení zákonodárce, zda k regulaci nějaké situace přistoupí, a pokud ano, jaké prostředky pro to zvolí. V tomto smyslu jde o otázku politickou (k původu klasické doktríny politické otázky jinak viz MALÍŘ, Jan. *Klasická doktrína politické otázky v kontextu limitů soudního přezkumu v USA. Jurisprudence*, 2018, č. 5, s. 15 a násl.). Zvolené prostředky pak „pouze“ musí obstát v testu proporcionality nebo jiném deferenčním testu prováděném Ústavním soudem – v závislosti na povaze práv, do nichž je regulací zasahováno. K různým standardům přezkumu ústavnosti srov. např. ČERVÍNEK, Zdeněk. *Standards přezkumu ústavnosti v judikatuře Ústavního soudu. Jurisprudence*, 2015, č. 4, s. 21 a násl.

17 Jan Kysela hovoří o formě *politické organizace lidstva, resp. jeho usedlých částí semknutých pohromadě*, a připomíná tradiční tříprvkovou definici státu, která zahrnuje lid (lidi), území a (vládní, nejvyšší) moc. KYSELA, Jan. ONDŘEJEK, Pavel a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho rolí*. Praha: Leges, 2016, s. 26. Bez dalšího rozboru ponechávám samotný pojem lidu, který lze taktéž chápat mnoha způsoby, neboť pro další zaměření článku není podstatný.

K různým pojetím lidu srov. KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou – Úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, s. 97 a násl.

18 Jde o výrok připisovaný Abrahamu Lincolnovi, prezidentovi USA, roku 1863. Viz KOKEŠOVÁ, Jana. Dvě složky vládnutí. *Právník*, 2020, č. 6, s. 473.

19 Zásada nachází výraz např. v čl. 2 odst. 1 a 3 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy, podle nichž je lid *zdrojem veškeré státní moci*, přičemž tato státní moc *slouží všem občanům*. Souvisí však také např. s právem na přístup k voleným a jiným veřejným funkcím (čl. 21 odst. 4 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod) či normativním pojetím České republiky jako demokratického právního státu (čl. 1 odst. 1 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy), resp. státu založeného na demokratických hodnotách (čl. 2 odst. 1 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod).

20 KYSELA, ONDŘEJEK a kol. *Kolos na hliněných nohou?...*, s. 243. Navazují na tam prezentovanou aristotelovskou myšlenku, že občané obce jsou jako *animal rationale* motivováni hledat společný zájem, ze kterého bude profitovat celá obec, a tím i každý jednotlivec zvlášť. Z dnešního pohledu se tato myšlenka může jevit až příliš obtížně dosažitelná, nicméně se domnívám, že má stále svou platnost, přinejmenším jako normativní imperativ. Opačný závěr by vedl k hledání (prosazování, sledování) jiných zájmů než zájmů celospolečenských, tj. zájmů individuálních, případně zájmů určitých privilegovaných skupin; tento závěr je třeba odmítnout. To však nic nevypovídá o tom, nakolik je hledání celospolečenského (obecného) zájmu složitou otázkou.

21 Jde o myšlenku, která se, v trochu jiném kontextu, projevuje také v přístupu Ústavního soudu k uzavírací (omezovací) klauzuli či jiným formám oslabování čistě reprezentativního, proporcionálního systému voleb do Poslanecké sněmovny. Ústavní soud v této souvislosti výslovně zmiňuje nebezpečí bezbřehého přemnožení politických stran a *ohrožení funkčnosti a akceschopnosti, jakož i kontinuity parlamentního systému*. Srov. náleze ze dne 2. 2. 2021, sp. zn. Pl. ÚS 44/17, bod 182.

22 Mám tím na mysli jiné vyjádření úvahy, že pro soudržnost společenství je podstatný konsensus týkající se jeho základních hodnot a způsobu řešení konfliktů. Velice blízko tomu vidím také konsenzus stran *způsobu přijímání rozhodnutí* ohledně těchto hodnot (jejich deklarace, omezení, ochrany). Více viz KYSELA. *Ústava mezi právem...*, s. 119 a 120.

23 Ústavní soud k tomu v nálezu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bodě 189, uvádí: *[z]ákazy a příkazy, které ustanovení § 4 až 4c zákona o střetu zájmů stanovují, slouží k tomu, aby pokud možno ke střetu zájmů vůbec nedošlo. Toho se má dosáhnout tím, že veřejným funkcionářům nebo tomu, jehož prostřednictvím se do střetu zájmů mohou dostat, tedy zadavateli veřejné zakázky (§ 4b zákona o střetu zájmů), popř. poskytovateli dotace (§ 4c zákona o střetu zájmů), se zamezuje vytvářet situace střetu zájmů závažnějšího dosahu, který je vyjádřen jednak velikostí podílu v obchodní společnosti, jednak významem a postavením veřejných funkcionářů, na které tato ustanovení dopadají.*

24 Viz referenční východiska přezkumu napadených ustanovení zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, vyjádřená Ústavním soudem v nálezu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 95. Určité požadavky na regulaci střetu zájmů plynou dále pro oblast výkonu soudní moci z hlavy čtvrté

Ústavy. Otázka nezávislého a nestranného soudcovského rozhodování naplňujícího požadavky spravedlivého procesu však přesahuje zaměření tohoto textu, a proto se jí nebudu dále věnovat.

25 Obdobně čl. 22 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod, hovoří o svobodné soutěži politických sil.

26 Nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 165.

27 Povinnost vykonávat úřad v zájmu všeho lidu plyne z jeho slibu také prezidentu republiky (čl. 59 odst. 2 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy), který však z rozhodnutí zákonodárce mezi veřejné funkcionáře podle zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, zařazen nebyl. Obecnou povinnost neprofitovat z konfliktu zájmů, resp. neupřednostňovat při výkonu funkce své osobní zájmy před zájmy, které je prezident republiky povolán prosazovat nebo hájit, lze však dovodit i bez prováděcí právní úpravy již na základě znění jeho slibu. Ústavní soud se ve své judikatuře (naposledy právě v nálezu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 95) hlásí k pojetí, že sliby ústavních činitelů mají normativní význam – nejde tedy pouze o obřadní proklamace. To lze ostatně v případě prezidenta dovodit také z okolnosti, že se *ujímá úřadu až složením slibu*; ústavodárce tedy ve znění slibu a ochotě konkrétního zvoleného prezidenta se k povinností v něm vyjádřeným zavázat spatřoval zvláštní význam.

28 Ústavní listina z roku 1920 šla v tomto ohledu ještě dále a v § 74 stanovila, že „[ž]ádný člen vlády nesmí býti členem představenstva nebo dozorcí rady, ani zástupcem akciových společností a společností s ručením omezeným, pokud tyto společnosti se zabývají činností výdělkovou“.

29 SUCHÁNEK, Radovan. MIKULE, Vladimír. In SLÁDEČEK, Vladimír. MIKULE, Vladimír. SUCHÁNEK, Radovan. SYLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 700 a 701 (čl. 70 Ústavy).

30 BARTOŇ, Michal. In HUSSEINI, Faisal. BARTOŇ, Michal. KOKEŠ, Marian. KOPA, Martin. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. 1. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2021, čl. 21 Listiny základních práv a svobod. Dostupné na <https://www.beck-online.cz/> (citováno 31. 6. 2022).

31 *Gros* právní úpravy je pro volby do Parlamentu ČR obsaženo v § 16 a násl. zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.

32 Viz také VEDRAL, Josef. *Zákon o střetu zájmů. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1 až 3.

33 Nález Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 165.

34 Srov. např. případovou studii č. 9 v příručce Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj *Managing Conflict of Interest in the Public Sector. A toolkit*, citováno dne 13. 6. 2022. Dostupná online na <https://www.oecd.org/gov/ethics/49107986.pdf>.

35 V pravém smyslu je autocenzurou proces cenzury, jíž sám autor podrobuje své dílo. Viz slovník spisovného jazyka českého. Dostupný na <https://ssjc.ujc.cas.cz/> (citováno 31. 6. 2022).

36 To souvisí s otázkou vstupní kvalifikace kandidátů na vrcholné představitele státu, jejich konkurenčními aktivitami i dalším směřováním. Zatímco v prezidentské formě vlády je běžné, že ministři pocházejí z prostředí úspěšného byznysu, pro parlamentní volbu vlády bývalo typické, že ministerská funkce představovala završení kariéry v parlamentu. Nedá se však říci, že by to příliš platilo pro Českou republiku, bereme-li v úvahu vlády vznikající v posledních několika volebních obdobích Poslanecké sněmovny. To v našem prostředí může k popisovaným problémům významně přispívat. Za doplnění děkuji Janu Kyselovi.

37 Jde o tzv. „jedničkové“ obce – ve srovnání s „dvojkovými“ obcemi s pověřeným obecním úřadem a „trojkovými“ obcemi s rozšířenou působností.

38 V případě, že podmínky formulované v hypotéze § 4b zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, nejsou naplněny, uplatní se (subsidiárně) obecná prevenční povinnost a zákaz upřednostňovat osobní zájem uvedené v § 3 odst. 1 a 2 tohoto zákona.

39 Ona „automatická diskvalifikace“ je vlastností české právní úpravy, § 4b zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, která vzbuzuje jisté pochybnosti ohledně její kompatibility s evropským právem, jmenovitě se směrnicí Evropského parlamentu a Rady (EU) 2014/24/EU ze dne 26. února 2014 o zadávání veřejných zakázek a o zrušení směrnice 2004/18/ES a směrnicí Evropského parlamentu a Rady (EU) 2014/25/EU ze dne 26. února 2014 o zadávání zakázek subjekty působícími v odvětví vodního hospodářství, energetiky, dopravy a poštovních služeb a o zrušení směrnice 2004/17/ES. Tyto pochybnosti našly svůj odraz např. v připomínkách Ministerstva pro místní rozvoj k nedávno předložené novelizaci zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, dostupných na <https://apps.odok.cz/veklep-detail?p_p_id=material_WAR_odokkpl&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=3&_material_WAR_odokkpl_pid=ALBSC9XKLJMR&tab=remarks> (citováno 31. 6. 2022), a nebyly rozptýleny ani stanoviskem Parlamentního institutu zpracovaným k otázce kompatibility citované novely s právem Evropské unie: viz NOVÁKOVÁ, Markéta. *Novela zákonů o střetu zájmů a o provozování rozhlasového a televizního vysílání. Informační podklad ke kompatibilitě návrhu na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (sněmovní tisk 110), s právem EU, s. 5 a 6.* Dostupné na <https://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=205263> (citováno 31. 6. 2022).

40 Tuto odchylku lze vysvětlit právě zvláštní citlivostí, resp. rizikovostí činností, jimiž je realizována státní hospodářská politika a při nichž se střet zájmů vrcholných funkcionářů státu může projevit, jakož i složitostí zjišťování a prokazování existence konkrétních projevů střetu zájmů, např. v podobě projevů vůle směřujících k ovlivnění osob rozhodovatele. Opomenout nelze ani zmíněné riziko „autocenzurního“ rozhodování. Pro tyto činnosti lze řešení situací střetu zájmů v podobě § 4b a 4c považovat za legitimní, a podle názoru Ústavního soudu také ústavně konformní. Viz nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, zejm. body 194 až 199.

41 Podle čl. 5 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy, je politický systém založen mj. na volné soutěži politických stran.

42 Např. podle § 6 odst. 2 zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, musí zadavatel ve vztahu k dodavatelům dodržovat zásadu rovného zacházení a zákazu diskriminace. Podle § 1 zákona č. 143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže, tento zákon stanoví prostředky ochrany hospodářské soutěže proti jejímu vyloučení, omezení, jinému narušení nebo ohrožení.

43 Nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, Pl. ÚS 4/17, bod 133. V podobném duchu Ústavní soud v bodě 94 argumentuje, že je povinností zákonodárce nejen upravit rovný přístup k veřejným funkcím, ale také *upravit jejich výkon takovým způsobem, aby nevznikaly pochybnosti o jejich nestranném výkonu ve veřejném či obecném zájmu vymezeném zákonem, který byl přijat zákonodárným sborem vzešlým ze svobodných a demokratických voleb.*

44 Požadavky právního státu mohou mnohdy představovat bariéru neomezené vládě většiny, která už však sleduje pouze zájem svůj, jakkoliv většinový, a nikoliv zájem „všeho lidu“. Ke vztahu liberální demokracie a ostatních „typů“ demokracií viz KYSELA. *Ústava mezi právem...*, s. 271 a násl.

45 Takovou povinnost stanoví např. § 8 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, či § 83 odst. 2 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).

46 Alternativou by mohlo být využívání institutu tzv. *blind trustů*, tj. slepých svěrenských fondů, do jejichž správy nemá veřejný funkcionář možnost zasahovat, přičemž se namnoze nedozví ani o výsledcích hospodaření fondu, nestanoví-li mu zákon na takové informace právní nárok (např. pro účely podávání majetkových přiznání). Srovnat lze v této souvislosti např. kanadský zákon o střetu zájmů (§ 27 a násl.), který vyžaduje, aby podíl v podnikající právnické osobě byl při zahájení výkonu funkce převeden v rámci tzv. *Arm's Length Transaction*, vylučující účast osob blízkých, nebo vložen do již zmíněného *blind trustu*. Zákon je dostupný na <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-36.65/page-1.html> (citováno 31. 6. 2022).

47 Připomeňme, že porušení zákazů stanovených v § 4b a § 4c zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, přestupek nepředstavuje. V případě porušení zákazu podle § 4b nastupují negativní následky v podobě vyloučení uchazeče o veřejnou zakázku ze zadávacího řízení či v podobě neplatnosti uzavřené smlouvy, jde-li o veřejnou zakázku malého rozsahu. Pokud jde o § 4c, lze v případě jeho porušení za stanovených podmínek uvažovat o následku v podobě nevyplacení dotace nebo její části či výzvy k vrácení dotace podle § 14e odst. 1 a 14f odst. 3 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla).

48 § 14 odst. 5 ve spojení s § 24 odst. 5 zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, § 13 a § 14 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů. Viz nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 145.

49 O nedůslednosti zákona o střetu zájmů a chybějící koncovce v této souvislosti hovořil Jan Kysela v pořadu *Interview Plus* Českého rozhlasu Plus dne 19. 2. 2020. Díl je dostupný na <https://plus.rozhlas.cz/babis-si-proste-musi-vybrat-ustava-predpoklada-ze-slouzi-zajmu-verejnemu-ne-8150427> (citováno 31. 6. 2022).

50 § 13 odst. 6 a 7 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů.

51 § 92a písm. b) zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), a § 113 odst. 1 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze.

52 § 94 a násl., § 100 a § 101 ve spojení s § 178 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu.

53 § 11 odst. 5 zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky.

54 § 25 odst. 1 zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů.

55 Jedná se o doktrínu, která se hojně ukazuje v judikatuře Soudního dvora Evropské unie a nachází částečně svůj odraz i v tzv. doložce flexibility dle čl. 352 Smlouvy o fungování Evropské unie. Jako příklad lze uvést jeden z raných rozsudků Soudního dvora, který se této otázce věnoval, ze dne 14. července 1976, ve věci *Cornelis Kramer a další*. Soudní dvůr v něm explicitně uvedl, že *Společenství ve svých vnějších vztazích má schopnost přijímat mezinárodní závazky v celé oblasti cílů definovaných v první části Smlouvy* (pozn.: myšlena Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství). *Takové oprávnění vyplývá nejen z výslovného ustanovení Smlouvy, ale může rovněž implicitně vyplývat z jiných ustanovení Smlouvy, z aktu o přistoupení a z opatření přijatých v rámci těchto ustanovení institucemi Společenství.*

56 Státní moc lze uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon (čl. 2 odst. 3 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy). Obdobně hovoří také čl. 2 odst. 2 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod.

57 Evropská komise již v předběžných auditních závěrech v roce 2019 a posléze i v závěrečné auditní zprávě dospěla k závěru, že jsou-li společnostem vloženým do svěřenských fondů *AB Private Trust I* a *AB Private Trust II* poskytovány dotace ze státního rozpočtu, následně refundované z evropských investičních a strukturálních fondů, dochází tím k porušování § 4c zákona o střetu zájmů. Částečně anonymizovaná verze auditní zprávy dostupná na <https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/reports/2021/final-report-on-the-audit-of-the-functioning-of-the-management-and-control-systems-in-place-to-avoid-conflict-of-interest-in-czechia?fbclid=IwAR3-cCUjna1s62HAnD8oitduLR19lff9ElkVFLhXnWr5kLG0C0lDRTfO6v_Y>; relevantní jsou zejména str. 41 až 53 (citováno 31. 6. 2022).

58 Dodejme, že tento právní názor příliš nekoresponduje dostupné komentářové literatuře a nepřisvědčila mu právě ani Evropská komise. Viz např. ŠTENGLOVÁ, I. – HAVEL, B. – CIELEČEK, F. – KUHN, P. – ŠUK, P. *Zákon o obchodních korporacích. Komentář*. Praha 2017, str. 214.

59 Přehledně je to popsáno v článku na serveru irozhlas.cz, dostupném na <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/audit-stret-zajmu-andrej-babis-dopis-bruselu-varovani-opatreni-dostalova_2109270500_tec> (citováno 31. 6. 2022). Obsah korespondence není veřejně dostupný. Argumenty použité orgány České republiky jsou nicméně popsány také v odkazované závěrečné auditní zprávě (str. 23 a násl.).

60 § 25 odst. 1 zákona o střetu zájmů. Výjimkou jsou případy, kdy přestupek spočívá

v neoprávněném nakládání s osobními údaji – ty jsou projednávány Úřadem pro ochranu osobních údajů.

61 § 60 odst. 2 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

62 Ve smyslu nezávislosti na francouzské vládě. Nezávislost na vládě a aktuální politické situaci nepochybně může představovat velkou výhodu v situaci, kdy se působnost úřadu má dotýkat i nevýše postavených nositelů veřejných funkcí včetně poslanců, senátorů a členů vlády. Je však třeba dodat, že tato nezávislost může mít i své nevýhody. V čele nezávislých orgánů typicky stojí osoba, která není členem vlády a její jmenování a odvolání podléhá kvalifikované proceduře (např. na návrh vlády ji jmenuje prezident republiky, jako je tomu v případě předsedy Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže; viz § 1 odst. 3 zákona č. 273/1996 Sb., o působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže). To však také znamená, že taková osoba nenese, na rozdíl od vlády a jejích členů, přímou politickou odpovědnost vůči Poslanecké sněmovně, a v případě, že svůj úřad nevykonává řádně, existují jen omezené nástroje, jak zjednat nápravu. To platí navzdory tomu, že nezávislý úřad nadále představuje součást moci výkonné, za jejíž výkon jinak ve svém úhrnu nese odpovědnost vláda jako vrcholný orgán moci výkonné. Např. předsedu ÚOHS lze podle § 1 odst. 8 písm. b) citovaného zákona odvolat, pokud narušuje závažným způsobem důstojnost své funkce anebo narušuje nezávislost a nestrannost úřadu. V nedávné minulosti jsme v případě tehdejšího předsedy ÚOHS Petra Rafaje však byli svědky toho, jak prosazení takového odvolání vůči prezidentu republiky může být v praxi obtížné, ačkoliv na straně odborné veřejnosti nepanují pochybnosti o naplnění podmínek pro odvolání (je nicméně třeba přiznat, že málokdo má dostatečný vhled do fungování ÚOHS a jeho předsedy, aby tyto okolnosti mohl posoudit kvalifikovaně).

63 Viz Pracovní dokument útvarů Komise. *Zpráva o právním státu 2020. Kapitola o stavu právního státu ve Francii. Průvodní dokument ke sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. Zpráva o právním státu 2020. Stav právního státu v Evropské unii*, s. 5 a 6, citováno dne 13. 6. 2022. Dostupné na <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=144880> (citováno 31. 6. 2022).

64 Tyto a další informace jsou dostupné na internetových stránkách iniciativy *Network for Integrity* (<https://networkforintegrity.org/continents/europe/national-integrity-agency-ani/>; citováno 31. 6. 2022) sdružující 14 institucí ze 14 různých členských států, které sdílí společné hodnoty transparentnosti, etiky a integrity veřejných funkcionářů.

65 Nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17, bod 145.

66 Dostupná na <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=110&CT1=0> (citováno 31. 6. 2022).

Odborný článek

Morální intuice v právu – není pak rozhodování subjektivní?

Linda Tvrdíková

Autorka je studentka doktorského studia na Katedře právní teorie na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. V rámci svého výzkumu se zabývá významem intuice pro poznávání lidských práv. Tento článek je výstupem z projektu Interní grantové agentury MU č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/19_073/0016943.

Abstrakt

Právní filosofie a teorie zkoumá otázku, zda v některých případech interpretace a aplikace práva sehrává svou roli i osobnost soudce. Víme totiž, že máme interpretační metody, kdy někdy některé z nich mohou vést k různým závěrům, a to někdy i zcela protichůdným. Někteří právní teoretikové a filosofové zmiňují, že v tomto případě hraje svou roli i morální uvažování. I z toho důvodu někteří pak tvrdí, že se v takových případech jedná o subjektivní hodnocení a reakce. Tím však po většinou analýza této problematiky končí. V tomto textu se však s tímto nespokojíme a budeme morální uvažování analyzovat hlouběji. Na základě této analýzy, kde využijeme poznatky kognitivní vědy, které propojíme zejména s filosofií Ludwiga Wittgensteina a Wilfrida Sellarse, se pak budeme snažit vysvětlit, proč nemůžeme souhlasit s tím, že by se jednalo o rozhodnutí zcela subjektivní.

Abstract

Legal philosophy and theory researches an issue whether in some cases the personality of a judge plays a role in the interpretation and application of law. We know that we have methods of interpretation, some of which may lead to different conclusions, sometimes even completely contradictory ones. Some legal theorists and philosophers mention that moral reasoning also plays a role in this case, and for this reason some then argue that in such cases it is a matter of subjective evaluation and reaction. However, for the most part, this is where the analysis of this issue ends. In this text, however, we will not be satisfied with this and will analyse moral reasoning in more depth. On the basis of this analysis, where we will use the insights of cognitive science, which we will link in particular to the philosophy of Ludwig Wittgenstein and Wilfrid Sellars, we will then try to explain why we cannot agree that this is a completely subjective decision.

Pokud hovoříme o výkladu a aplikaci práva, často se zmiňuje morální uvažování. Například Ronald Dworkin tvrdí, že morální uvažování hraje zásadní roli při řešení obtížných ústavních otázek.¹ Dworkinův přístup a jeho teorie se vymezuje proti pozitivismu. Na tomto místě je, dle názoru autorky, vhodné poznamenat, že tuto Dworkinovu tezi nezpochybňoval například ani pozitivista Herbert Hart.² V čem se od Dworkina lišil, bylo to, že tyto úvahy nutně nepovažoval za součást práva. Podobný přístup jako u Harta lze spatřovat i u Josepha Raze³, který nepopírá, že morální úvahy hrají roli v soudním rozhodování, ale tvrdí, že v takových případech soudci uplatňují svou diskreci.⁴

Lze tedy říci, že ani pozitivisté nepopírají, že morální uvažování hraje roli při výkladu a aplikaci práva, a to i v případě soudního rozhodování. Z toho lze vyvodit, že otázka morálního uvažování je relevantní při diskuzi o výkladu a aplikaci práva nejen z pohledu iusnaturalistů, či antipozitivistů, proto může být překvapivé, že se jimi v rámci právní teorie, či filosofie příliš nezabýváme.

Cílem tohoto textu je zaplnit tuto mezeru a zaměřit se na tuto problematiku trochu více. Jeho cílem je vysvětlit, jak funguje morální uvažování dle poznatků kognitivní vědy, které propojíme s analytickou filosofií, zejména s filosofií Ludwiga Wittgensteina, Wilfrida Sellarse a jejich následovníků. V tomto textu se zaměříme zejména na otázku předpokládané subjektivity morálních intuic, které hrají v morálním uvažování naprosto zásadní roli.

1. Metoda zkoumání a vysvětlení, proč se zabývat morálními intuicemi v právu

Čtenář právník by se možná mohl ptát, proč by ho měly zajímat morální intuice. Na tomto místě se na tuto hypotetickou otázku pokusíme odpovědět. Jak bylo uvedeno výše, tak právní teoretikové či filosofové si všímají toho, že pokud hovoříme o interpretaci a aplikaci práva, pak svou roli, a to mnohdy nezanedbatelnou, hraje i morální uvažování. Například Pierluigi Chiassoni pak otevřeně přiznává, že v některých případech záleží na evaluaci soudce jako osoby, kterou z možných interpretací zvolí.⁵ Jak totiž víme existuje několik interpretačních metod, na jejichž základě může interpret dospět v některých případech k různým závěrům. Toto můžeme považovat za poměrně nespornou a triviální tezi. V takovém případě pak vyvstává otázka, které z interpretačních metod dát přednost, kterou z možných interpretací zvolit.

Na tuto otázku se nám snaží někteří právní teoretikové dát odpověď, když se snaží argumentovat ve prospěch některé z nich, která by pak měla hrát mezi ostatními prim. Tak například textualisté odkazují na text právního předpisu – není důležité, co nám zákonodárce chtěl říci, jaký byl jeho záměr, ale co nám prostřednictvím textu říká.⁶ To, co je při interpretaci textu normativního právního aktu nejdůležitější, je samotný text. Oproti této pozici pak vystupují intencionalisté, kteří považují za to nejdůležitější, jaký byl záměr zákonodárce. Na bedrech intencionalistů pak leží vysvětlení toho, co to záměr zákonodárce je a jak se k němu dovítit.⁷ Dalším vcelku vlivným myšlenkovým táborem je pak purposivismus, kde je odkazováno na aktuální účel zákona. Vzhledem k tomu, že ne vždy je účel právní úpravy v normativních právních textech explicitně vyjádřen, ani tento přístup není zcela bezproblémový.

Dá se tak říci, že nějaká obecná shoda na tom, která z interpretačních metod by měla mít vždy přednost, nepanuje. Ostatně, autorka tohoto textu se domnívá, že nelze k jednotnému metodologickému návodu „jak vždy správně interpretovat normativní právní texty“ dospět. Naším výchozím bodem je tak to, že

v těchto případech hraje zásadní roli to, jak se daný interpret s ohledem na daný kontext, a to včetně kontextu skutkového, rozhodne. Důležitá je tak jeho evaluace. V těchto případech pak hraje svou roli i morální uvažování, ať už ve formě spravedlnostního úsudku, nebo vážení proti sobě stojících hodnot. Pokud tuto premisu přijmeme, pak je zřejmé, že bychom se měli více věnovat morálnímu uvažování. Právě toto v tomto textu uděláme.

Abychom dosáhli co možná nejobjektivnějšího pohledu, tak naše pojednání opřeme i o zjištění kognitivních vědců. Tento text se tak ponese v naturalističtějším duchu. Co je třeba hned na úvod zdůraznit je to, že tato naturalizace neznamená, že by autorka chtěla tvrdit, že se vše dá redukovat na surová fakta („brute facts“)⁸, nejedná se o redukcionistický pohled na svět a společenskou realitu. Autorka se tak nehlásí k ontologickému naturalismu, ale k naturalismu metodologickému. Tento text bude vycházet z naturalistického přesvědčení, že filosofie má být v souladu s vědami a má s ní být kontinuální. Například Thomas Nagel si všímá toho, že tento přístup je dnes poměrně běžný mezi analytickými filosofi⁹, kteří vycházejí zejména z filosofie Willarda van Ormana Quina. Ten odmítl, že by mohlo existovat něco jako první filosofie, kde by bylo možné odpovídat na otázky a hledat řešení filosofických problémů *a priori*, tedy bez jakékoli zkušenosti.¹⁰ Toto se označuje jako metodologický naturalismus, kde tento bude námi zvolenou metodou.

Na tomto místě je důležité upozornit na to, že přijetí metodologického naturalismu nutně neimplikuje přijetí i naturalismu ontologického, jak bylo uvedeno výše. Abychom si zcela vyjasnili naši pozici a náš přístup je nutno ještě podotknout, že i samotný metodologický naturalismus může mít různé podoby. Nejzásadnějším dělením je pak rozdělení na metodologický naturalismus, který usiluje o kontinuitu výsledků, a druhým je pak přístup, který zdůrazňuje kontinuitu metod. Základní myšlenkou prvního uvedeného je to, že nějaká filosofická tvrzení nacházejí podporu ve výsledcích a zjištěních věd, kde toto nám může poukazovat na jejich „správnost“, neboť některé teorie jsou podepřeny „tvrdými daty“ věd. Jinými slovy, stavíme tak teorie před tribunál faktů.¹¹ Druhý přístup pak zdůrazňuje zejména to, že máme používat metody, které jsou používány ve vědách a ty přenést do filosofie.¹²

Mezi těmito dvěma je i přes to, že jejich cílem je kontinuita filosofie s vědami, poměrně značný rozdíl, a to s ohledem na jejich cíl. V případě Quinovského naturalismu, který zastává postoj kontinuity výsledků, jde o to, že tímto způsobem chceme popsat a vysvětlit nějaké věci, oproti tomu v případě Goldmanovského naturalismu, kde se jedná o naturalismus kontinuity metod, je cílem regulovat praxi prostřednictvím toho, že stanovíme nějaké standardy a normy.¹³ Tento text se ponese v duchu Quinovského naturalismu, kde jeho cílem není stanovit nějaké normy, či standardy, ale vysvětlit a popsat, co se děje, když soudci interpretují právo a rozhodují případy.

Tento text tak bude mít charakter analyticko-explikační, kde budeme analyzovat, jak morální uvažování funguje za pomoci poznatků kognitivní vědy. Jak uvidíme, tak v současné době je víceméně obecně uznáváno a data tomu nasvědčují, že naše morální rozhodnutí jsou nikoli výsledkem deliberativního myšlení a uvažování, ale naše deliberativní složka je spíše jako právník, který obhajuje rozhodnutí, které učinil náš automatický systém. Slovy Jonathana Haidta náš deliberativní systém je pouze racionálním ocasem našeho emocionálního psa.¹⁴ Naše morální rozhodnutí jsou závislá na našich morálních intuicích, které bývají v některých případech zkreslené a neodůvodněné.

Na základě tohoto bychom pak mohli dospět k závěru, že se jedná o rozhodnutí, která jsou velice subjektivní, což by nám v rámci soudního rozhodování mohlo a mělo vadit, neboť se domníváme, že soudní rozhodnutí by měla být objektivní, čemuž nasvědčují například následující vyjádření:

„*State v. Martini*, 651 A.2d 949, 997-1000 (N. J. 1994) (Handler, J., dissent) (na několika místech spojuje intuici s pouhou subjektivitou při kritice přezkumu přiměřenosti trestu smrti a odkazuje také na „nevysvětlené intuitivní morální reakce“ soudců na konkrétní trestné činy).

[...] *Shaffer v. Farm Fresh, Inc.*, 966 F.2d 142, 145-46 (4th Cir. 1992) (zastává názor, že „je zapotřebí nějakého silnějšího objektivního ukazatele [...] než pouhé soudcovské intuice, aby byl odůvodněn drastický krok spočívající v diskvalifikaci obhájce“),

Squires v. Squires, 854 S. W.2 d 765, 775 (Ky. 1993) (Leibson, J., nesouhlasné stanovisko) (argument, že „stanovisko většiny [...] je spíše intuitivní než objektivní“.⁴⁵

Zdá se tak, že se můžeme tázat přinejmenším na dvě hlavní otázky:

- (1) Co by v těchto případech mohlo být **silnějším objektivním ukazatelem**?
- (2) Jsou intuice něčím **ryze subjektivním**?

Vzhledem k tématu, kterému se v tomto textu věnujeme, se budeme zabývat druhou otázkou. V tomto textu vysvětlíme, že morální intuice nejsou tak subjektivní, jak se zdá, že někteří tvrdí. K obhajobě tohoto postoje využijeme filozofii Ludwiga Wittgensteina, Wilfrida Sellarse a jejich následovníků, kteří zdůrazňují roli pravidel v našem životě a vidí člověka zejména jako tvora normativního. Abychom se stále drželi naturalistického pojetí, ke kterému se autorka přihlásila, pak i myšlenky těchto filosofů propojíme s poznatky kognitivní vědy a jimi je podepřeme. Uvidíme, že tyto filosofické koncepce stojí před tribunálem faktů. Sellarsovy myšlenky lze dle názoru autorky synergicky propojit s poznatky kognitivní vědy, zejména pak s Haidtovým společensko-intuicionistickým modelem. Prostřednictvím této metody pak poukážeme na to, že byť je morální uvažování založeno na morálních intuicích, naše morální rozhodnutí jsou tak tedy činěna nevědomě a automaticky, tak se nedá tvrdit, že by byla něčím ryze subjektivním.

2. Morální uvažování

Než přikročíme k samotné analýze a explikaci toho, proč se dle názoru autorky nemůže o morálních intuicích hovořit jako o něčem ryze subjektivním, si představíme dvě asi nejvýznamnější pozice, které autoři zastávají, pokud diskutují otázku morálního uvažování. První z nich je pozice racionalistická, druhou z nich je pak nepřekvapivě pozice, která se staví do opozice k této, proto ji budeme nazývat anti-racionalistická. Tyto dvě si v následujících řádcích představíme. Následně poukážeme na to, že ani jedna z pozic v jejich ryzí formě se dle našeho názoru nedá považovat za zcela přesnou a v části 3.3 uvedeme naši pozici, která bude dále rozvedena v části 4 tohoto textu.

2.1 Racionalistická koncepce

Pokud bychom chtěli stručně popsat racionalistickou pozici, pak bychom mohli říci, že „*tvrdí, že morální soudy jsou založeny na (dobrých) důvodech a že to, jaké dobré důvody člověk má, má psychologicky reálný význam pro morální soudy.*“¹⁶ Z toho tedy můžeme implikovat, že tyto důvody, které nějaký subjekt má, hrají důležitou roli v kauzální explikaci toho, proč daný jedinec zastává tu kterou pozici a proč učinil nějaký úsudek. Hanno Sauer toto označuje jako teze efektivity (v originále „the Effective Thesis“).¹⁷ Co rovněž stojí za povšimnutí na tomto místě, je to, že pro naše rozhodnutí bychom podle této koncepce měli mít dobré důvody. Zdá se tak, že kromě dobrých důvodů pro naše

jednání existují i důvody, které dobrými nejsou.

V této souvislosti Hanno Sauer hovoří o motivačních a normativních důvodech osoby. Otázkou pak je, jaký je mezi těmito dvěma vztah, neboť se může stát, že v nějaké situaci se tyto naše důvody mohou značně lišit, tedy mohou jít klidně proti sobě. Jak se pak člověk rozhodne a na základě kterých z nich učiní své rozhodnutí? Například Michael Smith se zdá zastávat pozici, že těmi rozhodujícími důvody, jsou důvody normativní, když tvrdí, že:

„deliberativní perspektiva je skutečně perspektivou vysvětlení, stačí poznamenat, že tvrdit opak se rovná domněnce, že souvislost mezi tím, co se rozhodneme udělat na základě racionální úvahy, a tím, co uděláme, je zcela nahodilá a náhodná. (...) Když uvažujeme a rozhodujeme se, co máme racionální zdůvodnění udělat, pak právě tato skutečnost (...) ovlivňuje to, co uděláme.“¹⁸

Pokud bychom se pak podívali třeba na to, jak Jonathan Haidt vymezuje racionalistické koncepce, pak můžeme říci, že v podstatě využívá mutace teze efektivity, když tvrdí, že „*racionalistické přístupy (...) tedy říkají, že k morálnímu poznání a morálnímu úsudku se dospívá především procesem uvažování a reflexe.*“¹⁹ To tedy znamená, že se jedná o deliberativní proces, který probíhá prostřednictvím deliberativního myšlení, kde jednotlivec – myslící a uvažující bytost – zvažuje různé důvody a výsledkem tohoto vědomého zvažování je následné rozhodnutí.

Tento pohled na morální uvažování bychom tak zcela jistě mohli označit za individualistický přístup k uvažování, v tomto případě morálnímu uvažování, kde „*uvažovat znamená zapojit se do vědomé myšlenkové činnosti, jejímž cílem je vypracovat důvody pro, nebo proti přijetí, nebo provedení něčeho.*“²⁰ Prvně tedy uvažující osoba hledá důvody pro a proti nějakému jednání, ty pak zvažuje, aby dospěla k co nejlepšímu rozhodnutí a až následně dochází k aktu rozhodnutí jako takovému.

Jak vidíme, v rámci tohoto přístupu hraje prim lidský rozum, který je čistě deliberativní záležitostí, a právě díky této naší schopnosti takto uvažovat a zvažovat nejrozumnější důvody, jsou lidské bytosti označovány jako racionální. V rámci této racionalistické tradice bývaly odmítány ostatní vstupy jako emoce, city či pocity jako něco, co do tohoto procesu nepatří, neboť pouze zatemňují náš úsudek a zkreslují naše rozhodování.

Rozum tak byl tradičně stavěn do protikladu k emocím a pocitům, kde rozum býval glorifikován, emoce, city a pocity bývaly naopak velmi často zatracovány. Linii této tradice můžeme vysledovat například až do Antiky k Platonovi, kde rozum byl spojován s božstvím, oproti tomu emoce s animalitou.²¹ Tato linka se pak táhne až do dnešní doby, a to přes stoiky, středověké křesťanské filosofy, novověké racionalisty jako byl Descartes a Leibniz, a Kanta, který měl na formování dnešního myšlení a filosofie významný vliv.²²

Tito myslitelé by pak zřejmě byli zklamáni, kdyby byli obeznámeni s výsledky experimentů a výzkumů prováděných kognitivními vědci. Ty totiž naznačují, že člověk, pakliže se má rozhodovat sám, není až tak úspěšným. Ukazuje se, že

„přibývá důkazů o tom, že výkony lidí v experimentálních úlohách určených k testování individuálních schopností uvažování jsou špatně kalibrovány vzhledem k uznávaným kánonům dobrého uvažování (...). Úsudky subjektů o platnosti argumentů (...) mohou být ovlivněny tím, jak věrohodné se jim zdají být premisy (...), nebo tím, jak věrohodné se jim zdají být závěry (...). (... Navíc) lidé (také) mají tendenci hledat spíše důkazy na podporu něčeho, co považují za věrohodné, a důkazy, které svědčí opačnému závěru, opomíjet (...). Lidé také s větší pravděpodobností dospějí k závěrům, k nimž chtějí dospět (...), mají tendenci setrvávat ve svých přesvědčeních, přestože jsou jim předkládány důkazy,

*které svědčí, že je tomu jinak (...), a mají tendenci se rozhodovat tak, aby se jim to lépe zdůvodňovalo (...).*²³

Zdá se tak, že hledání důvodů již předchází nějaké rozhodnutí, a to je založeno na tom, čemu člověk věří, co si myslí, že je správným řešením. Těmito a dalšími výsledky výzkumů a experimentů v oblasti kognitivní vědy se pak zdá být značně zpochybněna racionalistická koncepce, kde je tvrzená kauzální spojitost mezi normativními, dobrými důvody a našimi rozhodnutími. Na základě těchto zjištění se pak spíše zdá, že to není tak, že by vědomé, deliberativní přemýšlení a zvažování důvodů předcházelo rozhodnutí, ale že je tomu spíše naopak. S touto myšlenkou pak pracují anti-racionalisté, kde teorií, kterou si více rozvedeme a s kterou budeme v textu pracovat, bude společensko-intuicionistický model Jonathana Haidta.

2.2 Haidtova anti-racionalistická koncepce

Jak už bylo výše naznačeno, tak racionalistická koncepce není jedinou koncepcí morálního uvažování. Velice významnou osobností, která se snaží vymezit proti tomuto pojetí je Jonathan Haidt, který koncipoval na základě experimentů, které prováděl, model jiný. Tento model nazývá společensko-intuicionistický model. Haidt si totiž všímá toho, že se zdá, že naše morální odůvodňování neprobíhá před tím, než dojdeme k našemu rozhodnutí, ale že je to právě naopak.

Podle této koncepce dochází k vědomému uvažování až *post hoc*. Tvrdí, že náš morální úsudek není výsledkem pomalého, deliberativního uvažování, ale spíše výsledkem rychlého a automatického hodnocení a intuitivního rozhodnutí.²⁴ Naše rozumové schopnosti se tedy častěji podobají právníkům, kteří obhajují naše původně intuitivní soudy, než vědcům, kteří hledají pravdu. Jak uvádí například Mercier a Sperber: „*Své důvody obvykle konstruujeme jako dodatečné zdůvodnění.*“²⁵

Z tohoto důvodu, že se zdá, že naše deliberativní myšlení a hledání důvodů nastupuje až následně po tom, co je již učiněn závěr, Haidt označuje naše deliberativní myšlení jako racionální ocas našeho emocionálního psa. Emocionálním psem je označován náš automatický, intuitivní systém. Tento emocionální pes učiní rozhodnutí, a to bez přispění deliberativního systému a zvažování důvodů.²⁶ Z toho tedy vyplývá, že teze efektivity, kterou Sauer spojuje s racionalistickou koncepcí morálního uvažování, nemůže být pravdivá. Naše normativní důvody nehrají kauzální roli při vytváření našeho úsudku.

Haidt dospěl k tomuto závěru na základě experimentů, které prováděl se svými kolegy. Asi nejznámějším příkladem jeho experimentů je ten, kde dávají subjektům ke zhodnocení morálnost či nemorálnost jednání dvou sourozenců, kteří se rozhodnou, že spolu budou mít sex. Tento scénář je následující:

*„Julie a Mark jsou bratr a sestra. O letních prázdninách společně cestují po Francii. Jedné noci zůstanou sami v chatě nedaleko pláže. Rozhodnou se, že by bylo zajímavé a zábavné, kdyby se zkusili milovat. Přinejmenším by to pro každého z nich byla nová zkušenost. Julie bere antikoncepční pilulky, ale Mark pro jistotu použije i kondom. Oba si milování užívají, ale rozhodnou se, že už to nebudou opakovat. Tu noc si nechají jako zvláštní tajemství, díky němuž se cítí ještě blíž jeden druhému. Co si o tom myslíte vy? Bylo toto jednání v pořádku?“*²⁷

Dle výsledků jejich experimentu se zdá, že většina lidí odpoví, že to nebylo v pořádku, že toto jednání bylo morálně špatné.²⁸ Výzkumníci se těchto respondentů následně ptali na důvody, které je vedli

k jejich rozhodnutí. Ti často zmiňovali nebezpečí početí mezi sourozenci, které, jak dnes víme, může přinášet spoustu obtíží pro dítě, nebo že by mohlo dojít mezi sourozenci k narušení vztahu.²⁹ Pokud se však pozorně podíváme na daný scénář, tak si povšimneme, že tyto varianty jsou v něm vyloučeny. Je uvedeno, že byla použita dokonce dvojí antikoncepce a že jejich vztah byl naopak posílen.

Toto pak Haidt nazývá morální ohlupování (v originále „moral dumbfounding“). Lidé až *post hoc* hledají důvody pro svá rozhodnutí, ale nejsou schopni žádné dobré a smysluplné důvody nalézt. To jsme viděli například u výše uvedeného případu, kdy respondenti uváděli jako důvod pro jejich rozhodnutí, že by mohlo dojít k početí, kde rodiči by byli pokrevní příbuzní – sourozenci. Tento důvod nemohl být tím, co tyto respondenty vedlo k jejich rozhodnutí, neboť scénář byl navržen tak, aby bylo v podstatě nemožné, že k tomuto dojde. Nebo když uváděli jako důvod, že by mohlo dojít ke zhoršení vztahu mezi sourozenci, toto bylo rovněž scénářem vyloučeno. Tedy nikomu nebylo žádným způsobem ublíženo. Někteří respondenti rovnou uvedli, že neví, proč tomu tak je, ale ví, že to tak je.³⁰

Haidt uvádí v rámci jeho modelu čtyři důležité spojitosti (v originále „links“). První dvě z nich souvisejí s tím, co bylo uvedeno výše. Jsou jimi spojitost s intuitivním úsudkem a spojitost se zdůvodňováním *post hoc*. Ty se týkají toho, že morální hodnocení probíhá automaticky a nevědomě a ve vědomí se nám zjeví, aniž bychom zvažovali nějaké důvody. Ty mají své místo až když se snažíme toto rozhodnutí justifikovat. Dalším je pak spojitost s přesvědčováním důvody, kde již dochází k tomu, že důvody, které jsme *post hoc* vytvořili, aby justifikovaly naše rozhodnutí, musíme verbálně formulovat a snažíme se jimi přesvědčit ostatní, aby sdíleli náš názor. Posledním základní spojitostí v tomto modelu je pak spojitost se společenským přesvědčováním, kde uvádí, že díky tomu, že žijeme ve společnosti a patříme do různých skupin, tak jsou naše názory spolu-vytvářeny ostatními jedinci, a to i bez potřeby verbální, explicitní komunikace a přesvědčování.³¹

Právě poslední ze zde uvedených spojitostí bude pro naši argumentaci, že byt' dochází k našim morálním rozhodnutím nevědomě a automaticky a deliberativní uvažování má své místo až následně, když se snažíme justifikovat toto automaticky učiněné rozhodnutí, tak nemůžeme tvrdit, že by se jednalo o něco, co by bylo ryze subjektivní. K tomu, abychom toto demonstrovali využijeme v části 4 tohoto textu zejména filosofii Wilfrida Sellarse a pozdního Ludwiga Wittgensteina, kteří si všímají toho, že jsme dodržovatelé pravidel (v originále „rule-followers“), nebo jinými slovy normativní tvorové. Co to znamená, bude podrobněji rozebráno v části 3.1 tohoto textu.

2.3 Naše pozice

V předchozích řádcích jsme si představili racionalistickou a anti-racionalistickou koncepci morálního uvažování. Na tomto místě si vyjasníme naši pozici. S jakým modelem morálního uvažování budeme pracovat? Vzhledem ke zvolenému metodologickému postupu se jeví jako vhodnější následovat spíše anti-racionalistickou koncepci, která je vystavěna tak, aby byla v souladu s výsledky experimentů kognitivních vědců. Budeme tak akceptovat tezi, že k morálnímu rozhodnutí dochází automaticky a nevědomě a vědomé rozvažování a hledání důvodů přichází až *post hoc*.

Co ovšem nepřijímáme je to, že by zde existovaly nějaké morální pravdy, které se nám zjevují způsobem podobným percepci.³² Tato pozice by byla totiž spojena s morálním realismem, kde tuto pozici v tomto textu nezastáváme.³³ Nechceme argumentovat, že existují objektivní (v přísném slova smyslu, kdy bychom tvrdili, že jsou ontologicky objektivní) morální fakta, která můžeme poznávat a díky nimž mohou být některé naše morální výroky pravdivé. Spíše právě naopak, jelikož jsme

přesvědčení, že i samotná moralita je závislá na společnosti a na jednotlivcích v ní žijících a není nám tak nějakým nadpřirozeným způsobem daná.³⁴ Je součástí našeho společenského prostředí (v originále „social niche“), na jehož tvorbě, zachování a přeměně se všichni podílíme. Jak uvádí Joseph Rouse: „jsme individuální organismy, které se zároveň podílejí na větším vzorci, který tvoří tento způsob života, který nazýváme lidským.“³⁵

Nesdílíme tak přesvědčení intuicionistů „že existují morální pravdy a že když lidé tyto pravdy chápou, nedělají to procesem racionalizace a reflexe, ale spíše procesem podobným vnímání, kdy člověk „prostě bez argumentů vidí, že jsou a musí být pravdivé“. (Harrison, 1967, p. 72). Prohlášení Thomase Jeffersona, že některé pravdy jsou „samozřejmé“, je příkladem etického intuicionismu.“³⁶ To, že je považujeme za skutečně pravdivé, ještě neznamená, že jsou pravdivé. Pouze je považujeme za něco, co je naprosto objektivní a pravdivé. V další části tohoto textu si vysvětlíme, jak k tomu dochází.

To, že se nám zjevují v naší mysli souvisí s tím, že rozhodnutí je činěno prostřednictvím intuitivního systému, s čímž souhlasíme. To ovšem nutně neznamená, že bychom museli přijmout etický intuicionismus a morální realismus. Jak vysvětluje Antonio Damasio, tak tyto naše „reakce (...) jsou naučené zkušeností, vedou k rychlým, neuvědomělým, (...) rozhodnutím (...): jejich výstup (...) předchází jakýmkoli vědomým úvahám.“³⁷ Kde onou podstatnou zkušeností, prostřednictvím kterých dochází k formování intuic je proces sociální interakce³⁸, nikoliv vnímání nějakých skutečně ontologicky objektivních morálních skutečností.

Co však s Haidtem jednoznačně sdílíme je jeho přesvědčení o spojitosti se společenským přesvědčováním, kde stručně uvádí, že jsou naše názory (a tím i naše morální intuice) spoluutvářeny ostatními lidmi. To jsme ostatně naznačili již v předchozím odstavci, kde jsme zmínili, že zkušeností, která je pro formování intuic podstatná, je sociální interakce. Tomu, jak k tomuto spoluutváření dochází, se budeme věnovat blíže v následující části, kde si představíme člověka jako normativního tvora. Právě toto nazírání na člověka bude zásadní pro to, abychom vysvětlili, že morální intuice nelze označovat za něco, co by bylo ryze subjektivní. O subjektivitě se, dle našeho názoru, v tomto případě nedá v žádném případě hovořit.

3 Otázka subjektivity morálních intuic

Nyní, když jsme snad dostatečně vysvětlili, že pokud hovoříme o morálním uvažování a evaluaci, tak bychom se měli věnovat otázce morálních intuic, se můžeme zaměřit na samotnou otázku toho, zda můžeme tyto spatřovat jako něco, co je ryze subjektivní. To je totiž nejčastější námitkou proti nim, jak jsme uvedli již dříve v textu. Na tomto místě budeme argumentovat, že nejsou subjektivní, ale velice komplexní intersubjektivní záležitosti. Kde i díky tomuto je pak spatřujeme jako něco skutečně objektivního, jako něco, co je samozřejmě pravdivé.³⁹

3.1 Lidé jako normativní tvorové

Pro naši koncepci bude důležité představit si člověka jako normativního tvora. To, že je člověk tvor normativní, znamená, že ve světě, ve svém okolí, spatřuje pravidla, a to v podstatě v jakékoli aktivitě. Toto považujeme za zásadní poznatek Wilfrida Sellarse, když tvrdí: „Když Bůh stvořil Adama, zašepтал mu do ucha: „Ve všech souvislostech jednání rozpoznáš pravidla, i kdyby to bylo třeba jen pravidlo, abys

rozpoznával pravidla. Až přestaneš pravidla rozpoznávat, budeš chodit po čtyřech.⁴⁰ Z tohoto můžeme soudit, že podle Sellarse je zásadním rozdílem mezi člověkem a ostatními tvory to, že ve svém okolí člověk spatřuje pravidla. Tato pravidla si postupně osvojuje, internalizuje, jedná podle nich a nejen to, dokonce je pak i vynucuje.⁴¹

Tato pravidla nemusejí být explicitně vyřčena, není tedy třeba, aby se jim člověk učil pouze skrze verbální komunikaci. Toho si všímá například už i Ludwig Wittgenstein, když se ve svých *Filosofických zkoumáních* táže, jak poznáme, že se nějaká hra hraje podle nějakého pravidla. Na to odpovídá, že:

„Pravidlo může být pomůckou při výuce hry. Nebo je pravidlo nástrojem samotné hry. Nebo se pravidlo nepoužívá ani při výuce, ani při samotné hře, ani není uvedeno v seznamu pravidel. Člověk se učí hře tím, že pozoruje, jak hrají ostatní. Říkáme však, že se hraje podle takových a takových pravidel, protože pozorovatel může tato pravidla vyčíst z herní praxe jako přírodní zákon, kterým se hra řídí.-- Jak ale pozorovatel v tomto případě rozlišuje mezi chybami hráčů a správnou hrou?-- V chování hráčů jsou pro to charakteristické znaky.“⁴²

Z tohoto můžeme dovodit, že pravidla se lze naučit několika možnými způsoby. Buď tak, že jsou explicitně vyřčena, nebo pouze pozorováním druhých, z toho, jak se chovají a jednají, a také z kritických, nebo jinak řečeno normativních postojů, druhých - ty jsou rozhodující, když chceme rozeznat správné jednání, tedy to, které je v souladu s daným pravidlem, a špatné jednání, tedy to, které s tímto pravidlem v souladu není. Jen z tohoto pozorování pak můžeme dovodit existenci nějakého pravidla.

Toto tvrzení, že člověk je tvor normativní ve výše uvedeném smyslu, potvrzují i výsledky výzkumů, které ukazují, že již děti v útlém věku jsou schopny „odvozovat pravidla a normy konvenčních činností podobných hrám, stejně jako instrumentálních činností.“⁴³ To, že sledujeme normativní postoje ostatních a nikoli jen samotné jednání, je velice důležitým aspektem. Tím se vyhneme regularismu, tedy tvrzení, „že chování řízené pravidly není ničím jiným než pravidelným chováním (což by smazalo jakýkoli rozdíl mezi tím, když se kámen řídí gravitačním zákonem tím, že padá, a tím, když se člověk řídí pravidly silničního provozu tím, že zastaví na červenou).“⁴⁴

Díky tomu, že jsme normativními tvory se pak nemusíme řídit pouze přírodními zákony, ale velice důležitou roli hrají i jiná pravidla, společenská pravidla. Ta si sami jakožto jedinci nevytváříme, ale v průběhu ontogeneze se jim učíme a postupně si je internalizujeme. Tím si lidstvo vytváří svou druhou přírodu⁴⁵, která otevírá prostor pro svobodnou volbu, ale také odpovědnost za naše jednání. Jaroslav Peregrin pak hovoří o tom, že pravidla nám otevírají „různé „virtuální prostory“, v nichž my lidé žijeme své životy. To (...) úzce souvisí se skutečností, že jsme si my lidé vyvinuli velmi zvláštní způsob zvětšování našeho prostředí: nejenže přetváříme, přebudováváme (a někdy bohužel i devastujeme) naše přirozené prostředí, ale také na něj stavíme svou vlastní normativní, institucionální realitu.“⁴⁶

Pokud bychom se více zaměřili na ontogenezi a naše učení se všemožným pravidlům, která v rámci společenské reality (naší druhé přírody) existují a která ji i konstituují, tak i zde můžeme spatřit postřeh ve Sellarsově filosofii. Když Sellars hovoří o pravidlech, rozlišuje mezi dvěma důležitými typy pravidel. Jedná se o pravidla typu *ought-to-do* a *ought-to-be*. První z nich nazývá **pravidla jednání** a „jsou přímými směrnicemi pro naši činnost.“⁴⁷ Mají následující formu:

„Pokud je někdo v C, měl by udělat A.“⁴⁸

Vidíme zde tedy přímou direktivu, co máme, pokud jsme v C, dělat. Máme dělat A.

Druhá pak nazývá **pravidla kritiky**⁴⁹, „*kteřá přinášejí tyto směrnice pouze nepřímou*“⁵⁰. Tato pravidla pak mají následující formu:

„*X by mělo být ve stavu F, kdykoli nastane takový a takový případ.*“⁵¹

Mezi pravidly *ought-to-do* a *ought-to-be* je dle Sellarse nutné rozlišovat, mají mezi sebou však vztah. Tento vztah je, že „*ought-to-be implikují ought-to-do.*“⁵² Pokud totiž víme, co být má, tedy jaké je *ought-to-be*, pak z toho můžeme dovodit, co je třeba k tomu, aby to opravdu bylo, udělat. Implikuje to tak pro nás pravidla *ought-to-do*, která nám přesně říkají, jaké má být naše jednání.

Tato pravidla jsou důležitá v tom, že nám pomáhají orientovat se ve společenské realitě, rozumět naší druhé přírodě a zároveň nám ji pomáhají udržovat⁵³, a to tím, že je jako pravidla vnímáme, učíme se je, následně je přijímáme jako něco, co být má. Stávají se pro nás pravidly *ought-to-be*, která pak učíme další jedince. V tomto kontextu Sellars hovoří o školitelích a školených (v originále „trainers and trainees“). Školitelé již prošli učením se společenským pravidlům, přijali je a nyní cvičí školené.

„*Dvěma výše uvedeným typům pravidel odpovídají dva typy záměrů (...). Jedním z nich je záměr něco udělat, vyjádřený jako „mám udělat“(...). Druhým je záměr, aby nastal nějaký stav věci, vyjádřený jako „má - být“(...).*“⁵⁴

Pokud toto aplikujeme na Sellarsův příklad, získáme toto schéma:

(R1): „*Člověk by měl cítit soucit s pozůstalými.*“⁵⁵

Představte si batole Jacka a jeho matku Julii, kde Julie je v pozici trenéra, který se již řídí pravidlem *ought-to-be* (R1) a chce, aby se Jack tomuto pravidlu podřídil. Julie tedy rozpozná záměr:

Má_{my} - Být [Školení reagují soucitem pro pozůstalé]

A „*Sellars se domnívá, že ought-to-be může být realizováno pouze tehdy, je-li spojeno s ought-to-do, a tak (...) školitelé mohou dospět k následujícímu ought-to-do (...)*“⁵⁶:

Má_{my} - Dělat [Opravuji Jacka, pokud reaguje jiným způsobem]

Jak si můžeme povšimnout, díky tomu, že zde máme *ought-to-be* (má_{my} -být), které považujeme za něco, čeho chceme dosáhnout, ale nikoli jen my, ale my jako členové nějaké skupiny, státu, kultury, tak se nám zde objevuje nikoli soukromý záměr, ale náš-záměr (kolektivní záměr, v originále „we-intention“). To je další velice důležitý Sellarsův postřeh, a to ve vztahu ke konstrukci a udržování sociální reality. Budeme se mu tak v následujících řádcích věnovat.

3.2 Náš-záměr („we-intentions“)

Když Sellars hovoří o společenských, zejména pak morálních, pravidlech, tak zdůrazňuje úlohu našich-záměrů. Ty se liší od individuálních záměrů, a to tak, že v jejich případě sami sebe nevnímáme pouze jako samotného jedince majícího své osobní zájmy, kterých chce docílit, ale jako součást nějaké komunity, která má společně nějaké cíle. Nejme tedy pouhými egoisty, ale naše myšlení a jednání je ovlivňováno i tím, co chceme „my“ jako komunita. Jak Sellars uvádí:

„*Členové naší komunity, pokud si váží obecného blaha [nečiní tak] z osobního hlediska - (...)
- ale jako jedni z nás.*“⁵⁷

Tato naše komunitní perspektiva, kdy se na některé činy a jednání díváme nikoli z našeho egoistického,

osobního hlediska, ale z pozice společenství, jehož jsme členy, může být vymezena tak, že „jako členové skupiny usuzujeme, co by měl každý z nás udělat. Právě takový obsah musí mít podle Sellarse morální intence. Takové intence mají schematicky kategoriální formu: „Má se stát, že každý z nás učiní Ai, jestliže je v Ci.“⁵⁸ Jeremy Randel Koons toto uvažování pak nazývá kooperativní racionalitou, kde právě toto spatřuje jako spojnicí a vysvětlení přechodu mezi osobní perspektivou a perspektivou odnikud, též označované jako ptačí perspektiva.

K tomu, než se tento pohled odnikud u nás objevil, nevedla zcela přímočará cesta. Michael Tomasello, když diskutuje vývoj morality tak, jak ji známe dnes, od sebe odlišuje morálku soucitu a morálku férovosti. První z nich „zahrnuje motivaci obětovat něco pro zlepšení situace druhého jedince (tzv. altruistická pomoc), což předpokládá zaprvé kognitivní schopnost rozpoznat pocity, pohnutky, nebo záměry jiných jedinců, zadruhé schopnost zvolit vhodnou formu pomoci (emocionální, nebo fyzickou). Její motivační procesy jsou navázané na prosociální afekty (afektivní rezonance, sympatie, empatie), které se nejspíše vyvinuly u savců v kontextu péče o potomky (ochrana, výživa atd.).“^[59]

Díky druhé z nich, tedy díky morálce férovosti, „jsou aktéři schopní posuzovat a regulovat sociální interakci z hlediska sdílených kooperativních ideálů, které nestranněji a závazněji vymezují, jak se má jednat v dané situaci/interaktivní roli, bez ohledu na to, kdo hraje kterou roli.“⁶⁰ K tomu, aby se mohla plně vyvinout morálka férovosti, bylo zapotřebí, aby vznikly „nové psychologické dispozice, které se původně vyvinuly pro koordinaci komplexnějších forem mutualistické spolupráce, z nichž mohli v případě, že byla součinnost dostatečná, bezprostředně profitovat všichni zúčastnění.“⁶¹ V takovémto pojetí je ono *ought-to-be* nejen důsledkem a následkem nějakého vnějšího donucení prostřednictvím násilí, ale i donucení kooperativního.⁶²

Toto donucení se vyvinulo společně s tím, jak lidé žili a jak se měnilo jejich prostředí a jejich potřeby. V původním prostředí si totiž víceméně každý příslušník byl schopen obstarat obživu sám, nemusel s nikým spolupracovat. Tito lidé tak spolupracovali pouze s nejbližšími příbuznými, kde se morálka soucitu vyvinula v souvislosti s péčí o děti⁶³, nebo v aliancích. V rámci aliancí se však jednalo spíše o typ machiavelistické inteligence, jednalo se tedy spíše o to zmanipulovat ostatní, aby dělali, co chci. Převažoval zde tak stále individualismus.⁶⁴

Po tom, co se změnilo prostředí a ekologické podmínky, a tyto skupiny se začaly střetávat a soupeřit o potravu, tak lidé začali být nuceni k spolupráci, aby přežili.⁶⁵ V takovýchto podmínkách byl pro lov a další obstarávání potravy upřednostňován jedinec, který spolupracoval a nikoli uzurpátor: „to vytvořilo selekční tlak, který místo agresivních jedinců upřednostňoval takové, kteří byli schopni fungovat kooperativně (...)“⁶⁶ Tuto změnu společenského řádu, který se posouvá od hierarchického uspořádání k egalitářství, nazývá Tomasello sebe-domestikací.⁶⁷ K této sebe-domestikaci a přechodu od egoistického pohledu k ptačí perspektivě uvádí Castro následující:

„V průběhu života si člověk vytváří sociální referenční skupinu s jedinci, kteří jsou v určité fázi života v úzké interakci (rodiče, partner, přátelé a kolegové). Naši tezí je, že jedinec v sociální referenční skupině není vůči chování osoby ve skupině ani neutrální, ani pasivní. Naopak, hodnotí a projevují aprobaci, nebo neaprobaci, i když se jich dané chování přímo netýká. Šimpanzi mohou klasifikovat chování jiných jedinců jako příznivé, nebo nepříznivé ve vztahu k sobě samým a mohou podle toho jednat, ale schopnost aprobovat, nebo neaprobovat naučené chování jiných jedinců u primátů zřejmě zcela chybí (...).“⁶⁸

Lidé tak vytvořili nového aktéra – „my“, kde se vyskytuje společná intencionalita.⁶⁹ U ní je podstatné,

že něčeho chceme dosáhnout společně, sledujeme společný cíl. Lidé tak začali chápat své role a zároveň došlo k tomu, že začali uvažovat normativně. Chápali svůj společný závazek a odpovědnost vůči svým partnerům. Pokud někdo tento závazek nedodržel, pak byl sankcionován⁷⁰, a to nikoli pouze fyzicky, tedy například tím, že by ho ostatní členové skupiny bili klackem, ale i společensky, tedy tím, že s ním nechtěli dále spolupracovat.

Když skupiny už nebyly tak malé, aby každý mohl znát každého a aby věděl, že patří do určité skupiny, tak se lidé začali rozeznávat podle charakteristických znaků, kde bylo důležité, zda tento člověk dělá věci (například loví ryby) tak jak to děláme my, tedy podle našich pravidel. V rámci skupin tak vznikala pravidla, která byla důležitá i kvůli tomu, že nám umožnila identifikovat, kdo je součástí naší skupiny. Mezi těmito pravidly se pak objevovaly i normy morální.

Ty „regulovaly oblasti, na nichž měla skupina eminentní zájem, a současně se v nich projevovaly kompetitivní motivy a nároky. Regulovaly např. použití násilí mezi členy skupiny, (...), s kým se pářit a podobně.“⁷¹ Tato pravidla mohli všichni, kdo byli součástí skupiny vnímat tak, že pochází od všech a platí pro všechny, díky nim bylo možné pozorovat, hodnotit a regulovat rozhodování a jednání nikoli z egoistického, subjektivního hlediska, ale hlediska „objektivního“.⁷² Z hlediska onoho nového aktéra – my, kde toto my vznikalo díky společnému kulturnímu kontextu.

3.3 Morální intuice nejsou něčím ryze subjektivním

V předchozích řádcích jsme se snažili ukázat, že ani rozhodnutí (v morálních otázkách), která jsou učiněna automaticky a nevědomě, nemůžeme považovat za něco, co by bylo ryze subjektivní. Jak jsme analyzovali a vysvětlili, tak byť se jedná o rozhodnutí, která jsou činěna bez kognitivního úsilí a objeví rychle v našem vědomí, a to bez deliberativního přemýšlení, tak se jedná o záležitost, která je velice komplexním způsobem intersubjektivní. Tyto „reakce (...) jsou naučené na základě zkušeností, (a) vedou k rychlým, neuvědomělým, (...) rozhodnutím a (...) jejich výstup předchází jakýmkoli vědomým úvahám.“⁷³

Co je rovněž vhodné poznamenat, je to, že například Antonio Damasio uvádí, nejen to, že se jedná o odpovědi, kterým se učíme skrze zkušenost (zejména pak skrze naše interakce s ostatními lidmi v naší komunitě, s kterými sdílíme kulturní kontext, kde se učíme pravidlům *ought-to-be*), ale upozorňuje i na fakt, že to neznamená, že by jakékoli deliberativní myšlení bylo vyloučeno. To ostatně nevyklučuje ani samotný Jonathan Haidt, jen tvrdí, že k němu dochází pouze výjimečně. Damasio tvrdí i to, že tyto naše „reakce (...) naučené zkušeností, vedou k rychlým, neuvědomělým, ale poměrně přesným intuitivním rozhodnutím (...)“.⁷⁴

Toto tvrzení by se nám mohlo zdát být v rozporu se zjištěními Jonathana Haidta, kdy přichází s morálním ohlupováním, kde subjekty ospravedlňovaly své rozhodnutí ne zrovna racionálními důvody, jak bylo uvedeno v části 3.2 tohoto textu. Zdá se pak, že v některých případech jsou tato naše rozhodnutí zkreslená a neodůvodněná. Co je nutné si uvědomit na tomto místě, je to, že scénáře, které používá Haidt, jsou uměle vytvořeny tak, aby vyvolaly automatickou reakci respondentů a zároveň jsou navrženy tak, aby nebyla způsobena žádná škoda.

Pokud bychom se na ně však podívali širší perspektivou a v kontextu toho, co jsme uvedli v tomto textu, tak tyto reakce byly vypěstovány během naší ontogeneze, během našeho duševního vývoje, kdy nás školitelé učili, jak něco má být. Tito školitelé byli také jednou školenými a učili se těmto pravidlům od svých předků a ti zase od svých předků a tak dále. Takto dochází ke kulturní transmisi,

kde těmto pravidlům se učíme ve spoustě případů zcela nevědomě, jak uvádí Brožek: „Četné experimenty a pozorování naznačují, že jen relativně malá část našich kulturních znalostí je naučená vědomě (...). Sociální dovednosti a procesy posuzování, které se učíme postupně a implicitně, jsou ve vědomí prožívány jako vznikající odnikud.”⁷⁵ My pak máme pocit, že to tak prostě je a být má, že se jedná o něco objektivního.

Některá tato pravidla a naše automatické reakce, které máme díky tomu, že jsme se jim naučili od našich školitelů, se však v nějakých kontextech mohou jevit jako neodůvodněná, někdy dokonce neodůvodněné být mohou. Na stranu druhou si musíme uvědomit, že v minulosti, když ještě například nebyly takové medicínské možnosti, odůvodněná byla a měla své *ratio*. Byl zde nějaký rozumný důvod, proč existovala. Pokud bychom si vzali jako příklad Haidtův scénář se sourozenci Julií a Markem, tak v podmínkách, kdy nebyla antikoncepce v žádné formě, nebo pokud už byla, tak byla nespolehlivá, by se toto pravidlo, že spolu nemají mít sourozenci sex, zdálo racionální a odůvodněné.

Díky kulturní transmisi a tomu, že se tato pravidla učíme často nevědomě, nepřemýšlíme nad jejich odůvodněním, internalizujeme si je a bereme je jako pravidla *ought-to-be*, nám zůstávají součástí naší kulturní vědomosti. Pokud by se nezměnily podmínky, nebo nebyly podmínky scénáře uměle vytvořené, tak by tato reakce byla zcela adekvátní. To pak vede mnohé k závěru, že i tyto automatické reakce jsou v „normálních” podmínkách v mnoha případech adekvátní. Nemůžeme je tak zavrhnout jako celek. Co je však nutno mít na paměti, že ne vše, co cítíme, že tak být má, tak opravdu mít má a je to i v dnešní době odůvodněné.⁷⁶

To je ovšem již jiný příběh, který by si zasloužil zpracování v samostatném textu, proto se tomuto formování myšlení (v originále „mindshaping”⁷⁷), kdy dochází k těmto změnám v reakci na změny v okolí, na tomto místě věnovat nebudeme. Ostatně to nebylo ani cílem tohoto textu, který se chtěl věnovat analýze morálního myšlení a explikaci toho, proč morální intuice nemůžeme považovat za něco, co by bylo zcela subjektivní.

Závěr

Cílem tohoto textu bylo analyzovat morální uvažování, a to za pomoci filosofických koncepcí a zjištění kognitivních vědců, a to zcela v souladu se zvoleným metodologickým přístupem, který jsme pro tento text zvolili. Tím byl metodologický naturalismus, kde jsme přesvědčení, že filosofické koncepce, pokud se zdá, že mají empirická tvrzení, by tedy měly být v souladu se zjištěními dalších věd. V případě morálního uvažování pak zejména vědy kognitivní. V tomto duchu se nesl celý tento text.

Vysvětlili jsme, proč by se i právní teoretikové a filosofové měli otázce morálního uvažování věnovat. Mnozí totiž připouštějí, že v některých případech soudního rozhodování je to právě nějaká morální evaluace soudce či soudců, která hraje podstatnou roli. Když jsme se pak zaměřili na samotnou otázku morálního uvažování, tak jsme dospěli k tomu, že v rámci něho hrají velice podstatnou roli morální intuice, tedy automatické reakce, které předcházejí jakémukoli deliberativnímu myšlení.

Z toho důvodu jsme se pak věnovali otázce morálních intuic. Ty bývají někdy považovány za něco zcela subjektivního. Zkoumali jsme tak, zda se nám toto tvrzení zdá býti plausibilní. Argumentovali jsme, že nikoli. K tomu, abychom toto vysvětlili jsme použili zejména filosofii Wilfrida Sellarse a Ludwiga Wittgensteina, kteří si všimají toho, že člověk je tvor normativní, že v jeho životě hrají velice důležitou

roli pravidla, a to nejen explicitní, ale i implicitní. Díky tomu pak může docházet k tomu, že člověk má kulturu a tato je po dlouhá léta udržována na živu.

V kontextu této diskuze pak bylo klíčové poukázat i na to, že u člověka se vyvinulo myšlení, které není zcela egoistické a nefigurují v rámci něho pouze individuální záměry („I-intentions“), ale velice důležitou roli hrají i záměry kolektivní („we-intentions“). Vysvětlili jsme si, jakým způsobem došlo k tomuto posunu v našem myšlení. Jakým způsobem jsme si zkonstruovali nového aktéra – my. Kde my označuje nás jakožto členy nějaké skupiny či komunity, kde my děláme věci nějakým způsobem a pokud jsi jedním z nás, pak je rovněž budeš dělat tímto způsobem.

Věříme, že se nám tak podařilo analyzovat a vysvětlit to, proč rozhodnutí, a to i soudní rozhodnutí, která se mohou zakládat, z části, nebo zcela, i na morálním uvažování, a tedy i morálních intuicích, nemůžeme považovat za rozhodnutí subjektivní. Jedná se o velice komplexní intersubjektivní záležitost, kde díky tomu máme pocit, že to tak objektivně je.

Seznam poznámek pod čarou

1 DWORKIN, Ronald. *Taking Rights Seriously*. London: Bloomsbury, 2013, speciálně kapitola 4 a 5.

2 HART, Herbert L. A. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 253 an.:

„(...the judge) can only treat this (moral test) as a call for the exercise by him of a law-making discretion in accordance with his best understanding of morality and its requirements and subject to whatever constraints on this are imposed by the legal systém. (...) the judge's duty will be the same: namely, to make the best moral judgment he can on any moral issues he may have to decide.“

3 RAZ, Joseph. Authority, Law and Morality. *The Monist*, Vol. 68, No. 3, 1985, s. 295 – 324, s. 308, 310, 315, 319.

4 LEITER, Brian. *Naturalizing Jurisprudence: Essays on American Legal Realism and Naturalism in Legal Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, s. 153 an., nebo RAZ, Joseph. *Authority, Law and Morality*, s. 319.

5 CHIASSONI, Pierluigi. *Interpretation without Truth: A Realistic Enquiry*. Cham: Springer, 2019, s. 140.

6 NELSON, Caleb. What is Textualism? *Virginia Law Review*, 2005, vol. 91, s. 370 – 371. Překlad vlastní:

„Textualisté zdůrazňují, že legislativní proces je nastaven tak, aby bylo dosaženo shody na slovech, nikoli na motivech, nebo záměrech. Jistě, někteří lidé by mohli očekávat, že zákonodárci budou mezi sebou jednat tak dlouho, dokud nedosáhnou shody na tom, jakým směrem by se měla veřejná politika ubírat, a poté budou tuto shodu realizovat prostřednictvím právních předpisů určených k uskutečnění dohodnutých záměrů. Pokud si někdo představuje legislativní proces takto, mohl by chápat výsledné zákony jako odraz kolektivních záměrů, které jdou daleko za konkrétní ustanovení zákonů. Většina textualistů (a vlastně i většina moderních badatelů v oblasti legislativy) však zastává jiný názor a má odlišný pohled na legislativní proces. Hovoří o soupeření mezi zájmovými skupinami, jejichž zastánci se snaží dosáhnout kompromisu ohledně zákonného znění, i když se shodnou na tom, že se neshodnou na širších politických záměrech. V rozsahu, v jakém jsou zákony kompromisy tohoto druhu, by soudy, které se snaží prosadit jejich zamýšlený význam, neměly lehkovážně vycházet z jejich „ducha“, aby odpovídaly na otázky, které zákony zřejmě neřeší. Textualisté totiž namítají, že taková extrapolace „je jistým způsobem, jak zmařit původní legislativní plán“; smyslem většiny zákonů je uskutečnit kompromis mezi konkurujícími si cíli, a soudy, které dají rozšířit jeden, nebo druhý z těchto záměrů na nějakou novou oblast, riskují, že „naruší rovnováhu balíčku“, který schválil zákonodárce, jenž zákony přijal.“

7 V tomto kontextu mohou být zajímavé debaty, které jsou vedeny v rámci analytické filosofie, například sociální ontologie, ohledně plurálních subjektů. Otázkou je, zda tyto mohou vůbec mít nějaké záměry a pokud ano, jaká je jejich povaha a vztah například k záměrům jednotlivců, kteří tento plurální subjekt „tvoří“. Tyto otázky jsou rovněž velmi zajímavé, my se jimi však v tomto textu

nebudeme zabývat, neboť objektem našeho zkoumání je, jak bylo uvedeno, otázka subjektivity morálních intuic.

8 Více k surovým a institucionálním faktům SEARLE, John. *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 10 an.

9 NAGEL, Thomas. *Other Minds*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 33, 104.

10 QUINE, Willard van Orman. Epistemology Naturalised. In KIM, Jaedwon, SOSA, Ernest. *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press, 1969, s. 69 – 80.

11 CHIASSONI, Pierluigi. *Interpretation without Truth: A Realistic Enquiry*. Switzerland: Springer, 2019, s. 1.

12 LEITER, Brian. *Naturalizing Jurisprudence...*, s. 56 – 62.

13 Tamtéž.

14 HAIDT, Jonathan. The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*. 2001, roč. 108, č. 4, s. 814 – 834, s. 814.

15 WRIGHT, Georg R. The Role of Intuition in Judicial Decision Making. *Houston Law Review*. 2006, roč. 42, č. 5. Dostupné online na: <https://houstonlawreview.org/article/4799-the-role-of-intuition-in-judicial-decisionmaking>.

16 SAUER, Hanno. *Moral Judgments as Educated Intuitions*. Cambridge and London: The MIT Press, 2017, s. 26.

17 Sauer pak tezi efektivitu spojuje s Kohlbergovým psychologickým přístupem. Kohlberg a ostatní vědci v Kohlbergově tradici zastávají totiž rovněž názor, že je to vždy deliberativní, explicitní uvažování, které stojí v kauzálním řetězci našeho jednání. Tedy, že jsou to vždy nějaké explicitní důvody, které zvažujeme, než dojde k našemu rozhodnutí. Kohlberg ovšem uvádí, že u lidí dochází k vývoji v rámci tohoto morálního uvažování, a to od egocentrického uvažování malých dětí, které se rozhodnou, že něco dělat nebudou z toho důvodu, že by byly potrestány, po vyspělé morální uvažování dospělých jedinců, kde již nehraje roli to, že by byli za něco potrestáni, ale zvažují univerzální normy a principy. Více k tomu Tamtéž., s. 28 – 29.

18 SMITH, Michael. 1994, s. 132.

19 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

20 KOREŇ, Ladislav. *Practices of Reason: Fusing the Inferentialist and Scientific Image*. New York and London: Routledge, 2021, s. 77.

21 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

22 „Philosophers have frequently written about the conflict between reason and emotion as a conflict between divinity and animality. Plato's *Timaeus* (4th century B.C./1949) presents a charming myth in which the gods first created human heads, with their divine cargo of reason, and then found themselves forced to create seething, passionate bodies to help the heads move around in the world. The drama of

human moral life was the struggle of the heads to control the bodies by channeling the bodies' passions toward virtuous ends. The stoic philosophers took an even dimmer view of the emotions, seeing them as conceptual errors that bound one to the material world and therefore to a life of misery (R. C. Solomon, 1993). Medieval Christian philosophers similarly denigrated the emotions because of their link to desire and hence to sin. The 17th century's continental rationalists (e.g., Leibniz, Descartes) worshiped reason as much as Plato had, hoping to model all of philosophy on the deductive method developed by Euclid."

HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

23 KOREŇ, Ladislav. *Practices of Reason...*, s. 81.

24 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

25 KOREŇ, Ladislav. *Practices of Reason...*, s. 100.

26 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

27 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

28 Tamtéž, s. 814.

Autorka provedla menší šetření mezi jejími studenty v rámci seminární výuky a rovněž mezi účastníky konferencí, kterých se účastnila, a může potvrdit, že tato její zběžná šetření potvrdila výsledky výzkumu Haidta a jeho kolegů.

29 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 814.

Dalším scénářem, který Haidt a jeho kolegové využívali, byla situace, kdy si muž koupí v supermarketu chlazené kuře, aby si ho doma upekl. Ještě před tím, než ho upeče s ním má však sexuální styk. Vykoná svou sexuální potřebu a následně si toto kuře upeče. Účastníci opět měli odpovědět na otázku, zda toto jeho jednání je morálně správné. Velká většina lidí se přiklonila k variantě, že nikoli.

Na tomto místě bych ráda upozornila na, dle mého názoru, dobrý postřeh jednoho z posluchačů na konferenci Law, Culture, and the Humanities 2022. Ten uvedl, že toto jednání rovněž spatřuje jako morálně špatné. Ovšem tím, co ho vedlo k tomuto úsudku nebylo to, že měl tento muž s mrtvým, chlazeným kuřetem pohlavní styk, ale to, že vůbec koupil mrtvé kuře. Tento posluchač byl totiž vegetariánem, kde k tomuto životnímu stylu ho vedlo jeho morální přesvědčení, že zabíjet živé bytosti (zvířata) kvůli tomu, abychom se mohli najíst, není morálně správné.

30 Tamtéž, s. 814.

31 HAIDT, Jonathan. *The Emotional Dog...*, s. 819.

Na tomto místě je vhodné poznamenat, že Haidt explicitně uvádí, že nevylučuje roli deliberativního uvažování zcela, ale že k němu dochází velice zřídka.

32 Tamtéž, s. 814.

33 Podle autorky není zřejmé, zda ji zastává i samotný Haidt.

34 Více k naturalistickému pojetí morality a jejímu vývoji např. TOMASELLO, Michael. *The Natural History of Morality*. Cambridge: Harvard University Press, 2016.

35 ROUSE, Joseph. *Articulating the World. Conceptual Understanding and the Scientific Image*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2015, s. 77.

36 Jonathan Haidt, *The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment*, s. 814.

37 Citováno podle BROŽEK, Bartosz. *Rule-Following*. Krakow: Copernicus Center Press, 2013, s. 130.

38 BROŽEK, Bartosz. *Rule-Following*, s. 130.

39 Tento názor, že by byly pravdivé a objektivní v tom nejstriktnějším smyslu však nesouhlasíme, jak již bylo uvedeno. Pouze pro jistotu to opakujeme i na tomto místě, aby náhodou nedošlo k nedorozumění. Jak bylo uvedeno, to, že je tak spatřujeme, neznamená, že tomu tak je. Chceme argumentovat, že nejsou subjektivní, nechceme však argumentovat, že jsou něčím zcela objektivním.

40 SELLARS, Wilfrid. Language, rules and behaviour. In: HOOK, Sidney. *John Dewey: philosopher of science and freedom*. New York: Dial Press. 1949, s. 289 – 315, s. 298.

To, že lidé mají inklinaci k tomu vidět všude kolem sebe pravidla, potvrzují například Schmidt et al. jejich empirickým výzkumem. Tvrdí, že *“Three-year-old children are promiscuous normativists. In other words, they spontaneously inferred the presence of social norms even when an adult had done nothing to indicate such a norm in either language or behavior. And children of this age even went so far as to enforce these self-inferred norms when third parties “broke” them. These results suggest that children do not just passively acquire social norms from adult behaviour and instruction, rather, they have a natural and proactive tendency to go from “is” to “ought.” That is, children go from observed actions to prescribed actions and do not perceive them simply as guidelines for their own behavior but rather as objective normative rules applying to everyone equally.*“ SCHMIDT, Marco, BUTLER, Lucas, HEINZ, Julia, TOMASELLO, Michael. Young children see a single action and infer a social norm: Promiscuous normativity in 3-years-old. *Psychological Science*. 2016, roč. 27, č. 10, s. 1360 – 1370, s. 1360.

41 Podívej se znovu na poznámku pod čarou č. 40.

42 WITTGENSTEIN, Ludwig. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell, 1986, s. 27e, bod 54.

Odobně pak PEREGRIN, Jaroslav. *Inferentialism: Why Rules Matter*. UK: Palgrave Macmillan, 2014, s. 74:

“In sum, then, the existence of a rule may be documented by three kinds of behavioral regularities:

1. complying with the rule (e.g., avoiding chief’s food),
2. correcting those who do not comply (e.g., beating those who do not avoid chief’s food),

3. explicitly endorsing the rule (e.g., saying that one should avoid chief's food).“

43 KOREŇ, Ladislav. *Practices of Reason...*, s. 144.

V tomto kontextu můžeme uvést Josepha Hendricha, který tvrdí, že lidem je vlastní „psychologie norem“. Zjistil, že u malých dětí dochází k tomu, že v rámci určitých situací vysledují nějaké pravidelnosti a předpokládají, že tyto pravidelnosti jsou normami. Tyto jsou vždy závislé na kontextu dané situace, dále děti musejí sledovat i to, jak se k určitému chování staví i ostatní členové, jelikož ne každá pravidelnost je pravidlem. Může samozřejmě docházet k porušování pravidel. Děti tak musejí odvozovat to, zda je něco pravidlem i z toho, jak na určité jednání reagují ostatní členové společnosti. Pokud se nějaké jednání opakuje, třeba někdo opakovaně krade, tak to neznamena, že krádež je normou. Pokud se k tomuto jednání zbytek společnosti staví tak, že daného jedince odsoudí, mají tedy negativní postoj, pak z toho dítě odvodí, že normou je nikoli krást, ale naopak nekrást. Není tak třeba, aby byly děti vyloženě učeny nějakým pravidlům, jsou schopny je dovodit samy. Samozřejmě, toto doslovné učení a nasměrování hraje rovněž důležitou roli.

Viz HENDRICH, Joseph. *The Secret of Our Success: How Culture Is Driving Human Evolution, Domesticating Our Species, and Making Us Smarter*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2015, s. 186, 188 – 189, 198.

44 PEREGRIN, Jaroslav. Rules as Impetus of Cultural Evolution. *Topoi*. 2013, roč. 33, s. 531 – 545, s. 535.

45 “Over time, our participation in these activities ... gives rise to a “second,” or acquired, nature. This second nature is manifested in behaviour which, though learned, is largely unreflective (...)” Sabina Lovibond citováno podle SAUER, Hanno. *Moral Judgments as Educated Intuitions*, s. 266.

46 PEREGRIN, Jaroslav. *Inferentialism: Why Rules Matter*, s. 88.

47 PEREGRIN, Jaroslav. *Rules as Impetus of Cultural Evolution*, s. 536.

48 SELLARS, Wilfrid, *Language as Thought and as Communication*, s. 58.

49 Tamtéž, s. 59.

50 PEREGRIN, Jaroslav. *Rules as Impetus of Cultural Evolution*, s. 536.

51 SELLARS, Wilfrid. *Language as Thought and as Communication*, s. 59.

52 Tamtéž.

53 “We humans build fantastic virtual worlds in which we are able to live: states, churches, universities, order of knighthood, criminal gangs, gardening clubs, ... All such virtual worlds are largely matter of make-believe, they stand and fall with people taking them to stand or fall.”

PEREGRIN, Jaroslav. *Inferentialism. Where Do We Go from Here?*. In BERAN, Ondřej, KOLMAN, Vojtěch, KOREŇ, Ladislav. *From Rules to Meanings: New Essays on Inferentialism*. New York and London: Routledge Taylor and Francis Group, 2018, s. 256.

But those virtual words “(...) are (not) virtual in the sense of being unreal, but in the sense of owing

their existence to the attitudes of the people, namely to our normative attitudes that sustain the integrative rules necessary to underpin such virtual edifices.“

PEREGRIN, Jaroslav. *Inferentialism. Why Rules Matter*, s. 132.

54 KOONS, Jeremy Randel. *The Ethics of Wilfrid Sellars*. New York and London: Routledge, 2017, s. 206.

55 SELLARS, Wilfrid. *Language as Thought and as Communication*, s. 60.

56 KOONS, Jeremy Randel. *The Ethics of Wilfrid Sellars*, s. 206.

57 SELLARS, Wilfrid. *Science and Metaphysics: Variations on Kantian Themes. The John Locke Lectures for 1965–66*. Atascadero: Ridgeview Publishing Company, 1967, s. 221.

58 KOONS, Jeremy Randel. *The Ethics of Wilfrid Sellars*, s. 166.

59 KOREŇ, Ladislav, KOCOUREK, David. *Evoluce morálky podle Michaela Tomasella. Filosofický časopis*. 2018, roč. 66, č. 6, s. 935 – 950, s. 935.

60 TOMASELLO, Michael. *A Natural History of Human Morality*, s. 11 – 12.

61 KOREŇ, Ladislav, KOCOUREK, David. *Evoluce morálky podle Michaela Tomasella*, s. 936.

62 PEREGRIN, Jaroslav. *Rules as Impetus of Cultural Evolution*, s. 533.

63 TOMASELLO, Michael. *A Natural History of Human Morality*, s. 12.

64 Tamtéž, s. 38.

65 TOMASELLO, Michael. *A Natural History of Human Morality*, s. 54 – 55.

66 KOREŇ, Ladislav, KOCOUREK, David. *Evoluce morálky podle Michaela Tomasella*, s. 937.

67 TOMASELLO, Michael. *A Natural History of Human Morality*, s. 55

68 Citováno podle PEREGRIN, Jaroslav. *Rules as the Impetus of Cultural Evolution*, s. 533.

69 TOMASELLO, Michael. *A Natural History of Human Morality*, s. 62 – 65.

Ke společné, nebo též kolektivní intencionalitě např. SEARLE, John. *Making the Social World*, s. 25 an. U Searla hraje kolektivní intencionalita zásadní roli v rámci společenského světa a společenských faktů.

70 PEREGRIN, Jaroslav. *Inferentialism. Why Rules Matter*, s. 76 – 82.

71 KOREŇ, Ladislav, KOCOUREK, David. *Evoluce morálky podle Michaela Tomasella*, s. 941.

72 TOMASELLO, Michael. *A Natural History of Human Morality*, s. 123 – 127.

73 Citováno podle BROŽEK, Bartosz. *Rule-Following*, s. 130.

74 Citováno podle BROŽEK, Bartosz. *Rule-Following*, s. 130.

75 BROŽEK, Bartosz. *Rule-Following*, s. 130 – 131.

76 Může pak docházet k tomu, že se zamyslíme nad těmito relikty, které jsou udržovány v rámci naší kultury a dospějeme k tomu, že již nemají své opodstatnění a místo. Můžeme se tak dostat zpátky do prostoru důvodů („space of reasons“) a může docházet k transformaci naší kultury. K tomuto samozřejmě dochází. Proto někteří autoři hovoří o kulturní evoluci.

Viz například TOMASELLO, Michael. *The Cultural Origins of Human Cognition*. Cambridge: Harvard University Press, 1999, s. 2 – 4.

„The fact is, there simply has not been enough time for normal proces of biological evolution involving genetic variation and natural selection to have created, one by one, each of the cognitive skills necessary for modern humans to invent and maintain complex tool-use industries and technologies, complex forms of symbolic communication and representation, and complex social organizations and institutions (...) There is only one possible solution to this puzzle. That is, there is only one known biological mechanism that could bring about these kinds of changes in behaviour and cognition in so short a time whether that time be thought of as 6 milion, 2 milion, or one-quarter of a milion years. This biological mechanism is social or cultural transmission, which works on time scales many orders of magnitude faster than those of organic evolution.“

77 PEREGRIN, Jaroslav. Normative mindshaping and the normative niche. In: KOREŇ, Ladislav, SCHMID, Hans Bernhard, STOVALL, Preston, TOWNSEND, Leo (eds.) *Groups, Norms and Practices*. Cham: Springer, 2021, s. 85 – 98.

Odborný článek

Dereifikácia zvierat v súkromnom práve (nielen) v podmienkach Slovenskej republiky

Olexij M. Meteňkanyč

Autor pôsobí na Právnické fakulte Univerzity Komenského v Bratislave na Katedre teorie práva a sociálnych vied. Ve svojom výskume sa venuje prirozenoprávnemu a pozitívneprávnemu mysleniu ve 20. storočí, právnemu realismu a právni subjektivite nonhumánnych entít. Táto práca bola podpořená Agentúrou na podporu výskumu a vývoje na základe smlouvy č. APVV-18-0199.

Abstrakt

V posledných dekádach vznikajú iniciatívy zaoberajúce sa o osud zvierat a o zlepšenie ich pozície. Tieto iniciatívy zpochybňujú v minulosti bežnou percepciou zvierat ako objektov či vecí sloužiacich predovšetkým ľudským potrebám. Zvieratám sa priznáva ich špecifická hodnota vyplývajúca z jeho podstaty ako živého tvora. Jedným z dôsledkov je i tzv. dereifikácia zvierat v súkromnom práve, v rámci ktorého sa od konca minulého storočia začína zpochybňovať tradičné chápanie zvierate ako veci v súkromoprávných vzťahoch. Cieľom tohto článku je posúdiť súčasné rekodifikačné práce súkromého práva na Slovensku s ohľadom na túto oblasť.

Abstract

Over the last decades, there has been an increasing amount of various initiatives interested in the fate of animals and with an effort to improve their position and perception in society. These initiatives have progressively challenged (and continue to challenge) the previously common perception of animals as objects/things primarily serving the needs of humans, which has also been reflected in the legal implementation. Animals are acknowledged to have a specific value arising from their very nature as living creatures, and are even granted various types of legal protection. One of the consequences of this shift in thinking is the dereification of animals in private law, in which, since the end of the last century, the traditional understanding of the animal as a thing in private law relations has begun to be questioned. The main aim of the presented article is to assess whether, in the framework of the current recodification of private law in the Slovak Republic, we should follow this modern trend in modern civil law and advocate the idea of dereification of animals in the field of private law, as has been done in recent decades in several other Central European private law codes, or to adhere to the traditional understanding of the animal as a thing.

Úvod

Ak dnes vo všeobecnej rovine nahliadneme na vzťah medzi človekom a zvieratám, mnohým z nás by mohla skrsnúť myšlienka, že je to zvláštna, až paradoxná relácia. Totižto keď vidíme, že sa niekto chová zle a násilne voči zvieratám (predovšetkým tým domácim), tak to považujeme za niečo nesprávne, morálne odsudzujúce, keďže zvieratá (predovšetkým stavovce), podobne ako ľudia, môžu cítiť bolesť i strach a dané konanie im spôsobuje ujmu, a preto takéto konanie odsudzujeme. Napriek tomu však (paradoxne) naďalej ako spoločnosť pokračujeme v tolerovaní pár „zabehnutých“ postupoch a praktikách vo vzťahu k zvieratám: chováme ich v nadmernom množstve na mäso; ich kožušinu využívame na svoje zahaľovanie, aj keď to v súčasnosti už nie je nutné; sú to naše testovacie subjekty (predovšetkým na nich skúšame účinky liekov a kozmetických výrobkov či iných vedeckých experimentov); držíme ich v zoológických záhradách či naďalej sú zdrojom našej „zábavy“ pri poľovačke či športovaní typu býčie zápasy a rodeo.

Niet sa čo čudovať, že mnohí (aj kvôli neadekvátnemu zaobchádzaniu so zvieratami) začali spochybňovať dlho trvajúcu myšlienku, že zviera je vecou, síce živou, ale stále len vecou, ktorá má predovšetkým slúžiť potrebám človeka. Posledné dekády vo svete, no už i v našom priestore, sa stále intenzívnejšie vzťahujú rôznorodé iniciatívy (odborné i laické), ktoré majú jeden spoločný menovateľ – zvýšený záujem o osud zvierat a snaha o zlepšenie ich pozície a percepcie v našej spoločnosti. Bola publikovaná celá rada kníh, štúdií či článkov, ktoré sa bližšie venovali postaveniu zvierat, ba dokonca začali argumentovať v prospech tézy, že zvieratá majú svoje vlastné práva.¹

Predmetné iniciatívy postupne spochybňovali (a naďalej spochybňujú) v minulosti bežnú percepciu zvierat ako objektov/vecí slúžiacim predovšetkým potrebám ľudí, čo sa pretavilo aj do právneho prevedenia. Zvieratú sa priznáva jeho špecifická hodnota vyplývajúca z jeho podstaty ako živého tvora, ba dokonca sa zvieratám priznávajú rôzne typy právnej protekcie, napr. ochrana zvierat pred týraním či povinnosť zabezpečiť zvieratám základné podmienky pre dôstojný život (vrátane jeho pohody, tzv. *welfare*). Tento typ protekcie sa deje predovšetkým prostredníctvom noriem verejného práva.² Súkromné právo však taktiež prechádza v tejto oblasti značnou zmenou. Od konca minulého storočia sa začína spochybňovať tradičné chápanie zvierat ako vecí v súkromnoprávných vzťahoch (predovšetkým v Európe, napr. v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku, či od roku 2012 aj v Českej republike). Tento trend nazývame dereifikácia (odvecnenie) zvierat a práve jemu budeme venovať pozornosť v nasledujúcom texte.

Základným cieľom predkladaného príspevku je posúdiť, či sa v rámci súčasných rekodifikačných prácach súkromného práva v Slovenskej republike máme pridržať súčasného trendu v modernej civilistike a zastávať ideu dereifikácie zvierat v oblasti súkromného práva, tak ako to bolo uskutočnené v posledných dekádach vo viacerých iných stredoeurópskych súkromnoprávných kódexoch (vrátane Českej republiky), alebo sa prikloniť k tradičnému chápaniu zvierat ako vecí, v prospech ktorého (a do veľkej miery presvedčivo) argumentujú niektorí právni teoretici a praktici poukazujúci na viaceré problematické aspekty dereifikácie zvierat.

Vzhľadom na takto vytýčený cieľ máme za to, že spočiatku bude potrebné bližšie popísať charakteristiky trendu dereifikácie zvierat, v čom ide o novší prístup vo vzťahu človek vs. zviera a ako bol implementovaný vo vybraných krajinách strednej Európy (kapitola č. 1). Následne (v kapitole č. 2) si predstavíme kritické reakcie vyvolané zo strany odbornej (aj právnej) verejnosti vo vzťahu k danému trendu, pričom sa nám podarilo v aktuálnom právnom (a etickom) diskurze detegovať

dve základné kritické línie, ktoré si bližšie predstavíme, pričom tie zhodne spochybňujú užitočnosť zavedenia dereifikácie zvierat do súkromného práva. Jadrovou časťou tohto článku je predloženie argumentácie v prospech pridržiania sa tohto dnešného trendu (kapitola č. 3), v rámci ktorej si poukážeme na päť základných argumentov svedčiacich v prospech dereifikácie zvierat. Na záver sa v krátkosti zameriame na recentné rekodifikačné snahy súkromného práva v podmienkach Slovenskej republiky, v rámci ktorej sa (aj kriticky) zameriame na rozbor predkladaného paragrafového znenia rekodifikačnej komisie ohľadom chápania zvieraťa ako iného právneho predmetu občianskoprávných vzťahov.

1. Trend dereifikácie zvierat v národnom i stredoeurópskom rozmere

Nie je nič prekvapivé uviesť, že súkromné právo tradične rozlišuje medzi subjektmi a objektmi práva. Už Gaius v zmysle prvej knihy (Inst. I, 2, 12) Justininiánskych *Institutiones* uvádzal, že „*celé právo, ktoré dodržiavame, sa vzťahuje buď na osoby, alebo na veci, alebo na konania*.“³ Všimnime si však, že v tejto klasifikácii sa nevytvára žiadne osobitné miesto pre zvieratá. Totižto zvieratá je už od rímskych čias pravidelne vnímané ako (živá) vec, pričom v rímskom práve išlo o *res Mancipi*, teda predmet súkromného práva, považovaný za vec (majetok), ktorý patrí do vlastníctva ľudí.³ Zvieratá teda bolo z pohľadu rímskeho práva objektom práva, obdobne ako v niektorých prípadoch aj človek (v pozícii otroka).⁴ Reifikácia zvierat bola následne vďaka značnému vplyvu rímskeho práva prevzatá do právnych poriadkov väčšiny krajín Európy a dlhodobo bola dominantná. Uvedenému prispela aj stredoveká kresťanská teológia, keď napríklad sv. Tomáš Akvinský zdôrazňoval myšlienku jedinečnosti človeka (ako najdokonalejšieho stvorenia, ktoré má rozum a schopnosť myslieť), pričom všetko ostatné (vrátane zvierat) existovalo len pre jeho dobro a tým i poprel existenciu akýchkoľvek povinností k zvieratám, stvoreniam nedokonalým.⁵ S vyššie popísaným chápaním zvierat sa v zásade môžeme stretávať dodnes, aj keď už môžeme vnímať u mnohých značný posun. Jedným z prvých impulzov k zmene daného ponímania prichádza z pera Jeremyho Benthamu, ktorý poukazoval na podobnosť medzi človekom a zvieratom (a to na príklade dospelého psa a novorodenca).⁶ Dnes už je pomerne známy jeho výrok predznamenaávajúci zmenu chápania postavenia zvierat z vecí na bytosti, schopné pociťovať bolesť, a to: *otázka nie je, či môžu zvieratá premýšľať alebo hovoriť, ale či môžu trpieť*.⁷ Nie je preto prekvapujúce, že v etickej oblasti sa následne v 20. storočí objavujú hlasy za zvýšenú ochranu zvierat (a to aj prostredníctvom priznania vybraných práv) z utilitaristických kruhov (najznámejší je azda dodnes Peter Singer, ktorý na viacerých miestach nadväzuje na Benthamu).⁸

Dereifikácia zvierat v súkromnom práve však nesúvisí s priznaním práv zvieratám, čo dnes často počúvame z úst rôznorodých aktivistov. Priznanie práv by zrejme súviselo aj s priznaním právnej subjektivity vybraným nonhumánnym živočíchom, a teda potrebou chápania zvierat ako subjektu práva, čo však dodnes je veľmi kontroverzná a značne komplikovaná téma (tej sa ešte budeme venovať v ďalšej časti tohto textu). Naopak, ide o kompromisné riešenie, ktoré síce na jednej strane nerezultuje v udelení statusu subjektu práva zvieratú, no súčasne ho odmieta vnímať ako obyčajnú vec či tradičný objekt práva.⁹ Ide teda o jeden z konceptov, ktorý sa vyformoval ako riešenie dlhoročného problému reifikácie zvierat v právnom myslení. Výsledok spočíva v tom, že zvieratá sa zväčša stane osobitným predmetom (súkromno)právnych vzťahov, samostatnou právnou kategóriou, ktorá je odlišná od vecí, ale aj od subjektu práva.¹⁰

Sú to práve krajiny zo stredoeurópskeho priestoru (Rakúsko, Nemecko, Švajčiarsko, Poľsko a Česká republika), ktoré v priebehu posledných štyroch dekád postupne pristupovali k dereifikácii zvierat, pričom na tie sa v daných štátoch už striktne nehládí ako na tradičné objekty práva. Pristupovalo sa k tomu rôznymi spôsobmi, najčastejšie zmenou v príslušnom občianskom zákonníku (prípadne prijatím samostatného zákona), v rámci ktorého sa ustanovilo, že *zvíra nie je vecou*. Teda právne postavenie zvierat sa v týchto krajinách zmenilo, upustilo sa od statusu (živých) vecí a došlo k vytvoreniu osobitnej (*sui generis*) kategórie, oscilujúcej medzi osobou a vecou. V Rakúsku k dereifikácii zvierat došlo v roku 1988,¹¹ nasledovalo ho Nemecko v roku 1990,¹² Poľsko v roku 1997,¹³ Švajčiarsko v roku 2002¹⁴ a z recentných zmien spomeňme Českú republiku, ktorá pristúpila k tomuto hnutiu v roku 2012 pri rekodifikácii súkromného práva a prijatí nového Občianskeho zákonníka (zákon č. 89/2012 Sb., ďalej len ako „NOZ“).¹⁵

Síce o dosť neskôr, ale pri pamätaní si zásady, že radšej neskôr ako nikdy, aj Slovenská republika pristúpila k zmene právneho statusu zvierat v súkromnom práve, ale až v roku 2018, a to aj osobitným spôsobom. Konkrétne novelizačným zákonom č. 184/2018 Z. z. došlo k zmene dovtedajšieho chápania zvierat ako vecí a Slovensko sa pripojilo k rade ďalších spomenutých európskych krajín, ktoré odmietajú považovať zvieratá za veci v súkromnom práve.¹⁶ V zmysle súčasnej občianskoprávnej úpravy má živé zvíra osobitný význam a hodnotu, ako aj má mať osobitné postavenie, keďže ako živý tvor je schopné vnímať vlastnými zmyslami a pociťovať bolesť. Súčasne ustanovenie § 119 ods. 3 zákona č. 40/1964 Sb. Občiansky zákonník (ďalej aj ako „OZ“) stanovuje, že na živé zvíra sa vzťahujú ustanovenia o hnutelných veciach, uvedené však neplatí, ak by to odporovalo povahe živého zvierťa ako živého tvora.¹⁷ Z tohto dôvodu so zvieratom nie je možné zaobchádzať rovnako ako s inými hmotnými vecami, je nevyhnutné rešpektovať povahu zvierťa ako žijúceho tvora a jeho integritu.

Uvedenými legislatívnymi zmenami sa Slovenská republika pripojila k dnešnému modernému fenoménu, označovaného ako dereifikácia (odvecnenie) zvierat, pričom dané súvisí so zmenou chápania vzťahu človeka nielen k zvieratám (v dôsledku ekologických myšlienok a etiky ochrany zvierat),¹⁸ ale aj k prírode ako takej (už nejde o čisto antropologicko-utilitaristický vzťah, kde si človek podmaňoval všetko navôkol seba, ale postupne sa daný vzťah mení na iný, symbioticko-užívaci vzťah).¹⁹

Rezultát tejto právnej úpravy je taký, že zvieratá síce majú osobitné postavenie v občianskoprávných vzťahoch, avšak nie sú subjektami v právnom zmysle. Z tohto dôvodu zvieratá dodnes môžu byť:

- predmetom záväzkového právneho vzťahu;
- predmetom vecnoprávneho (vlastníckeho) vzťahu;
- predmety práva bez pána (predovšetkým voľne žijúce zvieratá) a

predmetom osobitnej ochrany bez ohľadu na to, či žijú voľne alebo sú chované (predpisy verejného práva, napríklad v zmysle ustanovenia § 22 zákona č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti).²⁰

Tu je dôležité opätovne spomenúť, že aj po novelizácii OZ sa na živé zvíra vzťahujú ustanovenia o hnutelných veciach, ak to neodporuje povahe živého zvierťa ako živého tvora. Zvíra teda aj naďalej môže patriť do vlastníckeho práva určitej osobe, ako aj môže byť predmetom držby (§ 129 OZ), vydržania (§ 134 OZ), scudzovacích úkonov (§ 588 a nasl. OZ), ako aj dedenia (§ 460 a nasl. OZ).²¹

Ako je možné vidieť, dereifikácia zvierat ako jeden z moderných prístupov k zvieratám v súkromnom

práve je pomerne aktuálny trend, minimálne v oblasti strednej Európy. Vďaka svojej menej kontroverznej povahe (oproti iným prístupom, ako napríklad priznanie právnej subjektivity zvieratám) si získal pomerne veľkú popularitu nielen v rámci odbornej verejnosti, ale aj tej laickej. Avšak ani tento trend sa nevyhol kritickým reakciám, preto sa na niekoľko z nich pozrieme v ďalšej časti tohto textu.

2. Kritické reflexie odvecnenia zvierat v súkromnom práve

Máme za to, že samotné kritické postoje voči dereifikácii zvierat v súkromnom práve môžeme rozdeliť na dve základné línie. Prvá z nich poukazuje na to, že zviera je naďalej vecou z právneho pohľadu a je vhodné, aby to tak ostalo, pričom jeho vyčlenenie z danej kategórie je chybný krok, ktorý nezodpovedá nášmu tradičnému antropocentrickému postojovi voči zvieratám. Zviera má v prvom rade slúžiť potrebám človeka a dokonca aj každodenná bežná skúsenosť a zažitý poznatky praktického života nám to potvrdzujú, tak z akého dôvodu by sme sa mali uvedenému brániť? Druhá kritická línia zase síce chápe odôvodnenosť odmietnutia vnímania zvierat ako veci, avšak upozorňuje na to, že sa samotnou dereifikáciou zvierat v súkromnom práve mnoho nemení a ide v zásade o čisto symbolický úkon zákonodarcu, ktorý však nijak zvlášť neprispieva k samotnému cieľu daného počinu – ochrana zvierat a zlepšenie ich blaha v spoločnosti. Dokonca viacerí teoretici poukazujú na tú skutočnosť, že dereifikáciou zvierat maskovane dochádza k ochrane pozície človeka vo vzťahu k zvieratám (predovšetkým v súvislosti s vlastníckymi vzťahmi ľudí voči zvieratám), nie k ich naoko deklarovanej (súkromnoprávnej) ochrane. V oboch prípadoch ide o pomerne zásadné pripomienky, preto je vhodné sa na obe línie bližšie pozrieť.

2.1 Zviera ako vec (?)

Ako bolo už vyššie naznačené, myšlienku podriadenia právneho statusu zvierat pod kategóriu veci tu už evidujeme od rímskeho práva. Máme však za to, že ten najväčší vplyv v prospech tejto filozofickoprávnej argumentácie poskytli dva myšlienkové prúdy: kartezianizmus a teologická predstava o človeku (predovšetkým v podaní sv. Tomáša Akvinského).²² Akvinský (po vzore Aristotela) sa domnieval, že zvieratá nemajú myseľ ani rozum, a teda žiaden duševný život. „*Stvorenia bez rozumu, mienil Tomáš, nemôžu byť blížnymi ľudí. Ľudia im teda nemusia priznávať žiadne práva a nenesú za ne žiadnu zodpovednosť.*“²³ Nesmrteľnosť, zvrchovanosť a jedinečné postavenie prináleží výhradne človeku, jemu je od Boha dané panovanie nad všetkými tvormi i celou prírodou.²⁴ Všetko menej dokonalé ako človek (príroda, rastliny, zvieratá) má mu slúžiť a je tu pre jeho dobro. Samozrejme, človek sa môže správať voči zvieratám láskavo, ale uvedené „len“ odráža základný príkaz človeka, ako sa má správať k iným ľuďom v spoločenstve, a tento príkaz premieta aj voči iným živým tvorom. No neexistujú žiadne povinnosti voči zvieratám, ani právo na láskavé zaobchádzanie.²⁵ Takéto konanie vyplýva len z benevolencie človeka. V tejto argumentácii možno badať, že Akvinský (ale i iní kresťanskí myslitelia, dokonca aj mnohí súčasní) vykladá Bibliu len k prospechu človeka a táto antropocentrická interpretácia Biblie je vplyvná v kresťanských kruhoch.²⁶ Predmetné názory sa hlboko zakorenili do mnohých kresťanov a na dlhú dobu ovplyvnili kresťanský postoj voči zvieratám a odsúval ich niekam na perifériu ľudských záujmov.²⁷ Ukážkovo to dokladá udalosť z polovice 19. storočia, keď pápež Pius IX. zakázal v Ríme otvoriť úrad na ochranu zvierat s explanačiou, že ľudia majú povinnosť pomáhať

ľuďom, nie zvieratám.²⁸ Žiaľ, daný postoj možno vidieť u mnohých kresťanov dodnes.

Druhým zásadným myšlienkovým prúdom, ktorý nesmierne prispel k chápaniu zvierata ako veci, je karteizianizmus. René Descartes chápal zviera ako len obyčajný mechanizmus, automatický stroj, v ktorom absentuje rozum, a teda aj mentálne stavy (pocity, žiadostí, vedomie). V rámci jeho dualistickej koncepcie bytia (duše a tela) sú zvieratá len telami, zložitými prístrojmi,²⁹ ktorých akékoľvek konanie je možné vysvetliť pomocou fyziológie, a tie sú zase odvoditeľné z matematických zákonov.³⁰ U zvierat absentuje duševná/mentálna zložka a z tohto dôvodu nemôžu byť morálnym subjektom o nič viac ako napríklad kameň.³¹ Uvedenú pozíciu opiera Descartes o dva zásadné argumenty. Prvý vychádza z toho, že zvieratá nedisponujú žiadnym jazykom, resp. nemajú schopnosť spájať slova do viet v reakcii na vzniknuté podmienky.³² Síce nepopiera, že niektoré živočíchy dokážu produkovať slová, nemajú však schopnosť (typickú pre ľudí) vytvárať nové vety vyjadrujúce myšlienky a reflexie zažívaných skúseností.³³ Druhý argument sa opiera o kritérium rozumu ako všetranného nástroja, ktorý je nápomocný pre ľudí vo všetkých možných situáciách. Zvieratá síce vedia reagovať na vonkajšie impulzy (napr. ak sa udrie pes palicou, tak bude kňučať a snažiť sa vyvarovať ďalšiemu bitiu), a dokonca niekedy aj veľmi sofistikovaným spôsobom, avšak všetky tieto reakcie vychádzajú zo zvieracích (vrodených) reflexov a inštinktov, nie z rozumu. Aj reakcia na bolesť bude v presvedčení Descartesa len mechanickou odpoveďou živočíšneho organizmu (stroja) na fyzický podnet, a teda na to netreba brať ohľad.³⁴ Historik John Cottingham zostavil zoznam téz, ktoré možno Descartesovi v tejto oblasti pripísať a môže nám posúziť ako vhodné zhrnutie: 1. zvieratá sú stroje; 2. zvieratá sú automaty; 3. zvieratá nemyslia; 4. zvieratá nemajú jazyk; 5. zvieratám chýba sebauvedomenie.³⁵ Súhrnom je možné skonštatovať, že Descartes vo všeobecnosti ako významný filozof a vedec v mnohom ovplyvnil naše myslenie a vzťah k svetu. Preto sa niet čomu čudovať, že aj myšlienky o zvierati, ako mechanickom stroji bez mentálnych stavov, si našli široký ohlas a mali nemalý vplyv na ľudský prístup k zvieratám (a to aj vo vedeckých kruhoch).

Oba vyššie popísané myšlienkové prúdy (karteizianizmus a teologická predstava o človeku v podaní sv. Akvinského) dodnes rezonujú u mnohých a uvedené sa premieta aj do právneho myslenia. V Českej republike, keď dochádzalo k prijímaniu NOZ, sa spustila živá diskusia o právnom statuse zvierata a či vôbec bolo potrebné pristúpiť k dereifikácii zvierat v súkromnom práve. Významným hlasom, volajúcim po zotrvaní pri reifikácii zvierat, boli profesori Stuna a Švestka. Tí sa v jednej zo svojich štúdií³⁶ síce venovali predovšetkým veci v právnom zmysle v NOZ, ale dotkli sa aj otázky, či živé zviera je alebo nie je vec. Ich argumentácia v prospech reifikácie zvierat sa opierala predovšetkým o tú časť vymedzenia veci v právnom zmysle, ktorá hovorí, že vecou je všetko, čo je odlišiteľné od osoby/človeka a čo slúži potrebe ľudí. Zvieratá predsa taktiež slúžia potrebám ľudí a tak by nemali byť vylúčené z kategórie veci a súčasne poukazovali na to, že (v tom čase navrhované) znenie § 494 NOZ vyjadruje len emocionálnu deklaráciu bez skutočného významu pre súkromnoprávnu oblasť. Zároveň bola zo strany profesora Stunu a Švestku akcentovaná skutočnosť, že nie je potrebné vytvárať špeciálnu súkromnoprávnu konštrukciu na zvýšenie ochrany zvierat, pozornosť by sa mala zameriavať na príslušné verejnoprávne predpisy upravujúce ochranu zvierat a zlepšenie ich efektivity a vymáhateľnosti. Vyššie uvedené viedlo autorov k záveru, že „(...) i zvíře je v obecném smyslu slova a nazírání hmotným předmětem, a tudíž i věcí (movitou) v právním smyslu, neboť i ono splňuje předpoklady kladené právem na věc (hmotnost, prostorové ohraničení, smyslová vnímatelnost, zásadní ovladatelnost). Tvrdit, že zvíře věcí v právním smyslu není, neodpovídá ani každodenní běžné zkušenosti a zažitým poznatkům praktického života.“³⁷

Zároveň pri vyššie uvedenom chápaní je často zdôrazňované, že reifikácia zvierat nie je mierená voči zvieratám a nejde o negatívny koncept voči nim. Ide o vyššie popísané dedičstvo, ktoré tu máme ako pozostatok nadväzujúci ešte na rímske právo a ide o dlhotrvajúcu tradíciu súkromného práva. Tá však nemá za cieľ akýmkoľvek spôsobom dehonestovať zvieratá či inak zamedzovať ich ochrane. V zmysle tejto argumentácie v krajinách, kde sa pridŕžavajú reifikácie zvierat, automaticky neznamená, že ich politickí reprezentanti či obyvatelia dávajú (implicitne) súhlas s morálne odsúdeniahodným chovaním ku zvieratám, keďže existujú v právnom systéme aj iné spôsoby a právne nástroje zabezpečujúce ochranu zvierat (a predovšetkým aj reálnu vymožitelnosť tejto ochrany). Z daného vyplýva aj tá skutočnosť, že ak niekto zastáva antropocentrický pohľad na usporiadanie vzťahu človeka a zvierata, pričom označuje zviera za vec, ktorá má v prvom rade slúžiť potrebám človeka, tak uvedené automaticky neznamená zastávanie krutého postoja voči zvieratám a glorifikáciu ich zneužívania.³⁸

2.2 Dereifikácia zvierat ako symbolický úkon

S dereifikáciou zvierat môžeme vidieť značný mediálny ohlas. Predsa len titulky hlásajúce ukončenie právneho vnímania zvierata ako veci³⁹ vyvolávajú v spoločnosti rôznorodé reakcie a sú predmetom intenzívneho záujmu zo strany jej členov. Často je uvedené spájané (predovšetkým zo strany aktivistov) s nádejou v zmenu správania voči zvieratám a zlepšenia ich ochrany. Napriek uvedeným mediálnym odozvám, mnohí teoretici však upozorňujú na fakt, že samotná dereifikácia zvierat v súkromnom práve nie je zásadným krokom vpred pri ochrane zvierat, skôr ide o symbolický úkon bez väčšej právnej relevancie (predovšetkým vo vzťahu k právnej praxi). Predmetná kritika v zásade vychádza z otázky: *čo sa zásadne zmenilo pri ochrane zvierat a ich postavenia v právnom poriadku predmetnou dereifikáciou živočíchov v súkromnom práve?*

Pri negatívnom zodpovedaní danej otázky (teda, že dereifikácia zvierat v zásade nič nemení na právnom postavení zvierat a ich ochrane) teoretici poukazujú na viaceré dôvody, prečo tak činia, a to najmä:

1. *Symbolickosť daného kroku.* Napriek pristúpeniu k dereifikácii zvierat v súkromnom práve ich právny status je v zmysle všeobecnej teórie práva v našom priestore stále v zásade rovnaký, tzn. zvieratá sú v rámci právnych vzťahov naďalej v postavení objektov právnych vzťahov, nie subjektov (teda nie je im priznaná právna subjektivita). Uvedené znamená, že sa na zvieratá môžu vzťahovať práva a povinnosti adresované právnyymi normami subjektom práva (najčastejšie pôjde o fyzické a právnické osoby), avšak nie sú subjektmi právnych vzťahov, tzn. nemôžu byť povinnými alebo oprávnenými subjektmi, domáhať sa vo svojom mene vlastných práv, byť deliktálne spôsobilým subjektom a podobne.⁴⁰ Vytvorenie osobitnej kategórie zvierat v súkromnom práve je síce chvályhodné, avšak normotvorca týmto krokom nehovorí nič nového, zásadne sa neposilňuje ochrana zvierat, a teda ide v súhrne len o symbolický krok.⁴¹ Daná skutočnosť je o to viac umocňovaná, že súčasťou dereifikačných ustanovení je často dodatok, že sa na (živé) zvieratá primerane uplatnia ustanovenia o (hnutelných) veciach.⁴²
2. *Zvolenie nesprávnych prostriedkov na dosiahnutie cieľa – zvýšenie ochrany zvierat.* Je poukazované, že z normatívneho (ale i utilitaristického) hľadiska dereifikácia zvierat nebola potrebná pre zlepšenie ochrany zvierat pred ľudským zaobchádzaním, ktoré im prináša bolesť a utrpenie, keďže aj keby nebol tento inštitút zavedený do právneho poriadku, tak stále tu máme súbor noriem verejného práva (predovšetkým trestného a správneho práva), ktoré chránia blaho

zvierat a ich ochranu pred týraním. Zároveň z daných verejnoprávných noriem vyplývajú viaceré povinnosti, ktorými je vlastník zvieratá viazaný, ako aj existujúce možné spôsoby nakladania so zvieratami, ktoré by mali chrániť ich blaho a rešpektovať ich ako živé bytosti.⁴³ Teda rovnako ako stará (reifikácia), tak aj nová (dereifikačná) právna úprava civilného práva nemôže nijak zásadne zasahovať do verejnoprávnej ochrany zvierat proti týraniu, ktorá býva jednoznačne normatívne zakotvená v jednotlivých európskych krajinách. Napríklad v Českej republike je platný a účinný zákon na ochranu zvierat proti týraniu⁴⁴ (z. č. 246/1992 Sb.), ako aj jednotlivé skutkové podstaty trestných činov, ktoré zakazujú týranie zvierat (pozri najmä §§ 302 – 306 zákona č. 40/2009 Sb. Trestní zákoník);⁴⁵ v Slovenskej republike zase pôjde o čiastkové verejnoprávne úpravy vo viacerých predpisoch, ktoré ochraňujú zvieratá ako také.⁴⁶ Predmetné verejnoprávne úpravy sú prepracovanejšie a adekvátnejšie na použitie pre dosiahnutie vytýčeného cieľa - ochranu zvierat, a to než tá súkromnoprávna.⁴⁷ V tomto smere dereifikačné ustanovenia v súkromnom práve zväčša len trvajú „až sentimentálne“ na dnes už plauzibilnej deklarácii, že zviera nie je vec.⁴⁸ Súčasne nie je potrebné zakaždým prijímať novú právnu úpravu, aby sme zabezpečili svoj cieľ (zvýšenie ochrany zvierat), v niektorých prípadoch môže postačovať zabezpečenie vyššej efektivity a vymožitelnosti existujúcich právnych noriem.⁴⁹

3. *Človek ako milovník zvierat, ale len do určitej miery.* Ak si opäť premietneme zákonné znenie dereifikačných ustanovení v OZ či NOZ, tak si je možné všimnúť jeden významný rys, a to, že zviera má hodnotu ako zmyslami nadaný živý tvor. Uvedené na prvé prečítanie nezní problematicky. Avšak je pozoruhodné, že sa osobitne kladie dôraz na to, že zvieratá sú nadané určitými zmyslami. Martin Škop poukazuje na to, že uvedeným znením NOZ (*mutatis mutandis* aj OZ) sa nerešpektuje zviera ako také, ale v zásade len to, čo si do neho človek premieta – akési ním uznané zmysly. Nie cit, nie osobnosť či bytnosť zvieratá, ale len (vybrané) zmysly.⁵⁰ Vyjadruje to vzťah človeka ku zvieratu ako jeho milovníka, ktorý je však schopný ho exploatovať. Dravé vtáky majú výborný zrak, tak prečo ich nevyužiť na lovenie vybraných nižších živočíchov; psy zase majú vyvinutý čuch, delfíny a netopiere zase sluch, bola by škoda ich nejakým spôsobom nevyužiť.⁵¹ Avšak samotná exploatácia je znova určovaná človekom, ktorý určí, ktoré zviera je nadané zmyslami (a teda je pre neho užitočné). V súčasnej konštrukcii NOZ i OZ je de facto zviera stále vec, len sa normotvorca stavia do pozície akéhosi ochrancu zvierat, ale len tých, ktorým sa rozhodne priznať status tvora nadaného zmyslami.
4. *Ochrana zvierat alebo ochrana domácich zvierat?* Častokrát sa pri dovoľávaní ochrany (ba až práv) zvierat argumentuje (niekedy explicitne, ale častejšie skôr implicitne) len v prospech domácich zvierat. Samozrejme, človeku je hneď bližšia predstava, keď si predstaví svojho psa, mačku, králiku, koňa atď., s ktorými má vypestované vzťahy a vie sa „vcítiť“ do ich kože. Daný postoj je možno detegovať aj v rámci vybranej komentárovej literatúry, keď sa napríklad zdôrazňuje, že požiadavka humánneho zaobchádzania so zvieratami sa v rámci súkromnoprávných vzťahov primárne dotýka domácich zvierat (a to aj napriek tej skutočnosti, že OZ ani NOZ nepriorizujú domáce zvieratá).⁵² Čo však s ostatnými zvieratami, ktoré nespádajú do danej kategórie? A nielen hospodárske zvieratá, ale i tie zvyšné? Poskytuje vôbec právna úprava, vyplývajúca z dereifikačných ustanovení spomenutých v tomto texte, dostatočnú (súkromnoprávnou) ochranu zvierat pred priemyselnou exploatáciou, ktorá je zrejme najobľudnejšie vyobrazenie dnešného vzťahu človeka voči živočíšstvu? Zjavne nie.⁵³ Aj pri ochrane zvierat je kľúčový ľudský sentiment a ten sa viaže predovšetkým k domácim zvieratám, menej (až vôbec) k tým ostatným.

5. *Pri dereifikácii zvierat nepôjde o posilnenie úcty/ochrany k nim, naopak stále je tu v prvom rade antropocentrický motív. V nadväznosti aj na vyššie uvedené body (I.-IV.) možno doplniť záverečný a súhrnný kritický moment, a to že odvecnením zvierat sa nezvyšuje ochrana zvierat ako takých, či úcta k nim, ale skôr sa chráni samotný (predovšetkým vlastnícky) vzťah človeka k zvieratú. Dochádza tu k tzv. antropomorfizácii zvierat, ktorá sa uskutočňuje nie z rešpektu voči zvieratú, ale z ochrany ľudských citov, ktoré človek k zvieratú prechováva. Síce (zrejme) bude dôsledkom kvantitatívne rovnaká ochrana zvierat, nemali by sme tieto dôvody motivácie zamieňať. Zviera by malo byť chránené ako také a nie preto, že ide o milé/užitočné/výnosné stvorenie. Opätovne teda dochádza k tomu, že sa síce prihladia na záujmy zvieratá, ale len takým spôsobom, ako daným záujmom rozumie človek. Následne dochádza k situácii (napr. pri NOZ), keď sa síce na jednej strane deklaruje myšlienka, že zviera nie je vec, ale súčasne sa v dôvodovej správe k predmetnému dereifikačnému ustanoveniu píše, že si osobitnej povahy zvieratá „**všímá hlavne z pohľadu vlastníckeho práva a jeho ochrany**. Nebere tedy zreteľ jen na samotné zvíře, ale i na jeho pána a bere v ochranu i jejich vzájemný vztah a **emoční vazbu**.“⁵⁴ V nadväznosti na uvedené sa núka myšlienka v prospech koho vlastne smeruje súčasná dereifikačná úprava – nepriznáva v skutočnosti osobitú protekciu nevysloveným ľudským citom, namiesto zvieratám ako živým organizmom? Nie je to len ochrana vybraných objektov právnych vzťahov, ku ktorým má človek emočne blízko, no zvyšné objekty (zvieratá, ktoré si nezískali ľudskú priazeň) môže byť stále ľubovoľne priemyselne využívané (až zneužívané)?⁵⁵*

Samozrejme, vyššie uvedené je len výňatok z nášho pohľadu najčastejšie znejúcich kritických momentov smerujúcich voči dnešnému trendu dereifikácie zvierat. Ide o pomerne presvedčivú kritiku, ktorá by potenciálne mohla odradiť slovenského zákonodarcu od opätovného začlenenia dereifikačných ustanovení do pripravovaného občianskeho zákonníka. Naďalej však máme za to, že v prípade súčasných rekodifikačných prác súkromného práva na Slovensku by sme mali odmietnuť reifikáciu zvierat, pričom dôvody v prospech takejto pozície si predstavíme v nasledujúcej časti predkladaného textu.

3. Prečo zotrvať pri dereifikácii zvierat v súkromnom práve?

Po predstavení si kritických postojov vo vzťahu k dereifikácii zvierat, pričom tie prichádzajú nielen od zástancov „tradičného“ pohľadu na zviera ako veci, ale aj od osôb bojujúcich za práva zvierat (no z ich pohľadu nejde o dostatočné riešenie danej problematiky), je na mieste sa povenovať argumentom hovoriacim v prospech tohto súčasného trendu v súkromnom práve. Tých je viacero a rôznorodého charakteru, pričom my sa bližšie povenujeme tým, ktoré považujeme za najpodstatnejšie, a to konkrétne:

1. Dereifikácia zvierat v súkromnom práve adekvátnejšie reflektuje súčasný postoj modernej spoločnosti;
2. tento trend, napriek mnohým kritikám, má normatívny význam a jeho významná funkcia spočíva aj v tom, že môže ísť o dôležité interpretačné východisko v rozhodovacej činnosti orgánov aplikácie práva (najmä súdnych autorít);
3. symbolickosť v práve zaväzí!
4. Ide o kompromisné riešenie, ktoré sa vyhýba extrémnym pozíciám v myslení a je posunom vpred;

závažnosť Kelcheho argumentu a možnosť jeho zvrátenia z dlhodobej perspektívy (aj) prostredníctvom konceptu dereifikácie zvierat.⁵⁶

Ad 1)

Dnes je možné uviesť, že nutnosť existencie právnej ochrany zvierat a ich blaha, zakotvenej v právnych poriadkoch štátov, nezdviha žiadne pochybnosti, pričom viacerí autori dokonca považujú protekciu zvierat za nezávislú morálnu a právnu hodnotu.⁵⁷ Momentálne azda neexistuje žiaden právny poriadok krajiny, ktorý by nechránil aspoň v istej miere vybrané zvieratá a ich blaho. Pravda, už otázka intenzity a rozsahu tejto protekcie je rôznorodá a líši sa od tej-ktorej krajiny. Vzťah človeka k zvieratú sa postupne vyvíjal a predovšetkým v morálnom diskurze môžeme vidieť významný posun od minulého storočia. Historička Joyce Tischler uvádza, že v modernej dobe sa oblasť zvieracích práv významne zmenila a etický a právny diskurz nabral v tejto oblasti od 70. rokov 20. storočia nový, odlišný smer. Dokonca hovorí o celoplošnom organizovanom hnutí, ktoré začalo svoju púť v predmetnom období v Spojených štátoch amerických, pozostávalo predovšetkým z advokátov a študentov práva, a mienilo presadzovať ochranu zvierat a potrebu ukotvenia zvieracích práv do právnej úpravy, a to nezávisle na ich druhu či vlastníckych záujmoch ľudí.⁵⁸ Nehovoriac o tom, že práve od tohto obdobia nám vznikajú mnohé etické teórie (niektoré sa opierajú o utilitaristické základy, iné sa zase inšpirujú tradíciou teórie práv či etikou cnosti), ktoré prispeli k obrovskému rozmachu záujmu o osud zvierat, ich protekciu a zamedzeniu správaniu, ktoré ich dehonestuie a nenáležite exploatuje.

V súčasnosti badať posun v ľudskom zmyslení, keď vedci poukazujú na fakt, že zvieratá nie sú čímsi radikálne odlišným od človeka. Zvieratá (predovšetkým stavovce) disponujú celou radou pomerne sofistikovaných mentálnych stavov a schopností – dokážu prežívať radosť, no i pociťovať zármutok, vedia vnímať bolesť i radosť, majú určité kognitívne schopnosti, ba i vedomie.⁵⁹ „(...) *žádný přemýšlivý člověk již nemůže tvrdit, že zvířata nevnímají fyzickou bolest. Život zvířat nám navždy zůstane tajemstvím, ale co se utrpení týče, jejich vnímání bolesti není žádným „neprozkoumaným územím“.* Moderní věda jasně prokázala, co lidstvo tušilo odedávna – že zvířata samozřejmě mají schopnost trpět, samozřejmě mají city a samozřejmě to jsou vědomá stvoření.“⁶⁰ Uvedené sa čím ďalej, tým viac dostáva do ľudskej percepcie zvierat. Zároveň sa rozširuje altruizmus a súcit voči týmto tvorom. Máme za to, že v súčasnosti už nie je v prevažujúcej spoločnosti dominantné nami vyššie popísané myslenie a tvrdenia Reného Descartesa a argumentácia v tomto duchu zdôrazňujúca myšlienku, že zvieratá sú automaty na vajíčka, mlieko, mäso, oblečenie či zábavu, je nenáležitá. Zvieratá sú živé tvory so svojimi radosťami a strasťami a my, ľudia, si postupne pestujeme zodpovedajúci (morálny) postoj k nim, ktorý spočíva na súcite a altruizme.

Samozrejme, vyššie popísaný postoj momentálne nemá sám o sebe normatívne (etické či legálne) závery, avšak postupne môže, a to aj v rovine práva. Podľa Dávida Čierneho altruizmu, súcit a skutočný záujem o zvieratá by mohol viesť k viacerým zásadným právnym dôsledkom, ako napríklad k normatívnemu zákazu chovu zvierat na kožušinu (keďže tie momentálne vôbec nepotrebujeme k spôsobu života), k zákazu testovania kozmetických prípravkov na zvieratách, k zákazu ich lovu pre zábavu a s tým súvisiace aktivity (napr. využívanie líščích mláďat pre výcvik loveckých psov), sprísneniu podmienok chovania dobytká a pod.⁶¹ S uvedeným názorom súhlasíme a osobne sme toho názoru, že tieto hodnoty by mali byť v čo možno najväčšej miere pretavené i do právnej úpravy, aj keď je evidentné, že sme len na začiatku tejto púte.

No i tak možno badať významný posun v citlivosti spoločnosti vo vzťahu k eksploatacii zvierat zo strany človeka.⁶² Síce nie všetci sme vegetariáni či vegani, ale je možné vnímať zvýšenú citlivosť v spoločnosti voči utrpeniu zvierat, a to najmä na spôsoby zaobchádzania so zvieratami v tzv. priemyselných veľkochovoch, ktoré síce na jednej strane evidentne využívajú mnohé dostupné technologické vymoženosti, no na strane druhej tieto „výdobytky“ degradujú zvieratá na obyčajné objekty, nevnímame ich ako cítiace tvory, len ako produkty a zdroje zisku.⁶³ Daná citlivosť nie je prítomná len v rámci spoločenského a etického diskurzu, ale i toho právneho, keď postupne nielen v medzinárodnom a európskom rozmere, ale i v tom národnom, dochádza k nárastu právnej regulácie upravujúcej zaobchádzanie so zvieratami. Jedným z nich je aj vyčlenenie právneho statusu zvierata spod kategórie veci, čo môže predstavovať významný krok jednotlivcej spoločnosti vpred a i znakom jej vyzretosti v oblasti starostlivosti o blaho zvierat.⁶⁴

Ad 2)

Jedným z najzávažnejších argumentov v neprospech dereifikácie zvierat v súkromnom práve je to, že daný krok nemá v zásade žiadnu právnu relevanciu. Normatívny význam daného kroku zo strany zákonodarcu je zanedbateľný a v skutočnosti ide o symbolický a ideologický počín. Sme však toho názoru, že dereifikačné ustanovenia (napr. prijaté v NOZ či v poľskom zákone o ochrane zvierat) prinášajú významné právne zmeny, keďže špecifickým spôsobom menia možnosť nakladania so zvieratami ako osobitnými predmetmi občianskoprávných vzťahov. A to aj napriek existencii ďalšieho vysvetľujúceho ustanovenia, ktoré býva bežne pridružené k tomu dereifikačnému, stanovujúce, že sa na živé zviera vzťahujú ustanovenia o hnutelných veciach, ak to nebude odporovať povahe živého zvierata ako živého tvora. Práve s odvolaním sa na dané ustanovenie niektorí teoretici⁶⁵ poukazujú, že sa k zvieratám aj tak správame tak, ako do prijatia dereifikačného ustanovenia, pričom vyznieva pomerne paradoxne, že na jednej strane hovoríme o dereifikácii zvierat a v nadväznosti na to stanovujeme pravidlo, ktoré určuje potrebu nakladania s nimi ako s vecami, ak to neodporuje povahe živého zvierata.

Ide však o zdanlivý paradox. Dereifikačné ustanovenia majú svoje opodstatnenie, ako aj normatívne účinky, keďže ich existencia v zákonnom texte kladie istý tlak na viaceré orgány aplikácie práva pri rozhodovaní o prípadoch, ktoré súvisia s problematikou blaha zvierat a ich protekcie. Máme za to, že dereifikačné ustanovenia majú so svojou axiologickou váhou predovšetkým interpretačnú hodnotu a funkciu. V tomto smere možno hovoriť o určitom interpretačnom východisku zameraného na vybraný typ hodnoty.⁶⁶ Predmetné ustanovenie v sebe zahŕňa povinnosť pre praktizujúcich právnikov a inštitúcie zohľadňovať pri interpretácii práva moment dereifikácie zakaždým, keď prídu do kontaktu s prípadom súvisiacim so zvieratami.⁶⁷ Predovšetkým súdy a iné orgány ochrany práva by mali vychádzať z predmetného interpretačného východiska a uplatňovať ho pri aplikácii práva v prípadoch korelujúcich so súkromnoprávnym postavením zvierat. Vo výsledku sa následne hodnota chrániaca dereifikačným ustanovením (tzn. odmietnutie chápať zviera ako živého tvora na tej istej úrovni ako neživú vec) stáva integrálnou súčasťou interpretačného procesu.⁶⁸

Ako príklad uvedeného dôsledku dereifikácie práva v súkromnom práve môžeme spomenúť situáciu v Poľsku, keď po vyše 20 rokoch pôsobenia zákona o ochrane zvierat z roku 1997, sa postupne dostávajú idey odvecnenia zvierat do rozhodovacej činnosti poľských súdov. Viaceré rozhodnutia poľských súdnych autorít⁶⁹ zdôrazňujú, že význam dereifikačného ustanovenia, zahrnutého v poľskom zákone o ochrane zvierat z roku 1997, spočíva vo vytvorení určitej interpretačnej povinnosti pre

orgány aplikácie práva. Konkrétne sa poukazuje na to, že v prípade, v rámci ktorého sa relevantné ustanovenia, aplikovateľné na veci, majú použiť aj na zvieratá, je organ aplikácie práva povinný posúdiť, či predmetné ustanovenia by nemali byť *reinterpretované* primeraným spôsobom, keďže predmetom regulovaného správania je žijúce zviera, chránené zákonom o ochrane zvierat.⁷⁰ Pri samotnom procese rozhodovania by sa orgán aplikácie práva mal riadiť nielen literou zákona, ale aj axiológiou, z ktorej vychádza celá právna úprava chrániaca právneho postavenie zvierat.⁷¹ V tomto smere aj odborná literatúra potvrdzuje potrebu výkladu dereifikačného ustanovenia (čl. 1, ods. 1 poľského zákona o ochrane zvierat) naprieč celým poľským právnym systémom a samotný zákaz zaobchádzania so zvieratami spôsobom, ktorý je v rozpore s ich povahou ako živým tvorom, sa vzťahuje na všetky čiastkové úpravy, ktoré súvisia so statusom zvierat (minimálne nepriamo, ako interpretačné východisko).⁷² Preto nie je prekvapujúce, že Najvyšší súd Poľskej republiky vo svojom recentnom rozhodnutí vyjadril svoj názor, že od prijatia poľského zákona o ochrane zvierat postupne došlo k reevaluácii ľudského vzťahu k zvieratám, predovšetkým v tom rozmere, že živé zvieratá sú jasne rozlíšiteľné od neživých vecí a ľudia sú povinní ich rešpektovať, chrániť a garantovať im starostlivosť.⁷³

Ako možný dôsledok dereifikácie zvierat možno spomenúť potrebu rozlišovania medzi vlastníckym právom k zvieratú a vlastníckym právom k (neživej) veci.⁷⁴ Vlastnícke právo k zvieratú sa naďalej chápe ako absolútne právo so všetkými atribútmi patriace k tomuto právu, ale s ohľadom na reguláciu ochrany zvierat, dochádza k určitým modifikáciám v porovnaní s vlastníckym právom k neživej veci. Síce vlastník zvieratá má naďalej užívacie a dispozičné právo k predmetu vlastníctva (k zvieratú), avšak rozsah a obsah daných práv je modifikovaný nevyhnutnosťou humánneho zaobchádzania s ním. V Poľsku napríklad vlastnícke právo k zvieratú neobsahuje možnosť opustiť zviera, keďže takéto konanie je v zmysle zákona o ochrane zvierat (čl. 6, ods. 2, bod 11) chápané ako prejav týrania zvierat. Zatiaľ čo vlastnícke právo k „obyčajnej“ neživej veci v sebe zahŕňa aj eventualitu zničenia veci, možnosť zabíjania zvierat je v súčasnej poľskej právnej úprave povolené len v špecifických prípadoch stanovených právnymi predpismi.⁷⁵ Obdobné dôsledky dereifikácie zvierat v súkromnom práve možno uplatniť aj vo vzťahu k držbe zvierat, ktorá sa chápe ako skutočná kontrola zvierat, aj k zmluvným transakciám, ktorých cieľom je predaj, nájom či požičanie zvierat.⁷⁶

Podobné obmedzenie vlastníckeho práva k zvieratú deklaruje dôvodová správa k NOZ, v rámci ktorej sa uvádza dnes už známy príklad, kedy nemožno na zviera uplatniť ustanovenia o hnutelných veciach. Bolo by v rozpore s povahou zvieratá „*jako živého tvora použiť jako zástavu psa lpícího na svém pánovi s tím, že pes bude předán zástavnímu věřiteli jako osobě zvířeti cizí a vystaven stresu.*“⁷⁷ Príklad: ak by došlo k uplatneniu zádržného práva osobou, ktorá ostrihala psa, ale majiteľ psa za túto službu odmietol zaplatiť. Uvedené konanie poskytovateľa služby by bolo v rozpore s § 494 NOZ (ale poľažmo aj s § 119 ods. 3 OZ), keďže pes by bol zrejme vystavený významnému stresu tým, že je „odlúčený“ od svojho pána, a to cudzou osobou (poskytovateľom služby). Evidentne je nutné prihliadať na subjektívny psychický stav zvierat, resp. jeho záujmy,⁷⁸ a je možné predpokladať, že pre právnu prax môže mať v obdobnom rozsahu dereifikácia zvierat účinky i v iných oblastiach súkromného práva, napr. v rodinnom práve (pri rozvodových konaniach) či dedení.⁷⁹ Bolo by zrejme v rozpore s povahou živého tvora, ak by súd počas rozvodového konania prikázal umiestniť domáce zviera tomu manželovi/manželke, ku ktorému/ktorej by nemalo zviera vypestovaný žiaden vzťah, a to na úkor manžela/manželky, ktorý(á) sa o dané zviera staral(a) počas trvania manželstva (predovšetkým by zabezpečoval(a) úkony súvisiace s dobrými životnými podmienkami zvierat, napr. kontrolné prehliadky u veterinára, branie na prechádzky atď.). Aj v tomto smere je nutné zo strany súdu zohľadniť, ku ktorému z manželov má zviera bližšie a ktorý z nich mu zabezpečí z dlhodobého

hľadiska lepšie životné podmienky.⁸⁰

Sumárom si dovoľujeme skonštatovať, že pristúpenie k dereifikácii zvierat v súkromnom práve má svoj normatívny význam a prináša so sebou celý rad právnych následkov, ktoré nie sú podľa našej mienky zanedbateľné.⁸¹ V prvom rade máme za to, že dereifikačné ustanovenia majú so svojím axiologickým významom predovšetkým interpretačnú hodnotu a funkciu. Avšak so svojou pomerne neurčitou povahou majú zásadnú pozíciu pri ich interpretácii a aplikácii orgány ochrany práva (predovšetkým súdy).⁸² Samotná rozhodovacia činnosť týchto orgánov bude zákonite kazuistická, tzn. bude sa musieť vždy prihliadať na špecifické okolnosti konkrétneho prípadu, keď by sa malo zvažovať, či a v akom rozsahu sa budú na zviera uplatňovať ustanovenia o hnuteľných veciach. Avšak tvrdenie, že dereifikácia zvierat v súkromnom práve zásade nemení ich pozíciu v systéme práva, nemá významnejšie normatívne následky a ide len o symbolický (až ideologický) počín, považujeme aj s ohľadom na vyššie uvedené za skresľujúce a nesprávne.

Ad 3)

Problematika symbolickej legislatívy nie je v teórii práva žiadnou novinkou, aj keď má pomerne kontroverzný podtón. Pod „symbolickou“ legislatívou je možné rozumieť označenie takej právnej úpravy, ktorá vyjadruje určitý úmysel či postoj normotvorcu, avšak v skutočnosti má malý praktický vplyv na reálnu uplatniteľnosť pravidla/pravidiel, ktoré v sebe obsahuje.⁸³ Symbolická legislatíva sa teda odlišuje od „bežných“ právnych predpisov, a to v jednom zásadnom rozmere – nepôjde o efektívny vynucovací inštrument spoločenského správania sa ľudí. Normotvorca síce pri tvorbe práva prijme právne normy obsahujúce príkazy či zákazy určitého typu správania, avšak zároveň nezabezpečí dostatočne efektívne mechanizmy vynucovania správania daných noriem a tým sa úmyselne nesnaží sankciou/silou presvedčiť adresátov práva k dodržiavaniu povinností vyplývajúcich z danej právnej úpravy.⁸⁴ Symbolická legislatíva teda nie je vhodná na dosiahnutie nutného správania adresátov práva, keďže ako taká nemá žiaden skutočný a priamy vplyv na ich konanie.⁸⁵

Práve pri problematike dereifikácie zvierat sa spomína, že ide o symbolickú legislatívu, ktorá však nemá žiaden zásadný praktický (normatívny) význam.⁸⁶ S uvedeným tvrdením sa nestotožňujeme (ako vyplýva z predchádzajúceho bodu tejto kapitoly), avšak ak by sme aj pripustili myšlienku, že dereifikačné ustanovenia v súkromnom práve a popísané aj v tomto texte, sú „len“ symbolická legislatíva (istý typ axiologickej deklarácie bez normatívneho významu), stále je potrebné k nej pristúpiť a spoločnosť (i právo) z dlhodobého hľadiska z toho môžu ťažiť. Totižto symboly a symbolické akty majú svoju relevanciu v práve, ako aj značný vplyv na právne myslenie. Symbolická legislatíva môže byť významný nástroj na zvýšenie povedomia občanov o existencii určitých problémov, ktoré je potrebné riešiť.⁸⁷

Nebolo by nič nezvyčajné, ak by zásadné a trvalé zmeny v postoji spoločnosti začali práve symbolickou legislatívou, ktorá by bola impulzom pre ne. Výhodou tohto typu právnej úpravy je absencia donucovacích prostriedkov (a tým aj rétoriky strachu) v komplikovaných a kontroverzných témach, kde spoločnosť nie je zjednotená, ale prostredníctvom zvyšovania povedomia prostredníctvom diskusií a vzájomných interakcií medzi odlišnými sociálnymi skupinami môže dôjsť k zásadnému posunu v tej-ktorej kontroverzii.⁸⁸ Tým, že takéto symbolické právne normy majú zväčša všeobecnú povahu (napríklad: „*zvíra nie je vec*“), v skutočnosti len vytvárajú rámec pre ďalší spoločenský diskurz. Ten sa však uskutoční až vo fáze aplikácie danej normy, a nie pri tvorbe symbolických

právnych noriem.⁸⁹ Spočiatku značne vágne pojmy (resp. generálne klauzuly) sú úmyselne použité v takýchto právnych predpisoch, aby mohli byť neskôr naplnené obsahom.⁹⁰ Symbolická legislatíva sa tak stáva „slovníkom, ktorý ovplyvňuje spôsob, akým právnici a politickí aktéri vnímajú realitu. K realite sa pristupuje prostredníctvom pojmov a rozlíšení, ktoré poskytuje právo.“⁹¹

V tomto rozmere predmetný typ legislatívy vysiela signál pre spoločnosť ohľadom skutočnosti, čo považuje za morálne správne/nesprávne a čo je chápané ako legitímne zo strany normotvorcu (napríklad: nie je už vhodné naďalej chápať zviera ako vec). Je však otázne, ako daný typ legislatívy prijíma verejnosť (laická i odborná). Potenciálne však môže z dlhodobého hľadiska viesť k zmenám v práve i spoločnosti, a to bez použitia násilných prostriedkov, no za účasti širokej verejnosti, čo je možné hodnotiť kladne.⁹² Súhrnom môžeme skonštatovať, že pri symbolickej legislatíve nepôjde o to, či je prakticky vymožitelná a či je dodržiavaná, ale skôr otázka znie, či dané normy iniciujú spoločenskú diskusiu na významnú tému a ovplyvnia spoločenský diskurz tým smerom, ktorý hlásia (opäť v našom prípade pôjde o rozvírenie spoločenskej diskusie smerom k väčšej citlivosti voči zvieratám a postupného zvyšovania ich ochrany aj v súkromnoprávných vzťahoch, a to aj prostredníctvom ďalších nástrojov nadväzujúcich na dereifikáciu zvierat).

Je však nutné pamätať na skutočnosť, že symbolická legislatíva môže byť dvojsečná zbraň a viacerí teoretici sa k nej (aj oprávnene) stavajú kriticky. Nesprávna symbolická legislatíva môže mať pomerne zásadné negatívne dôsledky. Spomeňme niekoľko negatív, ktoré sa často spomínajú s problematikou symbolických zákonov:

- častokrát sa môžu využívať na dosiahnutie rôznorodých mimoprávných (predovšetkým politických) cieľov;⁹³
- nevymožiteľné ustanovenia typu symbolických právnych noriem⁹⁴ môžu ohroziť autoritu práva;⁹⁵
- ich obsah je fluidný kvôli vágnym pojmom, pričom ich interpretácia následne stojí predovšetkým na orgánoch aplikácie práva;⁹⁶
- môžu sa snažiť spätne interpretovať dejiny spôsobom, ktorý je vhodný vybranej politickej reprezentácii.⁹⁷

Máme za to, že nami opisované dereifikačné ustanovenia v prvej kapitole tohto článku, v prípade odmietnutia ich normatívneho významu⁹⁸, môžu svojim obsahom naplňať znaky pozitívnej symbolickej legislatívy. Vyjadrujú v zásade model správania sa k zvieratám, ktorý by mal byť zbraný v úvahu nielen orgánmi aplikácie práva, ale aj ordinárnymi členmi spoločnosti; a axiologická hodnota daných ustanovení je evidentná: v zmysle hodnotových rámcov zákonodarcov, ktorí prijali dereifikačné ustanovenia, je neakceptovateľné sa chovať k žijúcim tvorom, schopným cítiť bolesť a strach, rovnakým spôsobom ako ku entitám, ktoré tieto vlastnosti nemajú. Inak povedané: žiadne zviera nie je hmotnou neživou vecou, keďže tá nie je schopná pociťovať bolesť, zatiaľ čo zviera áno. A preto si zasluhuje osobitný prístup aj v rámci súkromnoprávných vzťahoch, čoho dôsledkom je dereifikácia zvierat v súkromnom práve. Síce podľa mnohých ide o čisto symbolický úkon normotvorcu, no ako sme si predostreli vyššie, cieľom symbolickej legislatívy nie je vynútenie správania sa od jej adresátov v krátkodobom horizonte, ale načatie spoločenskej diskusie o vybranom probléme, pričom dôsledky môžu prísť až v dlhodobej perspektíve. Netreba opomínať, že fenomén (pozitívnej) symbolickej legislatívy je predovšetkým nástroj normotvorcu jemným a nemocenským spôsobom ovplyvniť spoločnosť smerom, ktorý považuje za hodnotovo správny.⁹⁹

Ad 4)

Dereifikácia zvierat v súkromnom práve súčasne môže byť vhodný kompromis medzi dvoma extrémnymi pozíciami, ktoré v súčasnosti stále pretrvávajú v rámci diskurzu o právnom postavení zvierat. Prvá krajná pozícia je tá, ktorá bola legislatívne zakotvená v našom poriadku do roku 2018, a to že zvieratá boli považované za veci a boli z pohľadu práva na tej istej úrovni ako neživé veci. Na tomto mieste len opätovne poukazujeme na to, že spoločenské chápanie zvierat sa posunulo a dnes zvierat nemôžeme stotožňovať s chladničkou či autom ako hmotnými neživými vecami. Nastala zmena v našej spoločnosti a ide o výsledok etického posunu v nazeraní na vzťah človeka k ostatným živým tvorom, ktoré sú cítiacimi bytosťami na rozdiel od neživých vecí. Teda dereifikácia zvierat spočíva v tom, že (minimálne symbolicky) deklaruje odmietnutie chápania zvierat ako veci a to sa následne stáva osobitným predmetom (súkromno)právných vzťahov, samostatnou právnou kategóriou, ktorá je odlišná od veci, ale aj od subjektu práva.

Priznanie právnej subjektivity (resp. vybraných subjektívnych práv) zvieratám je z nášho pohľadu druhá krajná pozícia, ktorá často zaznieva v súčasnosti pri problematike ochrany zvierat. Zástancovia myšlienky potreby priznania práv zvieratám zväčša chápu právnú subjektivitu ako legálny konštrukt, teda potenciálny súbor subjektívnych práv, ktoré priznáva subjektu práva predovšetkým platné právo (a zákonodarca).¹⁰⁰ Uvedený prístup má silné zastúpenie aj v našom priestore, a to predovšetkým vďaka Hansovi Kelsenovi (a inými normativistom), keď napríklad Kelsen definoval fyzické (prirodzené) osoby a právnické osoby pomocou ich práv a povinností; dokonca odmietal kvalitatívny rozdiel medzi právnou subjektivitou obchodných spoločností a prirodzených ľudí. Subjektivita v právnom zmysle z jeho pohľadu je len technická personifikácia komplexu noriem, práv a povinností.¹⁰¹ Kelsen odvíja svoje chápanie pojmu osoba od pričítania subjektívnych práv a povinností. Vychádza z toho, že každé subjektívne právo alebo povinnosť prislúcha (je ho možné priradiť/pričítať) určitej osobe. Osobou potom bude daný „bod pričítateľnosti“, ona entita, ktorej je možné práva alebo povinnosti pričítať.¹⁰² Pri takomto teoretickoprávnom vymedzení právnej subjektivity nič nebráni zákonodarcovi, aby ju priznal zvieratám (prípadne vybraným druhom, napr. veľkým primátom) a zmenil ich právny status z objektov na subjekty práva.¹⁰³ Takýto krok by však so sebou prinášal viacero úskalí a problémov, predovšetkým:

- je otázne, či zákonodarca môže mať takúto „svojvôľu“ pri priznávaní právnej subjektivity;¹⁰⁴
- momentálna nemožnosť naplnenia predpokladov funkčnej právnej subjektivity,¹⁰⁵ resp. ak zákonodarca skutočne chce priznať právnú subjektivitu vybraným entitám, tie musia spĺňať vybrané predpoklady, aby mohli byť skutočnými, a nie len potenciálnymi nositeľmi práv a povinností;¹⁰⁶
- priznanie práv zvieratám predpokladá zásadnú zmenu v koncepcii ľudských práv;¹⁰⁷
- dochádza ku kolízii účelu právneho inštitútu (koncept právnej subjektivity) a hlavného motívu, prečo chápať zvieratá ako subjekty práva (teda zvýšiť ich ochranu a blaho). Totižto účelom právneho subjektu je predovšetkým vstupovať do právnych vzťahov.¹⁰⁸ Teda právny poriadok prizná entite právnú subjektivitu predovšetkým z toho dôvodu, aby mohla byť nositeľom práv a povinností a aby mohla konať právne relevantným spôsobom. Avšak k akému úžitku by bola právna subjektivita pre zvieratá? Oni predsa nemôžu vstupovať do právnych vzťahov, ani ich meniť či ukončovať. Priznanie právnej subjektivity zvieratám sa nám javí ako zvolenie nesprávneho prostriedku na dosiahnutie vytýčeného cieľa. Byť subjektom práva nezabezpečí zvieratú dobré životné podmienky v prírode, ani ho neuchráni pred krutým zaobchádzaním zo strany človeka, keďže nie je fyzicky

a mentálne schopné využiť možnosti vyplývajúce z daného právneho statusu.

Napriek uvedeným námietkam je stále možné, že v budúcnosti môže dôjsť k vytvoreniu určitej osobitnej kategórie zvieracích subjektov práva.¹⁰⁹ Momentálne sa nám však daný krok javí ako neprimeraný, a to aj s ohľadom na to, že máme aj iné možnosti ako zlepšiť zvieratú jeho životné podmienky v prírode i jeho protekciu (predovšetkým prostredníctvom noriem verejného práva, vrátane toho ústavného, ako aj podniknutím krokov, ktoré zvýšia efektivitu ich uplatnenia).¹¹⁰ Súčasne presúvanie problému zvierat do roviny, či im priznáme právnu subjektivitu (resp. vybrané práva), alebo nie, spôsobuje, že sa pozornosť verejnosti presúva na zviera ako nositeľa práv a nedbá sa až tak na človeka ako subjektu zodpovedného za zvieratá, ktoré sú v jeho starostlivosti.¹¹¹ Na otázku, či sa spoločnosť nakoniec vydá cestou zavádzania práv zvierat alebo zvýšením ochrany zvierat založenej na vyššom dôraze na ľudskú zodpovednosť, momentálne je ťažko odpovedať. Máme však za to, že je nutné postupovať s opatrnosťou a vyvarovať sa nadmernej ľudskoprávnej (či lepšie povedané zvieracoprávnej) rétorike, ktorá môže oslabiť vedomie ľudskej zodpovednosti a potreby chrániť zvieratá. Zodpovednosť nie je možné na zvieratá preniesť, a to ani keby sme im priznali práva. Z tohto pohľadu sa javí antropocentrické videnie sveta, dnes často (a sčasti oprávnene) kritizované, ako stále primerané, predovšetkým ak ho budeme interpretovať tak, že človek nesie zodpovednosť za ochranu všetkej prírody. V tomto smere sa potom právne postavenie jednotlivých častí prírody (predovšetkým živých tvorov) ako dôležitých, osobitných objektov práva, a nie ako subjektov práva, javí ako správny smer budúceho uvažovania, a to i v prípade zvierat.¹¹²

Ad 5)

Zaujímavý argument, v oblasti vzťahu človeka a zvierata, predkladá Thomas Kelch, keď v úvode svojej práce „*A Short History of (Mostly) Western Animal Law*“ uvádza, že podľa neho daný vzťah medzi ľuďmi a zvieratami neprešiel žiadnou výraznejšou zmenou za posledných 4.000 rokov.¹¹³ „*Ludia užívajú, zneužívajú a mučia zvieratá rovnakým spôsobom, ako to robili po celú svoju históriu.*“¹¹⁴ Uvedený argument znie na prvé vypočutie prehnane, ba až nepravdivo. Aj z nášho doposiaľ spísaného textu je zjavné, že od konca 20. storočia sa právnici, etici či filozofi stále intenzívnejšie venujú problematike ochrany zvierat, čo rezultuje i do oveľa väčšieho množstva prijatých právnych noriem chrániacich zvieratá. Súčasne je stále viac a viac prijímaná evolučná teória, zdôrazňujúca postavenie človeka ako súčasti živočíšstva na tejto planéte, čím dochádza k spochybňovaniu jeho nadradenosti v prírode (a s tým ustupujúci antropocentrický vzťah k prírode/planéte ako takej). Tak nie je to len mylná predstava jedného historika a vedca? Nemyslíme.

Je tomu tak z jedného základného dôvodu – Kelch totiž neanalyzuje vo svojej štúdii vývoj a rozmach jednotlivých právnych inštitútov, ktoré chránia zvieratá.¹¹⁵ Jeho záujem smeruje k popisu dnešného všeobecného (slabšieho) postavenia zvierat v práve, ktoré často toleruje aj ich zneužívanie či mučenie. Argumentuje, že používame zvieratá v hospodárstve k uspokojovaniu našich kulinárskych chutí, k našej zábave a pobaveniu (len už to nie je krvavé Koloseum, ale cirkusy, akvária či zoologické záhrady), k výskumným a technologickým účelom (ako pokusné objekty či v rámci oblečenia) a pod. Najhoršia je však iná skutočnosť. *Rozsah a intenzita*, ako sa (zne)užívanie zvierat vyvinulo počas obdobia od staroveku po dnešok. Nie je žiadnym tajomstvom, že ročne sú využívané miliardy zvierat v poľnohospodárstve celosvetovo.¹¹⁶ Zároveň milióny zvierat sú testovacím objektom mnohých experimentov,¹¹⁷ kde zrejme tortúra a krutosť ďaleko presahujú rímske Koloseum.¹¹⁸ S ohľadom na počet zabitých či zneužitých zvierat v súčasných časoch už Kelcheho argument neznie tak

nepresvedčivo a je možné pripustiť, že všeobecná situácia zvierat nie je najlichotivejšia, ba možno ešte aj horšia než to bolo v minulosti, a to aj napriek intenzívnym hlasom (odborným i laickým) znejúcich v dnešnej spoločnosti.¹¹⁹

Môže však dereifikácia zvierat v súkromnom práve výraznejším spôsobom zmeniť vyššie popísaný vzťah medzi človekom a zvieraťom? Aj s ohľadom na to, čo sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, tak odpoveď je zrejmá – nie, nezmení to zásadným spôsobom daný vzťah. Čo je však potrebné uviesť, že ide o správny krok vpred, ktorý odmieta zviera považovať za „obyčajnú“ živú vec. Tak, ako sme sa pohli v iných oblastiach života a spolunažívania (napr. v zákaze otroctva či snahy o zrovnoprávnenie postavenie muža a ženy a mnohé ďalšie¹²⁰), aj v tejto je potrebné sa aspoň postupnými krokmi približovať k zmene daného vzťahu a zlepšeniu postavenia zvierat. Avšak táto zmena nenastane zo dňa na deň. No výrazne tomu napomôže, ak si uvedomíme, že daný vzťah je, žiaľ, stále statický (v súlade s Kelcheho argumentom) a postupne je ho potrebné zlepšovať, a to vrátane napríklad kroku dereifikácie zvierat a jeho začlenenia do právnej úpravy súkromného práva.

Záver

(a pár slov aj k rekodifikácii súkromného práva v Slovenskej republike)

Po prečítaní predchádzajúcej kapitoly (azda) nie je prekvapujúce tvrdiť, že pri kročení k dereifikácii zvierat v jednotlivých právnych poriadkoch je krok správnym smerom, ktorý na jednej strane rešpektuje zásadný posun vo vnímaní spoločnosti ohľadom postavenia zvieraťa, no súčasne neprezentuje krajné riešenie v podobe priznania právnej subjektivity (resp. vybraných subjektívnych práv) zvieratám, na ktoré nie sú momentálne usporiadané antropocentricky zamerané právne poriadky európskych krajín.¹²¹ Vďaka svojej menej kontroverznej povahe si získal pomerne veľkú popularitu nielen v rámci odbornej verejnosti, ale aj tej laickej. Zároveň ako koncept rieši existujúci dlhoročný problém reifikácie zvierat v spoločenskom i právnom myslení, čo je však (ako sme vyššie poukázali) neadekvátna percepcia (minimálne vybraných druhov) zvierat. Výsledok tohto konceptu spočíva v tom, že sa zviera stane osobitným predmetom (súkromno)právných vzťahov, samostatnou právnou kategóriou, oscilujúcou medzi vecou a subjektom práva.

Samozrejme, aj koncept dereifikácie zvierat má slabšie miesta a jeho kritici (miestami aj oprávnené) spochybňujú jeho efektívnosť, predovšetkým, ak sú s ním spojené očakávania, že jeho zavedením do právneho poriadku sa drasticky zmení (právna) situácia zvierat. V skutočnosti ide o jeden z prvých krokov, ktoré je potrebné uskutočniť v rámci súkromného práva na to, aby sa graduálne menila percepcia zvieraťa v súkromnoprávných vzťahoch. Sme toho názoru, že dereifikácia zvierat adekvátnejšie reflektuje súčasný postoj modernej spoločnosti, ako aj môže mať značný normatívny význam, predovšetkým ako interpretačné východisko v rozhodovacej činnosti orgánov aplikácie práva, predovšetkým súdnych autorít. Zároveň z nášho pohľadu nie je vhodné zotrvať pri už (hádam) prežitej civilistickej tradícii reifikácie zvierat, ktorú tu máme ešte z čias rímskeho práva. Súčasnne aj keď nesúhlasíme s myšlienkou, že dereifikačné ustanovenia majú len symbolickú a ideologickú rovinu, no ak pripustíme danú myšlienku, z dlhodobej perspektívy (aj) daná symbolickosť v práve a právnom myslení zaváži. Vyjadruje totižto model správania sa k zvieratám, ktorý by mal byť zobrazený v úvahu nielen orgánmi aplikácie práva, ale aj ordinárnymi členmi spoločnosti; a axiologická hodnota daných ustanovení je evidentná: je neakceptovateľné sa chovať k žijúcim tvorom, schopným cítiť bolesť a strach, rovnakým spôsobom ako ku entitám, ktoré tieto vlastnosti nemajú. Síce podľa niektorých

teoretikov pôjde čisto o symbolický úkon normotvorcu, no ako sme si predostreli vyššie, cieľom (pozitívnej) symbolickej legislatívy nie je vynútenie správania sa od jej adresátov v krátkodobom horizonte, ale načatie spoločenskej diskusie o vybranom probléme, pričom dôsledky môžu prísť až v dlhodobej perspektíve.

Súhrnom teda môžeme skonštatovať, že napriek vybraným slabším miestam daného konceptu stále máme za to, že prevažujú pozitíva, vďaka ktorým je vhodné pristúpiť k danému modernému trendu, resp. v prípade Slovenskej republiky v rámci rekodifikačných snáh súkromného práva je vhodné zotrvať pri ňom.

Z tohto dôvodu je potešujúce, že aj momentálne pracovné skupiny, ktoré boli zostavené na uskutočnenie rekodifikácie súkromného práva v Slovenskej republike, naďalej chcú zotrvať pri tomto trende, ktorý bol do právneho poriadku Slovenska zakomponovaný len v roku 2018. V krátkosti pár slov k samotnej rekodifikácii súkromného práva. Priebeh prác na nej prechádzal v Slovenskej republike rôznymi problematickými, až trnistými, úskaliami, pričom dodnes daný proces neustal.¹²² Dôvody rekodifikácie súkromného práva v podmienkach Slovenskej republiky sú dlhodobo známe¹²³ a pomerne rozsiahlo popísané v odbornej literatúre. To, že je nutné uskutočniť rekodifikáciu slovenského súkromného práva, je evidentný a neprekvapujúci záver.

Od roku 2020 prebiehajú rekodifikačné práce na Ministerstve spravodlivosti SR v dvoch pracovných skupinách: na jednej strane máme skupinu pre rekodifikáciu občianskeho práva, na strane druhej máme skupinu pre rekodifikáciu práva obchodných spoločností a družstiev. Výsledkom prác by mal byť predovšetkým nový občiansky zákonník, založený na monistickom prístupe ako integrovaný kódex všeobecného súkromného práva, ako aj Zákon o obchodných spoločnostiach a družstvách, ktorý bude vychádzať z Legislatívneho zámeru rekodifikácie práva obchodných spoločností, ktorý schválila Vláda SR v r. 2021.¹²⁴

Momentálne skupina pre rekodifikáciu občianskeho práva predložila odbornej i širšej verejnosti na diskusiu pracovnú verziu paragrafového znenia všeobecnej časti plánovaného občianskeho zákonníka, pričom sa dá predpokladať, že v najbližšom období budú predkladané aj ďalšie časti budúceho občianskeho zákonníka. Naše úvahy, s ohľadom na obsah tohto textu, sa v krátkosti zamerajú na právny status zvierata, ktorý je navrhovaný v plánovanom znení občianskeho zákonníka.

Zviera je v zmysle navrhovanej právnej úpravy chápané ako iný právny predmet, pričom v zmysle navrhovaného § 31 navrhovaného OZ je zviera charakterizované nasledovne: *„Živé zviera môže byť právnym predmetom, ak to neodporuje jeho povahe ako živého tvora, ktorý je schopný vnímať vlastnými zmyslami a ktorý má osobitný význam a hodnotu; v takom prípade sa naň primerane použijú ustanovenia o hnutelných veciach.“*¹²⁵ Je potešujúce, že sa v pracovnej skupine pridŕžavajú konceptu dereifikácie zvierat, aj keď uvedené nie je explicitne uvedené v samotnom ustanovení. Absentuje totižto deklarácia typu: *„Živé zviera nie je vecou“*, aj keď napr. pri ľudskom tele a jeho častiach uvedená téza je zdôraznená, keď v zmysle navrhovaného § 27 ods. 1 OZ je uvedené, že *„Ľudské telo ani jeho časti, hoc aj od neho oddelené, nie sú vecou. Na prirodzene obnovované časti, ktoré možno bez znecitlivenia bezbolestne oddeliť, sa však po ich oddelení hľadí ako na hnutelné veci.“*¹²⁶ Z tohto dôvodu sme toho názoru, že v samotnom predkladanom ustanovení § 31 OZ je potrebné ešte dodať spomenutú explicitnú deklaráciu, že zviera nie je vec,¹²⁷ a teda samotné znenie predmetného dereifikačného ustanovenia by z nášho pohľadu mohlo znieť:

§ 31

Odsek 1: „Živé zviera nie je vecou.“

Odsek 2: „Živé zviera môže byť právnym predmetom, ak to neodporuje jeho povahe ako živého tvora, ktorý je schopný vnímať vlastnými zmyslami a ktorý má osobitný význam a hodnotu; v takom prípade sa naň primerane použijú ustanovenia o hnutelných veciach.“

Sme toho názoru, že je podstatné explicitne uviesť v normatívnom texte, že zviera nie je vec. Tým sa zintenzívňuje jeho interpretačná „sila“ a zreteľne sa vyjadruje hodnota chrániaca dereifikačným ustanovením (tzn. odmietnutie chápať zviera ako živého tvora na tej istej úrovni ako neživú vec) a následne sa môže stať integrálnou súčasťou interpretačného procesu orgánov aplikácie práva.¹²⁸ Predmetné ustanovenie v sebe lepšie vyjadruje povinnosť pre praktizujúcich právnikov a inštitúcie zohľadňovať pri interpretácii práva moment dereifikácie zakaždým, keď prídu do kontaktu s prípadom súvisiacim so zvieratami v rámci súkromnoprávných vzťahov. Súčasne sa daným krokom posilňuje signál zasielaný do spoločnosti, čo je chápané ako legitímne a správne zo strany zákonodarcu, teda že už nie je vhodné naďalej chápať zviera ako vec, ako to ešte bolo pomerne nedávno v našich podmienkach a nové znenie občianskeho zákonníka odmieta reifikáciu zvierat ako prežitú civilistickú tradíciu. Zároveň sa týmto úkonom podporí i symbolická a ideologická funkcia predmetného ustanovenia.

Dodajme, že dereifikácia zvierat v súkromnom práve je len jeden z krokov, ako zabezpečiť lepšie životné podmienky zvierat a ich blaho. Síce tento trend prináša ideu, že štvornohé, okrídlené alebo inak odlišné zvieratá už nie sú vecami, s ktorými je možno zaobchádzať na základe našej svojvôle a je nutné prihliadať na ich záujmy, no nejde len o jediný nástroj protekcie zvierat. Aj verejnoprávna úprava (predovšetkým normy ústavného, správneho a trestného práva na úseku ochrany zvierat) je kľúčová pri zabezpečení vhodného blahobytu živočíchov. V tomto smere by bolo z nášho pohľadu vhodné, ak by blahobyt a ochrana zvierat boli podporené predovšetkým:

- ústavným ukotvením ochrany a dobrých životných podmienok zvierat ako ústavného princípu a cieľa, ktorý by bol „základným kameňom“ pri tvorbe nových právnych predpisov, ako aj pri výklade a aplikácii platného práva;¹²⁹
- prijatím komplexného zákona o ochrane zvierat pred týraním, ktorý by bližšie upravoval protekciu zvierat a spôsoby, ako je s nimi možné nakladať, pričom by prijaté právne normy rešpektovali ich povahu ako živých tvorov schopných pociťovať bolesť a utrpenie a tým priznali potrebu osobitnej pozornosti, starostlivosti a protekcie zo strany človeka;
- zabezpečením funkčných a efektívnych vynucovacích mechanizmov priznanej ochrany (predovšetkým v oblasti zamedzenia týrania zvierat), aby existujúca právna úprava nebola len na papieri (*law in books*), ale išlo o aplikovateľnú reguláciu (*law in action*) zo strany orgánov aplikácie práva.¹³⁰

Práve kombinácia správne nastavenej a efektívne fungujúcej súkromnoprávnej i verejnoprávnej úpravy v oblasti ochrany živočíšstva môže na konci dňa zabezpečiť cieľ, a tou je účinná protekcia zvierat ako dôležitá etická i právna hodnota. Síce sa predmetná hodnota v mnohom pretavila do práva a právneho myslenia viacerých juristov, avšak stále máme pred sebou značnú cestu, ako zlepšiť jej implementáciu a vymožitelnosť v práve. Máme za to, že (re)implementácia dereifikácie zvierat v súkromnom práve Slovenskej republiky uvedenému len napomáha a je vhodné, aby k nej náš zákonodarcu (opätovne) pristúpil. Netreba totižto zabúdať na myšlienku, ktorú vyriekol Albert Schweitzer, teológ, misionár a nositeľ Nobelovej ceny za mier, a to že ochrana zvierat je výchova k ľudskosti.¹³¹

Seznam poznámek pod čarou

1 Domnievame sa, že „bibliou“ hnutia za práva zvierat sa stala dnes už známa kniha od Petra Singera *Animal Liberation* z roku 1975, pričom svoje argumenty opiera o utilitarizmus a v zásade jednoduché kritérium, ktorým je schopnosť cítiť bolesť (a potešenie). Porovnaj so SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. Praha: Práh, 2001, s. 23-24. Medzi ďalšie dôležité diela spadajúce do hnutia za práva zvierat môžeme uviesť: REGAN, Tom. *The Case for Animal Rights*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1983, 425 s.; FRANCIONE, L. Gary. *Animals, Property, and the Law*. Philadelphia: Temple University Press, 2007, 350 s.; WISE, M. Steven. *Rattling the Cage: Toward Legal Rights for Animals*. New York: Perseus Publishing, 2000, 362 s.; FRANKLIN, H. Julian. *Animal Rights and Moral Philosophy*. New York: Columbia University Press, 2005, 151 s.; či FAVRE, S. David. *Animal law: welfare, interests, and rights*. New York: Aspen Publishers, 2008, 495 s.

2 Tradične prostredníctvom noriem ústavného, správneho, zdravotného a trestného práva. V podmienkach SR je to predovšetkým zákon č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti, ako aj vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky č. 283/2020 Z. z. o podrobnostiach o ochrane spoločenských zvierat, požiadavkách na odchyt túlavých zvierat a požiadavkách na karanténne stanice a útulky pre zvieratá; prípadne v trestnoprávnej rovine ide predovšetkým o §§ 305a – 305d Trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z.z., ďalej aj ako „TZ“).

3 Porovnaj s REBRO, Karol. BLAHO, Peter. *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 217.

4 Aj otrok (*servus*) mal v rímskom práve postavenie veci, preto v právnych vzťahoch (obdobne ako zviera) vystupoval spravidla ako objekt. Uvedené vhodne vystihuje známa zásada *Servus nullum caput habet*. Pre komplexnú analýzu postavenia otroka v rímskom práve (i spoločnosti) pozri v GREGOR, Martin. *Základy rímskeho práva: historický úvod, pramene a subjekty*. Praha: Leges, 2022, s. 190 – 235.

5 Ak sa aj správa človek láskavo k zvieratú, ide o konanie zo súcitu a benevolencie človeka. Viac v ČEJKA, Jan. *Práva zvířat a povinnost člověka*. In ČEJKA, Jan (ed.). *Zvířata jsou naši bližní*. Praha: Práh, 2010, s. 121, prípadne aj v FRANCIONE, L. Gary. *Animals, Property, and the Law*. Philadelphia: Temple University Press, 2007, s. 37 – 38.

[6 K tomu viac pozri FRANCIONE, L. Gary. *Animals as Persons. Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. New York: Columbia University Press, 2008, s. 5 – 6.

7 Úplne znenie je nasledovné: „Možná přijde den, kdy zbytek všech živých tvorů získá tato práva, která by jim neměla být nikdy odepírána rukou tyranie. Francouzi již přišli na to, že černá barva kůže není důvodem, aby lidská bytost byla ponechána napospas vrtolům mučitele. Možná, že jednou přijde i den, kdy uznáme, že počet nohou, ochlupenost kůže nebo zakončení os sacrum nedostačují jako důvody k tomu, abychom nechali citlivou bytost propadnout stejnému osudu. Co jiného by mohlo vytyčit tuto nepřekonatelnou čáru? Je to snad schopnost rozumně myslet, nebo schopnost mluvit? Dospělý kůň nebo pes je ale nesrovnatelně rozumnější a jako zvíře společensky schopnější, než je třeba nemluvně den, týden nebo měsíc staré. Předpokládejme, že by tomu bylo naopak, jaký by

to mělo smysl? Otázkou není, zda dokáží myslet, ani zda dokáží mluvit, ale zda jsou schopni trpět.“

BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1781). Kitchener: Batoche Books, 2000, Ch. 17., n.122, cit. podľa SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. Praha: Práh, 2001, s. 23.

8 Pozri SINGER, Peter. *Osvobození zvířat*. Praha: Práh, 2001, příkladem s. 23 – 24. Pre viac k vývoju ponímania právneho statusu zvierat pozri v DOLEŽAL, Adam. Vývoj pojetí zvířete v právním diskursu. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 309 – 416.

9 Porovnaj s NAZAR, Mirosław. Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne. In MOZGAWA, Marek (ed.). *Prawna ochrona zwierząt*. Lublin: Oficyna Wydawnicza VERBA, 2002, p. 138; případne aj LUBEŃCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 416.

10 Pozri PIETRZYKOWSKI, Tomasz. Law, Personhood, and the Discontents of Juridical Humanism. *SSRN*, 28. 09. 2014, s. 4 – 5. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://ssrn.com/abstract=2502528>, ako aj PALIWODA, Przemysław, BĄK, Bartłomiej. Legal Dereification of Animals – The Polish Experience. *ASEJ*, 2015, Vol. 6, No. 2, s. 112.

11 Ide predovšetkým o ustanovenie § 285a ABGB, v rámci ktorého bolo deklarované, že zvieratá nie sú veci a sú chránené osobitnými právnymi predpismi, pričom ustanovenia o veciach sa na zvieratá použijú len vtedy, ak neexistujú iné predpisy. Originálne znenie je nasledovné: „*Tiere sind keine Sachen; sie werden durch besondere Gesetze geschützt. Die für Sachen geltenden Vorschriften sind auf Tiere nur insoweit anzuwenden, als keine abweichenden Regelungen bestehen.*“

12 Ide najmä o ustanovenie § 90a BGB, ktorý znie podobne ako už spomínaný paragraf § 285a ABGB, konkrétne je nasledovné: „*Tiere sind keine Sachen. Sie werden durch besondere Gesetze geschützt. Auf sie sind die für Sachen geltenden Vorschriften entsprechend anzuwenden, soweit nicht etwas anderes bestimmt ist.*“

13 Poľsko má svoje esenciálne dereifikačné ustanovenie v úvode samostatného zákona, a to zákona č. 111 z roku 1997 o ochrane zvierat (ďalej aj ako „poľský zákon o ochrane zvierat“), pričom dané znenie je nasledovné: „*Art. 1.1 Zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Art. 1.2. W sprawach nieuregulowanych w ustawie do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy.*“ Oproti predchádzajúcim dereifikačným ustanoveniam sú v tom poľskom zdôraznené aj dve osobitné myšlienky: 1. zviera je schopné cítiť bolesť; 2. ľudia sú povinní rešpektovať zviera, chrániť ho a starať sa oň. Pre anglickú verziu daného zákona pozri tu: Polish Animal Protection Act, OJ No 111, Item 724 (1997); No 106, Item 668 (1998). Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.animallaw.info/statute/poland-cruelty-polish-animal-protection-act>

14 Porovnaj predovšetkým s ustanovením čl. 641a ZGB, ktoré v obdobnom duchu poukazuje na to, že zvieratá nie sú vecami a v prípade, ak neexistuje špeciálna úprava ohľadom zvierat, tak sa na ne budú vzťahovať ustanovenia upravujúce veci. Pôvodne znenie je nasledovné: „*1. Tiere sind*

keine Sachen. 2. Soweit für Tiere keine besonderen Regelungen bestehen, gelten für sie die auf Sachen anwendbaren Vorschriften.“

15 Ide najmä o ustanovenie § 494 NOZ, ktoré znie: „Živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze.“ Pre bližší rozbor danej právnej úpravy viď viac v KOUKAL, Pavel. In LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1746 a nasl. (§494 NOZ); prípadne i v HUBKOVÁ, Pavlína. In PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 547 – 548 (§494 NOZ).

16 Dereifikačné ustanovenia znejú nasledovne: § 118 ods. 1 OZ: „Predmetom občianskoprávných vzťahov sú veci, **živé zvieratá**, a pokiaľ to ich povaha pripúšťa, práva alebo iné majetkové hodnoty.“ § 119 ods. 3 OZ: „Živé zviera má osobitný význam a hodnotu ako živý tvor, ktorý je schopný vnímať vlastnými zmyslami a v občianskoprávných vzťahoch má osobitné postavenie. Na živé zviera sa vzťahujú ustanovenia o hnuiteľných veciach; to neplatí ak to odporuje povahe živého zvierata ako živého tvora.“

17 Dôvodová správa k zákonu č. 184/2018 Z. z.. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=449255>

18 ELIÁŠ, Karel. Věc jako pojem soukromého práva. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 4, s. 120 – 121.

19 KOUKAL, Pavel. In LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1747 (§494 NOZ). K vývoju filozofickej argumentácie vo veci morálneho statusu zvierat pozri viac v DOLEŽAL, Adam. Vývoj filozofické argumentace ve věci morálního statusu zvířat. MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 39 – 97, prípadne aj TURČAN, Martin. *Ludské práva v kontexte kresťanskej teológie dnes*. Praha: Advent-Orion, 2021, s. 79 – 92.

20 Porovnaj aj s FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. 1. zväzok (Všeobecná časť). Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2017, s. 974 (§ 118 OZ).

21 Tamže.

22 Obdobne v ČEJKA, Jan. Práva zvířat a povinnost člověka. In ČEJKA, Jan (ed.). *Zvířata jsou naši bližní*. Praha: Práh, 2010, s. 119.

23 BIRCH, Charles. Úcta ke zvířatům. In ČEJKA, Jan (ed.). *Zvířata jsou naši bližní*. Praha: Práh, 2010, s. 98.

24 Jedinečné postavenie človeka z kresťanského pohľadu vhodne popísal Martin Turčan, keď uviedol: „Hodnota a dôstojnosť človeka je teda daná spôsobom, ktorým sa Boh vzťahuje k človeku a človek k Bohu. Tento spôsob je jedinečný, determinovaný osobitnými schopnosťami človeka (a to aktuálnymi či aspoň potenciálnymi schopnosťami; pričom potenciálnosť tu treba hodnotiť z hľadiska večnosti, nie z hľadiska časnosti) a jednak tiež skutočnosťou, že každý človek je na základe idey

univerzálného vykúpenia kandidátom (potenciálnym občanom) nebeského kráľovstva. O zvieratách to povedať nevieme. Myšlienka spásy zvierat je v kresťanskej teológii už dlhý čas diskutovaná a existujú na ňu rozdielne pohľady. (...) z Písma s istotou nevieme určiť, či Kristus zomrel aj za zvieratá, no s istotou z neho vieme, že Kristus zomrel za ľudí (a ako som ukázal v rámci state venovanej univerzalizmu spásy, zomrel za všetkých ľudí), máme minimálne pragmatický dôvod pre rozlíšenie hodnoty oboch bytostí. (...) Žiada sa teda uzavrieť, že prizmou kresťanskej teológie (v normatívnom zmysle) treba ľudské práva pokladať za inštitút vzťahujúci sa len na ľudí a jeho rozširovanie na zvieratá treba hodnotiť v zásade odmietavo.“ TURČAN, Martin. Ľudské práva v kontexte kresťanskej teológie dnes. Praha: Advent-Orion, 2021, s. 91.

25 ČEJKA, Jan. Práva zvířat a povinnost člověka. In ČEJKA, Jan (ed.). *Zvířata jsou naši bližní*. Praha: Práh, 2010, s. 120 – 121.

26 Esenciálna je tu kniha Genezis, porovnaj s Gn 1,28 (*Boh ich požehnal a povedal im: „Plodte a množte sa a naplňte zem! Podmaňte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi!“*) a 9,2-3 (*Nech majú pred vami strach a hrôzu všetky zvieratá zeme, všetko vtáctvo neba a všetko, čo sa hýbe na zemi; dostávajú do rúk všetky ryby mora. Všetko, čo sa hýbe a žije, nech je vám za pokrm, všetko vám dávam tak, ako zelené byliny.*). Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.mojabiblia.sk/svatepismo/1/kniha-genezis-1/>

27 Pre úplnosť informácií treba dodať, že aj v kresťanskej vierouke máme príklady iného postoja k zvieratám, keď napr. v roku 1824 založil Arthur Broome Spoločnosť proti krutosti voči zvieratám (vôbec prvá svojho typu na svete) a poukazoval na to, že daná spoločnosť si zakladá na kresťanských základoch a hlásala potrebu rozšírenia kresťanského súcitu aj na zvieratá. Pre viac pozri aj JOHNSON, Philip. Reverend Arthur Broome Founder of RSPCA (Part One). *Animals Matter to God*, 16. 06. 2012. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://web.archive.org/web/20130726060835/http://animalsmattertogod.com:80/2012/06/16/reverend-arthur-broome-founder-of-rspca-part-one/>

28 Porovnaj aj s GLADSTONE, Rick. Dogs in Heaven? Pope Francis Leaves Pearly Gates Open. *The New York Times*. 11. 12. 2014. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.nytimes.com/2014/12/12/world/europe/dogs-in-heaven-pope-leaves-pearly-gate-open-.html>

29 Descartes prirovnáva zvieratá k hodinám: „(...) a že v nich je činná príroda podľa rozdelenia ich orgánov: práve tak hodiny zložené len z koliesok a pier (vhodnejší preklad by azda bol „pružín“, poznámka autora) môžu rátať hodiny a merať čas presnejšie ako my s celou svojou múdrosťou.“ Uvedené im však neumožňuje participovať na mentálnych stavoch. DESCARTES, René. *Rozprava o metóde: Pravidlá na vedenie rozumu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954, s. 58.

30 Pozri COTTINGHAM, John. *Cartesian Reflections: Essays on Descartes's Philosophy*. New York: Oxford University Press, 2008, s. 164.

31 Pozri DESCARTES, René. *Rozprava o metóde: Pravidlá na vedenie rozumu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954, s. 51 a nasl.

32 Porovnaj s ČERNÝ, Dávid. Morální status zvířat. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 134.

33 DESCARTES, René. *Rozprava o metóde: Pravidlá na vedenie rozumu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954, s. 57.

34 Pozri ČERNÝ, Dávid. Morální status zvířat. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 134 – 135.

35 COTTINGHAM, John. *Cartesian Reflections: Essays on Descartes's Philosophy*. New York: Oxford University Press, 2008, s. 164. Pre úplnosť informácie je nutné dodať, že Cottingham pracuje ešte s dvoma ďalšími tézami, ktoré sú pripisované Descartesovi vo vzťahu k zvieratám, a to 6. zvieratám chýba vedomie a 7. zvieratá sú úplne bez citu, avšak tieto dve tézy Cottingham (z nášho pohľadu) celkom zdarne spochybňuje. Pre bližší rozbor pozri aj HARRISON, Peter. Descartes On Animals. *The Philosophical Quarterly*, 1992, Vol. 42, Iss. 167, s. 219 – 227; prípadne aj HRÍBEK, Tomáš. Pojem animální mysli. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 279 – 280.

36 Pozri STUNA, Stanislav, ŠVESTKA, Jiří. K pojmu věc v právním smyslu v návrhu nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*, 2011, roč. 19, č. 10, s. 366 – 373.

37 Tamže, s. 373. Podobné úvahy možno nájsť aj v týchto publikáciách: RYDVAL, Tomáš. Co je (živé) zvíře? *Právník*, 2009, roč. 148, č. 3, s. 331 – 338; HULEŠ, Jan. Bude nový občanský zákoník opravdu „sexy“?. *Právní rozhledy*, 2008, roč. 16, č. 17, s. 640; či REMUNDA, Ivo. Živé zvíře opravdu není věc?. *Právní rozhledy*, 2011, roč. 19, č. 15, s. 560 – 561.

38 Porovnaj s LUBEŇCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 423.

39 V podmienkach Slovenskej republiky porovnaj napríklad s ADAMČÍK, Anton. Od soboty platí zákon, že zviera nie je vec. Toto sú najväčšie novinky. *JOJ noviny*. 01. 09. 2018. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.noviny.sk/slovensko/366149-od-soboty-plati-zakon-ze-zviera-nie-je-vec-toto-su-najvacsie-novinky>; TASR. Parlament potešil ochranárov zvierat. Schválil zákon „zviera nie je vec“. *HN Online.sk*. 25. 05. 2018. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://hnonline.sk/slovensko/1751585-parlament-potesil-ochranarov-zviera-schvalil-zakon-zviera-nie-je-vec>; Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. *Od 1. septembra zviera už nie je vec*. 31. 08. 2018. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.mpsr.sk/aktualne/od-1-septembra-zviera-uz-nie-je-vec/13332/>; PETRINCOVÁ, Patrícia. Zviera už nebude vec. Aké zmeny nás čakajú?. *Právne noviny*. 03. 03. 2018. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.pravnenoviny.sk/zviera-uz-nejedvec-ake-zmeny-nas-cakaju>

40 Porovnaj s MÜLLEROVÁ, Hana. Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat. *Právník*, 2012, roč. 151, č. 10, s. 1076 – 1077.

41 ŠKOP, Martin. Symbolická reprezentace zvířete v moderním právu. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 494 a nasl.

42 Z tohto dôvodu viacerí autori následne spochybňujú praktickú užitočnosť pre súkromnoprávnu oblasť a poukazujú na to, že ide o ideologické a symbolické ustanovenie súkromnoprávných kódexov. Porovnaj s PAWLOWSKI, Hans-Martin. *Allgemeiner Teil des BGB*. Heidelberg: Müller, 1998, s. 127.

43 Pozri v LUBENČZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 423.

44 Ustanovenie § 1 ods. 1 daného zákona znie nasledovne: „Účelem zákona je chránit zvířata, jež jsou živými tvory schopnými pociťovat bolest a utrpení, před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem.“

45 Pre rozsiahlejší opis právnych predpisov upravujúcich ochranu zvierat v podmienkach ČR pozri bližšie RYDVAL, Tomáš. Co je (živé) zvíře? *Právník*, 2009, roč. 148, č. 3, s. 334, poznámka pod čiarou č. 16.

46 Opätovne len poukazujeme najmä na zákon č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti, ako aj vyhláška Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky č. 283/2020 Z. z. o podrobnostiach o ochrane spoločenských zvierat, požiadavkách na odchyt túlavých zvierat a požiadavkách na karanténne stanice a útulky pre zvieratá; prípadne v trestnoprávnej rovine ide predovšetkým o § 305a – 305d TZ.

47 Porovnaj so STUNA, Stanislav, ŠVESTKA, Jiří. K pojmu věc v právním smyslu v návrhu nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*, 2011, roč. 19, č. 10, s. 372 – 373.

48 ŠKOP, Martin. Symbolická reprezentace zvířete v moderním právu. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 494.

49 MÜLLEROVÁ, Hana. Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat. *Právník*, 2012, roč. 151, č. 10, s. 1101 – 1102.

50 ŠKOP, Martin. Symbolická reprezentace zvířete v moderním právu. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 494.

51 K uvedenej exploitácii zmyslov zvierat pozri aj ELMER, K. Laura et al. Exploiting common senses: sensory ecology meets wildlife conservation and management. *Conservation Physiology*, 2021, Vol. 9, No. 1, s. 1 – 29. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://academic.oup.com/conphys/article/9/1/coab002/6199346>

52 Viď napríklad KOUKAL, Pavel. In LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1749 (§494 NOZ).

53 Porovnaj so ŠKOP, Martin. Symbolická reprezentácie zvierate v moderním právu. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvierat: „my a oni“ z pohľadu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 494.

54 Důvodová zpráva. Komentár k § 494, s. 120. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: [Komenhttp://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf](http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf)

55 Na uvedené poukazuje v poľskom prostredí aj Dorota Probučka a zdôrazňuje, že by sme mali tíšiť svoj prílišný optimizmus ohľadom dereifikácie zvierat v súkromnom práve. Porovnaj s PROBUČKA, Dorota. *Prawa zwierząt*. Kraków: UNIVERSITAS, 2015, s. 306.

56 Samozrejme, v prospech dereifikácie zvierat je možné uviesť mnohé ďalšie argumenty. Od lepšej ochrany životného prostredia (keďže sa zlepši vzťah k zvieratám a tým by sa mali znížiť i poľnohospodárske emisie), cez edukačnú funkciu práva (aj právo môžeme využiť na vzdelávanie členov v spoločnosti, predovšetkým ohľadom humánnejšieho zaobchádzania so zvieratami), až po argument typu, že sa daný trend vyskytuje aj v zahraničí a viaceré vyspelé krajiny k danému kroku pristupujú. Dôvodov, prečo by malo dôjsť k dereifikácii zvierat je viacero, my sa v tomto článku povenujeme len niektorým z nich, ktoré považujeme za najzásadnejšie/najzaujímavejšie.

57 Porovnaj s RAKOCZY, Bartosz. Protection of Animals and Protection from Animals as Seen by Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. 30, no. 3, s. 163; či LUBEŇCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 414.

58 TISCHLER, Joyce. The History of Animal Law, Part I (1972 – 1987). *Stanford Journal of Animal Law and Policy*, 2008, Vol. 1, No. 1, s. 3. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2018/05/tischler-1.pdf>

59 Porovnaj s teóriami animálnej mysle, napríklad HRÍBEK, Tomáš. Pojem animální mysli. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvierat: „my a oni“ z pohľadu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 235 – 306; ale aj GRIFFIN, R. Donald. *Animal Minds: Beyond Cognition to Consciousness*. Chicago: University of Chicago Press, 2001, 376 s.; či LURZ, Robert (ed.). *Philosophy of Animal Minds*. New York: Cambridge University Press, 2009, 308 s.

60 ČEJKA, Jan. Práva zvierat a povinnosť človeka. In ČEJKA, Jan (ed.). *Zvřřata jsou naši bližní*. Praha: Práh, 2010, s. 140.

61 Pozri ČERNÝ, Dávid. Morální status zvierat. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvierat: „my a oni“ z pohľadu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 232 – 233.

62 Vhodne to popisujú Martin Dufala a Lenka Grešová, keď poukazujú na zmenu v zmýšľaní ľudstva ohľadom statusu zvierat a nášho postoja k nim. Ak by nedošlo k posunu v percepcii statusu zvierat v našej spoločnosti, tak by sme nepociťovali diskomfort pri čítaní diela *The Black Cat* od

Edgara Allana Poea z roku 1843: „Ak by sme vnímali zvieratá ako obyčajný objekt/vec, porovnateľnú s našimi smartfónmi, v prípade, ak by majiteľ, trochu opitý alkoholom, chytil svoju mačku a vyrezal by jej jedno oko, a to len kvôli tomu, že by ho pohltil hnev, nebolo by nič zle s týmto činom.“ Avšak evidentne je niečo nesprávne s takýmto konaním a nie je vhodné, aby si človek z kratochvíle vybíjal zlosť na ďalších živých tvoroch prostredníctvom násilia. Pre viac pozri DUFALA, Martin, GREŠOVÁ, Lenka. Do Animals Have Any Rights in Slovakia? *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 3, s. 52 – 53.

63 Porovnaj s MÜLLEROVÁ, Hana. Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat. *Právnický*, 2012, roč. 151, č. 10, s. 1100 – 1101.

64 Obdobne aj HARAJDÍČ, Jozef. Právny status zvierat. *Justičná revue*, 2014, roč. 66, č. 5, s. 686.

65 Napríklad STUNA, Stanislav, ŠVESTKA, Jiří. K pojmu věc v právním smyslu v návrhu nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*, 2011, roč. 19, č. 10, s. 372 – 373.

66 K iným metódam právnej interpretácie zameraných na hodnoty pozri viac v MRVA, Michal, TURČAN, Martin. *Interpretácia a argumentácia v práve*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 63 – 118.

67 PALIWODA, Przemysław, BĄK, Bartłomiej. Legal Dereification of Animals – The Polish Experience. *ASEJ*, 2015, Vol. 6, No. 2, s. 114.

68 Tamže.

69 Porovnaj napríklad s rozhodnutím Najvyššieho správneho súdu vo Varšave zo dňa 3. novembra 2011, spis. zn.: II OSK 1628/11; rozhodnutím Najvyššieho správneho súdu vo Varšave zo dňa 12. marca 2019, spis. zn.: II OSK 1066/17; rozhodnutím Najvyššieho súdu Poľskej republiky zo dňa 13. decembra 2016, spis. zn. II KK 281/16; či s rozhodnutím Krajinského správneho súdu v Gdanskú zo dňa 6. júna 2013, spis. zn. IV SA/Po 165/13; rozhodnutie Okresného súdu v Krakove zo dňa 7. septembra 2017, spis. zn.: II Ca 1111/17; rozhodnutie Okresného súdu v Krakove zo dňa 22. novembra 2016, spis. zn.: II Ca 1883/16 a iné.

70 Viď viac v rozhodnutí Najvyššieho správneho súdu vo Varšave zo dňa 3. novembra 2011, spis. zn.: II OSK 1628/11.

71 Porovnaj s ŁĘTOWSKA, Ewa. Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja. In SZPUNAR, Adam. *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997, s. 83, cit. podľa LUBEŃCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 420.

72 Rozhodnutie Najvyššieho súdu Poľskej republiky zo dňa 20. júna 2012, spis. zn.: I KZP 4/12; rovnako pozri aj LUBEŃCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 418.

73 Rozhodnutie Najvyššieho súdu Poľskej republiky zo dňa 13. decembra 2016, spis. zn. II KK 281/16.

74 Uvedeným sa zaoberal aj Najvyšší správny súd v Poľsku, porovnaj s rozhodnutím Najvyššieho správneho súdu vo Varšave zo dňa 3. novembra 2011, spis. zn.: II OSK 1628/11.

75 LUBEŃCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 421.

76 Tamže, s. 421.

77 Důvodová zpráva. Komentár k § 494, s. 120. Dostupné na internete: [Komenhttp://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf](http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf)

78 Je pozoruhodné, ako sa v ostatnom období kladie čím ďalej, tým väčší dôraz na subjektívne záujmy zvierat aj v rozhodovacej činnosti súdov, predovšetkým v rodinnoprávných veciach. K uvedenému pozri predovšetkým BERNET KEMPERS, Eva. Animal Dignity and the Law: Potential, Problems and Possible Implications. *Liverpool Law Review*, 2020, vol. 41, s. 189 – 191, prípadne aj BOGDANOSKI, Tony. The Marriage of Family Law and Animal Rights. *Alternative Law Journal*, 2006, vol. 31, iss. 4, s. 216 – 220; či STROH, Heidi. Puppy Love: Providing for the Legal Protection of Animals When Their Owners Get Divorced. *Animal Law & Ethics*, 2007, Vol. 2, s. 231 – 253.

79 HARAJDÍČ, Jozef. Právny status zvierat. *Justičná revue*, 2014, roč. 66, č. 5, s. 684.

80 Žiaľ, nepodarilo sa nám zatiaľ nájsť žiadne súdne rozhodnutie v našom priestore, ktoré by sa uvedenej problematike venovalo, preto sú tieto úvahy zatiaľ len v teoretickoprávnej rovine.

81 Pre ďalšie argumenty v prospech dereifikácie zvierat v súkromnom práve pozri aj PALIWODA, Przemysław, BĄK, Bartłomiej. Legal Dereification of Animals – The Polish Experience. *ASEJ*, 2015, Vol. 6, No. 2, s. 119 a nasl.; LUBEŃCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 424 – 425; BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 103 – 121; ELIÁŠ, Karel. Objekt vlastnického práva a návrh občanského zákoníku (také o abstrakci v juristickém myšlení). *Právní rozhledy*, 2011, roč. 19, č. 11, s. 411 – 412; HARAJDÍČ, Jozef. Právny status zvierat. *Justičná revue*, 2014, roč. 66, č. 5, s. 681 – 686 a iní.

82 Ako uvádza Ewa Łętowska „*zmysel celej operácie (dereifikácie zvierat – pozn. autora) závisí od toho, či sú orgány vynucujúce právo dostatočne pripravené, ochotné a dostatočne vnímavé ako správne používať toto ustanovenie.*“ ŁĘTOWSKA, Ewa. Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja. In SZPUNAR, Adam. *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997, s. 86, citované podľa BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 110.

83 Uvedené vychádza zo samotného významu adjektíva symbolický, pričom to sa používa na označenie činnosti, ktorá vyjadruje alebo zdanlivo vyjadruje istý typ zámeru/pocitu/postoja, ale má v skutočnosti malý praktický vplyv na danú situáciu. Porovnaj s Cambridge Dictionary. Word:

Symbolic. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/symbolic>

84 van KLINK, Bart. Symbolic Legislation: An Essentially Political Concept. In van KLINK, Bart, van BEERS, Britta, POORT, Lonneke (eds.). *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*. Cham: Springer, 2016, s. 20 – 21.

85 TUSHNET, Mark, YACKLE, Larry. Symbolic Statutes and Real Laws: The Pathologies of the Antiterrorism and Effective Penalty Act and the Prison Litigation Reform Act. *Duke Law Journal*, 1997, vol. 47, No. 1, s. 2 – 3.

86 Opätovne porovnaj s podkapitolou č. 2.2 tohto článku.

87 BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 106. O sugestívnom charaktere právnych (vrátane tých symbolických) noriem už písali škandinávski právní realisti (na čele s K. Olivecronom) a v mnohom sú dané myšlienky aktuálne dodnes. Olivecrona, odmietajúci záväznosť právnych noriem v tradičnom ponímaní, zdôrazňoval predovšetkým príkazný a sugestívny prvok noriem. Jeho postoj by sa mohol zhrnúť nasledovne: právne normy pôsobia priamo na vôľu príjemcu a ak tento príkaz nadobudne účinok (danú informáciu adresát nadobudne), v mysli adresáta vznikne hodnotovo neutrálny zámer vykonať prikazované konanie, t.j. také konanie, ktoré adresát normy pôvodne ani nezamýšľal vykonať a predmetné konanie nie je motivované jeho vlastnými želaniami. Po určitom opakovaní príkazného konania (najmä ak tak činia aj ostatní ľudia v okolí adresáta normy) si dané konanie osvojuje a začína ho považovať za správne, ba dokonca začne požadovať aj od iných, aby dané konanie vykonávali. Pre viac pozri METEŇKANYČ, M. Olexij. Niekoľko úvah k škandinávskemu právnemu realizmu. In GÁBRIŠ, Tomáš a kol. *Nedogmatická právna veda: od marxizmu po behaviorálnu ekonómiu*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 73 – 74.

88 van KLINK, Bart. Symbolic Legislation: An Essentially Political Concept. In van KLINK, Bart, van BEERS, Britta, POORT, Lonneke (eds.). *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*. Cham: Springer, 2016, s. 19 – 20.

89 BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 106.

90 A súčasne normotvorca umožňuje, aby sa daný obsah menil podľa toho, ako sa bude vyvíjať predmetný spoločenský diskurz.

91 van KLINK, Bart. Symbolic Legislation: An Essentially Political Concept. In van KLINK, Bart, van BEERS, Britta, POORT, Lonneke (eds.). *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*. Cham: Springer, 2016, s. 25.

92 BAUM, L. Marsha. 'Room on the Ark?': The Symbolic Nature of U.S. Pet Evacuation Statutes for Nonhuman Animals. In FREEMAN, Carol, LEANE, Elizabeth, WATT, Yvette (eds.) *Considering Animals: Contemporary Studies in Human-Animal Relations*. Farnham: Ashgate. 2011, s. 113.

93 Možno poukázať na dva typy:

I. legislatíva môže byť využívaná poslancami zákonodarných zborov ako nástroj prezentovania ich sily a schopnosti kontrolovať vonkajší svet. Takýto typ legislatívy sa môže používať na upokojenie verejnej mienky v krízových situáciách, prípadne aj na zvýšenie svojich šancí na úspech v ďalších voľbách (získanie si hlasov za „realizáciu“ dôstojných cieľov v legislatíve, ktoré síce nie sú vymožiteľné, no znie to politicky „chrumkavo“, je pomerne vábivá cesta na získanie si politickej podpory). K tomu pozri viac vo van KLINK, Bart. Symbolic Legislation: An Essentially Political Concept. In van KLINK, Bart, van BEERS, Britta, POORT, Lonneke (eds.). *Symbolic Legislation Theory and Developments in Biolaw*. Cham: Springer, 2016, s. 23; či DWYER, P. John. The Pathology of Symbolic Legislation. *Ecology Law Quarterly*, 1990, Vol. 17, No. 2, s. 233.

II. potvrdenie hodnotového systému, ktorý obhajuje vybraná (minoritná) spoločenská skupina, pričom v tomto prípade síce normotvorca vyjadril „oficiálne potvrdenie“ určitých hodnôt, avšak neposkytol žiadne skutočné zábezpeky pre ich realizáciu. No daným krokom si môže predmetná skupina „predpripraviť“ pôdu na to, aby následne svoj svetonázor postupne rozširovala do iných oblastí práva, v rámci ktorých už bude mať mocenský aparát slúžiaci na vymáhanie „akceptovaných“ hodnôt. V tomto smere nedôjde k naplneniu účelu pozitívnej symbolickej legislatívy, a to vzbudenie diskusie v spoločnosti, na základe ktorej sa následne rozhodne čo ďalej s danou problematikou. Je možné, že minorita nebude brať ohľad na prebiehajúci spoločenský diskurz a bude (i mocensky) presviedčať iných o „svojej pravde“. Pre viac k nesprávnej symbolickej legislatíve pozri aj v BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 104 – 108.

94 Symbolické právne normy sú spravidla aj imperfektné právne normy, teda normy bez sankcie.

95 Ak jeden právny inštitút si neplní svoj deklarovaný účel, môže uvedené viesť k podkopávaniu spoločenskej dôvery v právo a právny štát. Porovnaj s NIESIOŁOWSKI, Jarosław. *Leges imperfectae w prawie*. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2017, Tom. XXXVIII, s. 599. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: https://prawo.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-pia/33461/files/38niesiolowski.pdf

96 Netreba opomínať, že orgány aplikácie práva (najmä súdy a prokurátora) môžu: 1. mať negatívny postoj k danej úprave, keďže ide o zmenu poriadku, v ktorom doteraz pôsobili; 2. nemusia sa stotožňovať s hodnotovým obsahom symbolickej normy a keďže absentuje sankcia za ich nedodržanie, tak na ne nebudú prihliadať; 3. naopak, môže nastať aj situácia, že budú až príliš kreatívni pri interpretácii a snažiť sa im prisúdiť viac funkčnú podobu, než pôvodne zamýšľal normotvorca. Pre viac porovnaj s DWYER, P. John. The Pathology of Symbolic Legislation. *Ecology Law Quarterly*, 1990, Vol. 17, No. 2, s. 281 – 282, prípadne aj BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 105 – 106.

97 V tomto smere aj v našom prostredí existuje predovšetkým kritika tzv. spomienkových zákonov, ktoré boli prijaté v českom a slovenskom právnom poriadku, no vyvolali značné kontroverzie. Medzi takéto spomienkové zákony sa zaraďujú predpisy, ktoré sú v podstate vyjadrením spoločenského

uznania a vďaka niektorým historickým osobnostiam z národných dejín (známe sú tie skratky ako Lex Štefánik, Lex Beneš, Lex Hlinka, Lex Dubček a pod.). Daným zákonom sa vyčíta, že ide o istú formu interpretácie dejín a je otázne, či by tak mal činiť zákonodarný zbor prijatím predmetného typu „zákona za zásluhy“. Zároveň vznikajú problematické otázky súvisiace s ich aplikovateľnosťou: Je uvedené konkrétne hodnotenie historickej osoby právne záväzné? Ak niekto (predovšetkým historici) spochybnia zásluhy danej historickej postavy, pôjde o porušenie zákona? A aké by mali byť následné konzekvencie? Pre viac k spomienkovým zákonom pozri ŠMIHULA, Daniel. České a slovenské „zákony o zásluhách“ ako teoretickoprávny problém. *Právny obzor*, 2011, roč. 94, č. 3, s. 290 – 296.

98 Ako to činia viacerí kritici dereifikácie zvierat, porovnaj s druhou kapitolou tohto článku.

99 BIELSKA-BRODZIAK, Agnieszka, DRAPALSKA-GROCHOWICZ, Marlena, SUSKA, Marek. Symbolic Protection of Animals. *Society Register*, 2019, vol. 3, no. 3, s. 118.

100 Avšak v právnej teórii rozlišujeme momentálne dva základné prístupy k právnej subjektivite. Niektorí pri právnej subjektivite kladú dôraz na kategóriu subjektu práva (prípadne sa používa aj označenie osoba v právnom zmysle), iní zase zdôrazňujú spôsobilosť k právam a slobodám ako istú vlastnosť nositeľa/subjektu právneho vzťahu. Na prvé vypočutie uvedené znie identicky, avšak možno badať určité rozdielne nuansy. Odlišnosti možno v súčasnosti vidieť predovšetkým v usporiadaní daného vzťahu medzi subjektom práva a vlastnosťou tohto nositeľa. Východisková otázka znie, či právna subjektivita vychádza zo skutočnosti, že je niečo chápané ako osoba, alebo existencia subjektu práva vyplýva z toho, že danej entite bola priznaná právna subjektivita. K uvedenému pozri aj BERAN, Karel. Proč a kdy byla nahrazena „osoba“ právním subjektem? Úvahy ke genezi pojmu osoba v právním smyslu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, roč. 19, č. 2, s. 108 a nasl.; či MÜLLEROVÁ, Hana. Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat. *Právník*, 2012, roč. 151, č. 10, s. 1077 – 1080.

101 Pozri v KELSEN, Hans. *Čistá právní nauka*. Bratislava, KALLIGRAM, 2018, s. 85 – 88. Obdobné myšlienky môžeme vidieť aj u neskorších autorov, uveďme napríklad Richarda Tura, ktorý v podobnom duchu uvádza, že právna subjektivita je jednoducho „prázdny priestor, ktorý môže zaplniť čokoľvek, čo je spôsobilé mať práva alebo povinnosti.“ či spomeňme Stevena Wisa, ktorý tvrdí, že právnická osoba sa rovná „spôsobilosti vlastniť aspoň jedno zákonné právo (...)“ Porovnaj s TUR, Richard. The “Person” in Law. In PEACOCKE, Arthur, GILLET, Grant (eds). *Persons and Personality. A Contemporary Inquiry*. Oxford, New York: B. Blackwell, 1987, s. 122; resp. WISE, M. Steven. Legal Personhood and the Nonhuman Rights Project. *Animal Law Review*, 2010, roč. 17, č. 1, s. 1. Elvia Arcelia Quintana Adriano obdobne pod právnou subjektivitou rozumie „výtvar práva, ktorého úlohou je identifikovať subjekty s určitými právami a povinnosťami a zaručiť legitimitu činnosti realizovaných na základe týchto práv a povinností.“ Viď v QUINTANA ADRIANO, Elvia Arcelia. Natural Persons, Juridical Persons and Legal Personhood. *Mexican Law Review*, 2015, roč. VIII, č. 1, s. 118.

102 Porovnaj s ČERMÁK, Karel. Paradigma právního vztahu a pojmání právní subjektivity v české právní kultuře. *Právník*, 2001, roč. 140, č. 12, s. 1194 – 1195.

103 Častý argument zaznieva pri komparácii s priznaním právnej subjektivity právnickým osobám. Tie sú predsa umelo vykonštruované spoločenské útvary a nie sú osobami v prirodzenom zmysle. Ak sa im priznáva možnosť mať práva, prečo nie (vybraným) živým zvieratám? Pre viac porovnaj s HARAJDÍČ, Jozef. Právny status zvierat. *Justičná revue*, 2014, roč. 66, č. 5, s. 684 – 685.

104 Aj zákonodarca by mal prijímať také zákony, ktoré sú spôsobilé vyvolávať účinky. Síce zákonodarca môže nepochybne stanoviť, že určitý útvar bude osobou, avšak ak táto osoba nebude schopná byť nositeľkou práv a povinností (čo veľká časť živočíchov nebude môcť), ostane osobou len na papieri. A to nehovoriac o tom, že súčasné nastavenie celého právneho poriadku je dominantne koncipované z antropocentrických východísk, priznanie právnej subjektivity zvieratám by vyžadovalo rozsiahle zmeny naprieč celým právnym systémom (vrátane ústavy). Viac porovnaj s BERAN, Karel. *Právnické osoby veřejného práva: veřejnoprávní subjektivita, veřejnoprávní korporace, veřejný ústav, právní povaha univerzity, právní povaha církví*. Praha: Linde, 2006, s. 16, resp. DOLEŽAL, Adam. Vývoj pojetí zvířete v právním diskursu. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvířat: „my a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 414 – 416.

105 Pozri v BERAN, Karel. *Pojem osoby v právu (osoba, morální osoba, právnická osoba)*. Praha: Leges, 2012, s. 159.

106 Ide predovšetkým o predpoklady: 1. identifikácie; 2. schopnosti konať právne relevantným spôsobom; a 3. schopnosti niesť zodpovednosť za svoje konanie. Všetky tri predpoklady v súčasnosti predstavujú ťažko prekonateľné, ba až neprekonateľné ťažkosti. Ako príklad si uveďme schopnosť zvierat konať právne relevantným spôsobom. Síce vieme, že niektoré zvieratá dokážu medzi sebou komunikovať (napr. v rámci smečky), ale predstaviť si prejav vôle zvierat v takej podobe, aby mohol mať účinky v práve a spĺňať všetky náležitosti kladené na taký právny úkon, je zjavne nerealistické. Porovnaj s MÜLLEROVÁ, Hana. Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat. *Právník*, 2012, roč. 151, č. 10, s. 1085.

107 Tu je v prvom rade nutné uviesť, že ľudské práva sú zo svojej podstaty antropocentrické. Samozrejme, postupne sa aj tento koncept vyvíja a dnešný okruh chránených hodnôt je ďaleko rozsiahlejší než ten na začiatku 20. storočia. Expanzia ľudských práv pokračuje rôznymi smermi (často je uvedené kritizované), no má spoločného menovateľa – sú zacielené na rozvíjanie ľudskej dôstojnosti a ľudskej slobody. Práve koncept práv zvierat láme doterajšiu výlučnú väzbu ľudských práv na človečenstvo. Porovnaj s CUPP, L. Richard. Moving Beyond Animal Rights: A Legal / Contractualist Critique. *San Diego Law Review*, 2009, roč. 46, č. 27, s. 38 a nasl. No je vhodné daný krok urobiť? Nepoužívame argumentáciu ľudských práv už nadmerne? Nedôjde jeho učením k delegitimizácii ľudských práv? Na uvedené upozorňujú už mnohí teoretici. Tým, že dnes koncept ľudských práv je používaný ako prostriedok na presadzovanie rôznych záujmov, je ohrozená nielen jeho hodnota a fungovanie, no i samotná legitimita. Už nie je na neho nahliadané s takou úctou a pátosom, naopak P. Maršálek hovorí o čiastočnej delegitimizácii ľudských práv a vyjadruje pochybnosti o ich budúcom kredite a fungovaní. Porovnaj s MARŠÁLEK, Pavel. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018, s. 151 – 156. K problematike legitimacy ľudských práv v (post)

modernej dobe vrelo odporúčame pozrieť i HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016, 158 s.

108 BERAN, Karel. *Právníkové osoby veřejného práva: veřejnoprávní subjektivita, veřejnoprávní korporace, veřejný ústav, právní povaha univerzity, právní povaha církví*. Praha: Linde, 2006, s. 14.

109 Už dnes máme viacero konceptov, ktoré sa o uvedené v nejakej podobe snažia, pozri napr. WISE, M. Steven. Animal Thing to Animal Person – Thoughts on Time, Place, and Theories. *Animal Law*, 1999, vol. 5, s. 61. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.animallaw.info/article/animal-thing-animal-person-thoughts-time-place-and-theories>; FAVRE, David. Equitable Self-Ownership For Animals. *Duke Law Journal*. 2000, vol. 50, s. 473 – 502. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol50/iss2/2/>; prípadne aj KURKI, A. J. Visa. *A Theory of Legal Personhood*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 127 – 152.

110 V tomto smere napríklad prevažná poľská odborná verejnosť dlhodobo odmieta personifikáciu zvierat, rozumie priznanie právnej subjektivity zvieratám. Aj v súčasnosti existujú mnohé štandardy ochrany zvierat, ktoré sú plne uplatniteľné na základe dnešného pojmového aparátu akceptovaného momentálne platným právom, v ktorých sa zvieratám nepriznávajú práva a iné subjekty práva podliehajú povinnostiam, ktoré chránia dobré životné podmienky zvierat. Netreba sa nechať zlanáriť populárnou argumentáciou priznania práv, ale zamerať sa na síce menej pompézne, no pre nás prístupnejšie spôsoby protekcie zvierat a zabezpečiť ich efektívne uplatňovanie. Bližšie pozri v LUBEŇCZUK, Grzegorz. The Concept of the Normative Dereification of an Animal in Polish Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2021, vol. XXX, no. 5, s. 423 – 424.

111 Obdobne v MÜLLEROVÁ, Hana. Mohou mít zvířata práva? Vývoj konceptu právní subjektivity a právní postavení zvířat. *Právník*, 2012, roč. 151, č. 10, s. 1090.

112 Tamže, s. 1102.

113 KELCH, Thomas. A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I. *Animal Law Review*, 2012, roč. 19, č. 1, s. 25.

114 Tamže, s. 25.

115 Čo Klech vlastne ani nepopiera, porovnaj s tamže, s. 25 – 27.

116 K uvedenému pozri stránku FAOSTAT (The Food and Agriculture Organization of the United Nations), ktorú prevádzkuje OSN a v rámci nej je možné vidieť oficiálne dáta jednotlivých krajín aj v tomto smere, pričom je možné vidieť, aké veľké množstvo zvierat je využívaných v hospodárstvach vybraných krajín. Porovnaj s FAOSTAT. Data. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.fao.org/faostat/en/#data>

117 Jedna z recentných štúdií poukazuje na tú skutočnosť, že v roku 2015 bolo globálne využívaných približne 192,1 miliónov zvierat pre vedecké účely, porovnaj s TAYLOR, Katy, REGO ALVAREZ, Laura. An Estimate of the Number of Animals Used for Scientific Purposes Worldwide in 2015. *Alternatives to Laboratory Animals*, 2019, Vol. 47, No. 5 – 6, s. 196 – 213. Treba však uviesť, že v týchto typoch článkov ide o kvalifikované odhady, keďže exaktné čísla o zvieratách držaných

na vedecké (experimentálne) účely nie sú vo všetkých krajinách k dispozícii a neuvádzajú sa vo vybraných štatistikách príslušnej krajiny.

118 KELCH, Thomas. A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I. In: *Animal Law Review*, 2012, roč. 19, č. 1, s. 25 – 26.

119 KELCH, Thomas. A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part II. In: *Animal Law Review*, 2013, roč. 19, č. 2, s. 389 – 390.

120 Úmyselne vyberáme príklady, na ktoré poukazuje aj samotný Thomas Kelch v úvode svojej štúdie, pričom sám poukazuje, že aj v týchto oblastiach máme ako spoločenstvo ešte značný priestor na zlepšenie. Ale už ich aspoň odmietame ako neakceptovateľné pre modernú a tolerantnú spoločnosť. Porovnaj s KELCH, Thomas. A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I. In: *Animal Law Review*, 2012, roč. 19, č. 1, s. 24 – 25.

121 V tomto smere je nám oveľa bližšia predstava, s ktorou prichádza Hana Müllerová. Poukazuje na viaceré problematické aspekty priznania právnej subjektivity či práv zvieratám, ktoré by potenciálne mohli narušiť a koncepčne otriasť systematické a východiskové nastavenie jednotlivých právnych poriadkov. Otázka by nemala byť tak postavená, či priznať zvieratám právnu subjektivitu/ práva a ako by mali tieto práva realizované, ale mala by smerovať k viac prijateľnejšiemu kompromisu, konkrétne namiesto práv zvierat (na vzor ľudských práv, ale prenesené na nový typ subjektov) by sme mali konštruovať ľudské právo na ochranu zvierat (porovnateľné ako pri napríklad práve na priaznivé životné prostredie). Porovnaj s MÜLLEROVÁ, Hana. Práva zvierat, alebo ľudské právo na ochranu zvierat?. In MÜLLEROVÁ, Hana, ČERNÝ, David, DOLEŽAL, Adam. *Kapitoly o právech zvierat: „my a oni“ z pohľadu filosofie, etiky, biologie a práva*. Praha: Academia, 2016, s. 499 – 511.

122 K priebehu prác na rekodifikácii súkromného práva v Slovenskej republike pozri aj Ministerstvo spravodlivosti SR. Rekodifikácia súkromného práva. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.justice.gov.sk/aktualne-temy/rekodifikacia-sukromneho-prava/> K samotným rekodifikačným pokusom v podmienkach SR pozri v LAZAR, Ján a kol. *Občianske právo hmotné (Všeobecná časť, rodinné právo, vecné práva, dedičské právo)*. Bratislava: IURIS LIBRI, 2018, s. 68 – 73; SVÁK, Ján, GREGOR, Martin. *Karol Plank. Dielo a doba*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2021, s. 48 – 63; prípadne i DULAK, Anton. K prvej ucelenej verzii pracovného návrhu nového Občianskeho zákonníka. *najpravo.sk*, 28. 10. 2015. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.najpravo.sk/clanky/k-prvej-ucelenej-verzii-pracovneho-navrhu-noveho-obcianskeho-zakonnika.html#Cit%C3%A1cie%20a%20pozn%C3%A1mk>

123 Dôvody potreby rekodifikácie sa často opakujú v rôznych vedeckých publikáciách alebo na odborných fórach a konferenciách. Medzi tie najčastejšie môžeme zaradiť: 1. aktuálna a akútna potreba rekodifikácia občianskeho zákonníka z dôvodu jeho roztrieštenosti, vnútornej nekonzistencie a neprehľadnosti spôsobenej veľkým množstvom noviel vykonaných po roku 1989, vrátane aj tzv. veľkej novely Občianskeho zákonníka z roku 1991; 2. má sa odstrániť nekonceptnosť pri prijímaní noviel implementujúcich legislatívu Európskej únie do Občianskeho zákonníka, ako aj reagovať a zosúladiť úpravu základných súkromnoprávných vzťahov s aktuálnym stavom

európskeho súkromného práva; 3. skutočnosť, že Občiansky zákonník z roku 1964 už vo výraznej miere nespĺňa požiadavky moderného kódexu 21. storočia. Pre viac pozri LAZAR, Ján. *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva, Materiály z odbornej konferencie, Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky*. Bratislava: EUROKODEX, 2008, s. 27 a nasl.

124 Ministerstvo spravodlivosti SR. Rekodifikácia súkromného práva. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: <https://www.justice.gov.sk/aktualne-temy/rekodifikacia-sukromneho-prava/>

125 Porovnaj so Všeobecná časť navrhovaného občianskeho zákonníka, pracovná verzia č. 2_20220714. Citované dňa 31. 08. 2022. Dostupné online na: https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2022/08/1.-Vseobecna-cast_v2_20220714.pdf

126 Tamže.

127 A to aj po vzore rakúskej, nemeckej, poľskej a švajčiarskej právnej úpravy, v rámci ktorých príslušné derefikačné ustanovenie začína práve deklaráciou, že zvierat nie je vec.

128 Pre viac k uvedenej argumentácii pozri bližšie opätovne predchádzajúcu kapitolu (bod 2 a 3), kde sme analyzovali, prečo je vhodné explicitne uviesť, že zvierat nie je vec.

129 Momentálne naša ústava spomína zvieratá len v rámci práva na ochranu životného prostredia, a to v čl. 44 ods. 5 Ústavy SR (z. č. 460/1992 Sb.), kde je uvedené, že štát dbá o šetrné využívanie prírodných zdrojov, o ochranu poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy, o ekologickú rovnováhu a o účinnú starostlivosť o životné prostredie a zabezpečuje ochranu určeným druhom voľne rastúcich rastlín a voľne žijúcich živočíchov. Zvieratá si podľa našej mienky zasluhujú oveľa väčšiu pozornosť zo strany nášho ústavodarcu.

130 V tomto smere len poukážeme na momentálne štatistiky kriminality, vedené Ministerstvom vnútra SR, v súvislosti so spáchaním „zvieracích“ trestných činov, predovšetkým týrania zvierat a zanedbania starostlivosti o ne (v minulosti šlo o § 378 a 378a TZ, od 01. 11. 2020, po novelizačnom zákone č. 288/2020 Z.z. ide o §§ 305a až 305d TZ). Za posledných päť rokov bolo zistených 325 trestných činov voči zvieratám (316 prípadov týrania zvierat a 9 prípadov zanedbania starostlivosti o zvierat), pričom miera ich objasnenia je skoro tretinová (objasnených prípadov bolo 103, teda 31,69 %). Je otázne, či sú orgány činné v trestnom konaní dostatočne efektívne pri zisťovaní „zvieracích“ trestných činov (325 prípadov za päť rokov sa nám javí ako pomerne malé číslo na päť miliónovú krajinu), ako aj či by mohli byť zvýšiť percentuálnu úspešnosť objasnenia daných deliktov. Máme za to, že sa tak dá urobiť.

131 Porovnaj s SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*. Bratislava: Slov. spis, 1986, s. 353 – 354; prípadne aj s OERMANN, O. Nils. *Albbert Schweitzer (1875-1965)*. Praha: Vyšehrad, 2015, s. 132 a s. 152 – 157.

Odborný článek

„Revival“ marxistických medzinárodnoprávných teórií

Nikolas Sabján

Autor pôsobí na Právnické fakulte Univerzity Komenského v Bratislavě na Katedře teorie práva a sociálních věd. Ve svém výzkumu se věnuje kritické právní teorii a vztahu neomarxismu a postmarxismu a práva.

Abstrakt

V posledních dvou dekádách je možné vypozaovat jakýsi „revival“ marxistických přístupů v oblasti mezinárodního práva, a to primárně v kontextu akademického diskurzu v západních zemích. V těchto analýzách je přítomná například snaha o třídní analýzu mezinárodního práva, materialistickou koncepci mezinárodního práva anebo o kreativní využívání konceptů, které jsou typické pro marxistický diskurz: ideologie, vykořisťování anebo propojení práva a politiky. V první části příspěvku si proto přiblížíme současné trendy v marxistické teorii mezinárodního práva veřejného a blíže se zaměříme na metodologické a teoretické otázky. V druhé části zmiňované přístupy podrobíme kritické analýze.

Abstract

In the last two decades, there has been a noticeable „revival“ of Marxist approaches to international law, in particular among in the context of Western academic discourse. Such analyses attempt to theorise the relationship between class and international law, put forward a material conception of international law and focus on central Marxian concepts, such as ideology, exploitation or the relation between law and politics which are subsequently applied in the sphere of international legal discourse. The first part of our paper is therefore going to shed light upon the current work of Marxist international legal theory. The second part of this paper is a critical analysis of these approaches.

Úvod

Posledné dve až tri dekády teórie medzinárodného práva sa vyznačujú pomerne vysokou mierou sebareflexie. Táto sebareflexia sa prejavuje vzostupom kritických prístupov, napríklad v oblasti historického vývoja medzinárodného práva, v ktorom sa skúma a poukazuje na blízky vzťah medzi kolonializmom, imperializmom a medzinárodným právom¹, ako aj na eurocentrizmus, ktorý prevládal v medzinárodnoprávnej historiografii.² Rovnako možno poukázať na kritické prístupy či už pri abstraktnejších teoretických a filozofických otázkach ohľadom fungovania medzinárodného práva ako takého³, alebo aj pri konkrétnych otázkach z najrôznejších oblastí medzinárodného práva.⁴

Do kategórie kritických prístupov možno zaradiť aj (neo)marxistické⁵, ktoré predstavujú špecifickú analýzu medzinárodného práva. I keď sa tieto dva právne smery rozchádzajú, nepochybne možno nájsť aj prieniky – trochu zjednodušene by sme mohli povedať, že každý (neo)marxistický teoretik je aj kritickým, avšak nie každý predstaviteľ kritickej právnej teórie je aj marxista.⁶ V súčasnosti však v oblasti právnej teórie a filozofie spravidla prevláda istý eklektizmus⁷, a teda pri analýzach dochádza ku kombinácii viacerých právnych škôl/smerov. Ako si však ukážeme v predmetnej štúdii, marxistické prístupy k medzinárodnému právu sa predsa len vyznačujú osobitnými charakteristikami, ktoré môžu byť pre niektorých nepochybne idiosynkratické.

Faktom však je, že v najmä posledných dvoch dekádach možno badať „revival“ marxistických medzinárodnoprávných teórií. Je nutné dodať, k uvedenému dochádza primárne na západných univerzitách. Aké sú dôvody stále väčšej „popularity“ týchto prístupov? Existuje nejaké jednotné a ucelené teoretické či metodologické inštrumentárium, o ktoré sa predstavitelia týchto smerov opierajú? Čo sú ich nosné témy a podarilo sa im okrem kritiky prísť aj s afirmatívnym „programom“?

Cieľom štúdie bude zodpovedať uvedené otázky, pričom jej štruktúra bude rozdelená nasledovne: v prvej časti sa pokúsime identifikovať možné dôvody, ktoré dodali nový impulz k vzostupu týchto prístupov a v krátkosti si predstavíme najznámejších teoretikov identifikujúcich sa s (neo)marxistickou právnou teóriou. Druhá časť práce kladie dôraz na teoreticko-metodologické otázky a zároveň sa v nej detailnejšie pozrieme na základné témy charakteristické pre (neo)marxistické medzinárodnoprávne prístupy. V záverečnej časti bude našou ambíciou kriticky zhodnotiť tieto prístupy. Napriek imaginatívnosti, sofistikovanej ako aj progresívnemu charakteru týchto prístupov je možné vytknúť niekoľko problematických atribútov: ide o prezumpciu možnosti popísať celok, t. j. totalitu spoločenských vzťahov; nedostatočný dôraz na nové, zásadné zmeny v oblasti medzinárodných vzťahov, ktoré majú, resp. budú mať kľúčový vplyv aj na medzinárodné právo ako také; absencia prijateľnej alternatívy; a v neposlednom rade možno za problematickú označiť aj príliš striktné oddelenie teórie a praxe, či „akademizáciu“ marxizmu.

1. „Revival“

Marxistická právna teória dlho nebola predmetom záujmu v akademickej sfére. Do popredia sa však dostáva najmä v 70. rokoch minulého storočia.⁸ Hnacou silou týchto zmien bola stále viac pociťovaná kríza práva a právnych inštitúcií v Spojených štátoch a v západnej Európe.⁹ Vyústením tohto boli zmeny v samotnej marxistickej (právnej) teórii: začína sa klásať väčší dôraz na nadstavbu, resp. ideologické zložky spoločnosti¹⁰, vrátane práva; rastie nespokojnosť s tzv. liberálnou právnou teóriou, ktorá dovtedy zastávala hegemonickú pozíciu; v akademickom diskurze sa stávajú populárne

kritické prístupy v oblasti kriminalistiky a trestného práva; začína sa teoretizovať o vzťahu práva a spoločenských zmien; a v neposlednom rade západný marxizmus „objavuje“ dvoch marxistických právnych teoretikov, a to Karl Rennera a Jevgenij B. Pašukanisa.¹¹

V týchto analýzach však medzinárodné právo absentovalo. Marxistické prístupy k medzinárodnému právu (ak neberieme do úvahy socialistické prístupy typické pre Sovietsky zväz¹²) možno paradoxne datovať k obdobiu až po konci studenej vojny. V 90. rokoch však boli tieto prístupy ojedinelé, na čom sa predsa len podpísal optimistický duch v podobe „konečného“ víťazstva liberálneho kapitalizmu.¹³

Najväčší rozmach marxistických prístupov možno badať až v novom miléniu. Medzi kľúčové udalosti, ktoré nepochybne dodali nový impulz týmto prístupom, boli teroristické útoky 11. septembra 2001, vedúce k tzv. „vojne proti teroru“¹⁴, ako aj následná intervencia Spojených štátov a spojencov v Iraku v roku 2003. Tieto mobilizovali rôzne občianske, resp. mierové hnutia vystupujúce proti intervencii. Medzinárodnoprávny aspekt takisto zohral dôležitú rolu: mierové hnutia sa snažili predostrieť na podporu svojich cieľov argumenty z oblasti medzinárodného práva, v ktorom prevládal názor o protiprávnosti spomínanej intervencie.¹⁵ Menej pozornosti sa však venovalo Ruskej intervencii v Gruzínsku v roku 2008, čo do určitej miery dokazuje ambivalentný vzťah (západnej) ľavice k Rusku (pozri nižšie). Nemožno opomenúť ani finančnú krízu z rokov 2008/9, ktorá ešte zásadnejším spôsobom spochybnila legitimitu globálneho socio-ekonomického systému.

Nemenej zaujímavé je prepojenie medzi tým, čo sa v posledných rokoch označuje ako kríza (v niektorých prípadoch aj rozpad) liberálneho svetového poriadku¹⁶ a „revivalom“ marxistických prístupov. Vysvetliť to možno tým, že predstavitelia marxistických prístupov sa snažia o komplexnejšie, resp. „hlbšie“ vysvetlenie niektorých kríz a nedostatkov existujúceho poriadku a domnievajú sa, že ani snahy o akúsi reformu tohto poriadku nie sú dostačujúce a ani možné. Marxizmus sa jednoducho vždy snažil vysvetliť krízy a kontradikcie kapitalistického ekonomického systému, ktorý naďalej zostáva „základňou“ existujúceho liberálneho poriadku.

Ako sme už uviedli vyššie, tieto prístupy sa objavujú najmä na západných univerzitách. Pokiaľ ide o český a slovenský kontext, marxistické teórie nie sú súčasťou akademického diskurzu, čo s veľkou pravdepodobnosťou vyplýva, okrem iného, z historickej skúsenosti. Navyše sú otázky právno-teoretické a filozofické v oblasti medzinárodného práva skôr raritou – postačí sa pozrieť na učebnice z medzinárodného práva verejného, v ktorých buď nenájdeme žiadnu časť venujúcu sa týmto otázkam alebo je teória medzinárodného práva redukovaná na porovnanie právneho naturalizmu a pozitivizmu.¹⁷ Naproti tomu je teória medzinárodného práva viac rozpracovaná v učebniciach od západných akademikov, avšak ani v tomto prípade.¹⁸ Ak by sme sa však mali vrátiť k súčasným marxistickým prístupom k medzinárodnému právu, medzi najvýznamnejších predstaviteľov patrí napríklad B. S. Chimni (Jindal Global Law School, avšak v minulosti pôsobil aj na iných univerzitách, ako napríklad Harvard Law School), Susan Marks (London School of Economics), Akbar Rasulov (University of Glasgow), Bill Bowring (Birbeck, University of London), Anthony Carty (University of Hong Kong), Robert Knox (University of Liverpool), Umut Özsü (Carleton University), Ntina Tzouvala (Australian National University) alebo Tor Krever (University of Warwick). Ak sa pozrieme na pozície, ktoré zastávajú uvedení predstavitelia, vidíme, že ide v prevažnej väčšine o akademikov pôsobiacich na prestížnych inštitúciách/univerzitách. Rozsah predmetnej štúdie nám pochopiteľne nedovoľuje venovať sa každému jednému predstaviteľovi. Primárne sa v nasledujúcich častiach zameriame na teoretické inštrumentárium a nosné témy marxistických prístupov k medzinárodnému právu a taktiež ich podrobíme kritickej analýze. Najucelenejšiu teóriu možno nájsť v práci B. S.

Chimniho, na ktorú sa teraz pozrieme, avšak s tým, že sa pokúsime, aspoň čiastočne, zahrnúť do našej analýzy práce ďalších teoretikov, a to s cieľom podať komplexnejší obraz o súčasných marxistických prístupoch.

2. Teória

Prvá otázka sa týka možnosti vôbec hovoriť o marxistickej *teórii* medzinárodného práva. Jan Klabbers správne poukazuje na to, že pokiaľ v tejto súvislosti myslíme pod pojmom „teória“ súbor hypotéz a teorém, ktoré sa snažia vysvetliť fungovanie sveta okolo nás, tak by uvedená teória musela vysvetliť nie napríklad iba to, ako medzinárodné právo napomáha pri udržiavaní nerovných vzťahov a útlaku na abstraktnej úrovni, ale musí ponúknuť konkrétne vysvetlenie toho, ako tento proces prebieha a predostrieť dostatočné množstvo empirických dôkazov na podporu uvedeného tvrdenia.¹⁹ Ďalej uvádza, že je síce možné prísť s teóriou ohľadom akumulácie kapitálu, ideológie, nerovností a medzinárodného práva, t. j. teória na pomerne abstraktnej úrovni, ale je vôbec možné vysvetliť celú, heterogénnu a fragmentovanú oblasť medzinárodného práva²⁰ a všetky jeho nuansy bez toho, aby sme upadli do nežiaducich zjednodušení?²¹

Nie náhodou nazýva Chimni svoj model ako „Integrovaný marxistický prístup k medzinárodnému právu“ (ďalej ako „IMAIL“).²² Podobne aj Knox hovorí o marxistických *prístupoch* k medzinárodnému právu.²³ Zostaňme však pri práci indického akademika Chimniho. V jeho monografii uvádza, že prvým cieľom IMAIL je snaha o spojenie marxistickej, post-koloniálnej a feministickej teórie.²⁴ Podľa neho dokáže IMAIL komplexnejším a exaktnejším spôsobom vysvetliť problematické aspekty súčasného svetového poriadku a identifikovať možnosti medzinárodného práva pri riešení týchto problémov. Chimni v prvom rade odmieta akékoľvek dogmatické formy marxizmu, pre ktoré je charakteristický „exces koherentnosti“ (napríklad aj tie, ktoré boli dominantné v socialistických štátoch počas studenej vojny) a absencia demokratických foriem vlády, na ktoré, ako uvidíme neskôr, kladie Chimni dôraz.²⁵ Takisto uprednostňuje reformné ciele pred revolučnými²⁶ a zdôrazňuje potrebu prekonávať v istom zmysle dogmatickosť marxistickej teórie v uprednostňovaní kategórie triedy ako jediného dôvodu nerovností. Chimni sa preto snaží o intersekcionálny prístup, v ktorom sa nerovnosti a útlak chápu nie iba v intenciách triedy, ale aj rasy a pohlavia/rodu. Ani jeden z uvedených dôvodov však nemá mať nadradenú pozíciu – je potrebné skúmať, po prvé, samotný kontext a následne pochopiť, ktorý z uvedených kategórií je pre daný kontext relevantnejší. Vo všeobecnosti však má mať prednosť akýsi „kombinovaný“, resp. intersekcionálny prístup.²⁷

Čo sa týka vymedzenia základných kontúr IMAIL²⁸, Chimni ich vymedzuje nasledovne. Po prvé, na rozdiel od tradičných/mainstreamových prístupov (najmä právny pozitivizmus), sa IMAIL snaží vysvetliť základné definičné otázky týkajúce sa medzinárodného práva a jednotlivých doktrín tak, že ich situuje do širšieho historického a spoločenského rámca a poukazuje na aktérov, ktorí ovplyvňujú ich vývoj a charakter a popisuje to, ako z nich jednotlivé skupiny, triedy alebo štáty benefitujú.²⁹ Východiskom je teda rozšírenie kategórie subjektov medzinárodného práva, pričom sa IMAIL, v porovnaní s tradičnými prístupmi, nezameriava iba na štáty, ale aj na ďalších aktérov, a to najmä na triedy, resp. sociálne skupiny (na uvedené sa pozrieme detailnejšie v ďalšej časti práce).

Po druhé, IMAIL poukazuje na štrukturálne limity, či už externé (spoločenské podmienky) ale aj interné (fungovanie medzinárodnoprávneho poľa³⁰), ktoré obmedzujú možnosti zmeny fungovania globálneho socio-ekonomického systému a predstavujú prekážku pri snahe o dosiahnutie

spravodlivejšieho zriadenia založeného na princípoch deliberatívnej demokracie a prekonaní globálneho kapitalizmu.³¹

Po tretie, IMAIL berie ohľad na neurčitost' medzinárodného práva, avšak odmieta typ radikálnej neurčitosti, ktorá je charakteristická pre tzv. *New Haven School*³², ale naopak, neprijíma možnosť akejsi „objektívnej“ interpretácie v duchu právnopozitivistických teórií.

V neposlednom rade sa IMAIL snaží o integráciu doktríny od predstaviteľov tzv. *Third World Approaches to International Law*³³ s cieľom rozšíriť často eurocentrické interpretácie a chápanie medzinárodného práva. Zdôrazňuje sa teda skúsenosť, perspektívy a ciele štátov z tretieho sveta.

Už niekoľkokrát sme použili pojem „svetový poriadok“, ktorý je pre Chimniho v istom zmysle kľúčový. Štrukturalizmus a teória tzv. relatívnej autonómie práva sa prejavuje v plnej miere aj pri predmetnom koncepte. Podľa Chimniho je svetový poriadok konštituovaný z piatich logík, ktoré sú relatívne autonómne a navzájom interagujú. Zaraďuje sem logiku kapitálu, teritória, prírody, kultúry a práva.³⁴ Vzťah medzi nimi je komplexný a mení sa v závislosti od historického kontextu, avšak každá z nich má vlastnú internú štruktúru, dynamiku a pravidlá fungovania. Ani jedna z logík však nemôže byť redukovaná na inú. Relatívna autonómia sa však prejavuje v tom, že podľa Chimniho má „relatívnu prioritu logika kapitálu, keďže zvyšné štyri logiky operujú v hraniciach vytvorených kapitálom v rôznych historických fázach, a to aj napriek tomu, že ostatné logiky ju takisto ovplyvňujú a modifikujú.“³⁵ Chimni ale upresňuje, že z piatich uvedených logík majú najdôležitejšie miesto pri určení formy a obsahu medzinárodného práva logika teritória a kapitálu a ich interakcia (i keď zvyšné tri tiež hrajú zásadnú rolu pri vývoji medzinárodného práva).³⁶

Na záver dodávame, že sa Chimni týmto snaží vymedziť voči tradičným prístupom, ktoré spravidla uprednostňujú logiku teritória a význam, resp. rola zvyšných štyroch logík je značne redukovaná, kým niektoré kritické prístupy, ako napríklad TWAIL, prikladajú príliš veľký dôraz na logiku kultúry, avšak ignorujú esenciálny význam logiky kapitálu a teritória.

Po tomto stručnom úvode prejdeme k predstaveniu hlavných východísk, resp. teoretického inštrumentária marxistických prístupov k medzinárodnému právu. Identifikovali sme nasledujúce: materializmus a dialektika; otázka celku; resp. totality, triedna analýza medzinárodného práva; kritika ideológie, a otázka emancipácie.

2.1 Materializmus a dialektika

Marx a Engels (ako aj neskorší marxisti) rozlišujú a poukazujú na opozíciu medzi materiálnou základňou (t. j. ekonomická štruktúra spoločnosti – výrobné sily spoločnosti a výrobné vzťahy) a nadstavbou, ktorá vzniká nad touto základňou a korešponduje s ňou. Do sféry nadstavby patrí právny a politický systém, náboženstvo, umenie - inými slovami, akési „duchovné zložky“. O uvedenom materialistickom chápaní spoločnosti Marx píše v predhovore spisu *Ku kritike politickej ekonómie*:

„V spoločenskej výrobe svojho života vstupujú ľudia do určitých, nutných, na svojej vôli nezávislých vzťahov, výrobných vzťahov, ktoré zodpovedajú určitému vývojovému stupňu ich materiálnych výrobných síl. Súhrn všetkých týchto výrobných vzťahov tvorí ekonomickú štruktúru spoločnosti, reálnu základňu, nad ktorou sa vytvára právna a politická nadstavba a ktorej zodpovedajú určité formy spoločenského vedomia. Spôsob výroby materiálneho života podmieňuje sociálny, politický a duchovný životný proces. Bytie ľudí nie je určované ich vedomím, ale práve naopak, ich vedomie je určované

*ich spoločenských bytím. Na určitom stupni vývoja sa materiálne výrobné sily dostávajú do rozporu s existujúcimi výrobnými vzťahmi alebo – a ide iba o právny výraz toho – s vlastníckymi vzťahmi, v rámci ktorých sa doteraz pohybovali. Z vývojových foriem výrobných síl sa tieto vzťahy premieňajú v ich putá. Potom nastáva epocha sociálnej revolúcie. So zmenou hospodárskej základne sa prevracia pomaly alebo rýchlejšie celá ohromná nadstavba.*³⁷

Neskôr v predhovore Marx dodáva, že právo, politika, náboženstvo, umenie, filozofia sú „ideologickými formami“, v ktorom sa odohráva ekonomický (triedny) konflikt.³⁸

Otázka vzťahu základne a nadstavby viedla k mnohým, ak nie chybným, tak nepochybne zjednodušujúcim interpretáciám, ktoré pripisovali Marxovi a Engelsovi jednoduchý determinizmus, v zmysle ktorého redukovali nadstavbové zložky na problém ekonomický. Predmetná interpretácia je minimálne sporná³⁹ – Marx a Engels sa skôr prikláňali k dialektickému chápaniu základne a nadstavby, t. j. prebieha medzi nimi interakcia a navzájom sa ovplyvňujú⁴⁰ a to znamená, že vzťah medzi základňou a nadstavbou nemožno chápať čisto deterministicky. Na druhej strane však možno konštatovať, že Engels hovorí o tzv. relatívnej autonómii, v rámci ktorej má, v *poslednej inštancii*, rozhodujúci efekt ekonomická základňa spoločnosti.⁴¹

Chimni podobne súhlasí s takou „relatívnou autonómiou práva“, čo znamená, že právo môže konštituovať ekonomickú základňu spoločnosti (napr. aj vlastnícke vzťahy); prítomný je tu dialektický vzťah medzi základňou a nadstavbou; určitá spoločenská formácia môže využiť právne inštitúty vyvinuté skôr (napr. inštitúty z rímskeho práva môžu byť aplikované v kapitalistickom systéme), pričom tu badať vplyv Karl Rennera; právny systém má vlastnú internú logiku a dynamiku a právne pole, kultúra a súdnictvo majú dôležitú úlohu pri formovaní a ovplyvňovaní právneho systému.⁴² Každopádne samotná autonómia právneho systému od záujmov dominantných (vládnucich) tried závisí od viacerých faktorov, ako napríklad charakter štátu, práva a špecifiká toho-ktorého právneho poriadku, tradície a kultúra právnej profesie a podobne. Stručne povedané, ekonomická sféra spoločnosti (základňa) a právna sféra sa vzájomne ovplyvňujú a konštituujú.⁴³

Model relatívnej autonómie práva ale nie je z teoretického hľadiska bezproblémový⁴⁴, nehovoriac už o tom, ak máme ambíciu aplikovať tento model na medzinárodnoprávnej úrovni. Toto si uvedomuje aj Chimni a poukazuje na nasledovné odlišnosti: koexistencia viacerých spoločenských formácií (kapitalistický, socialistický alebo zmiešaný), ktoré konštituujú globálnu ekonomiku (t. j. ekonomickú základňu, ktorá je nepochybne komplexnejšia ako na úrovni národnej); existencia kapitalizmu alebo imperializmu s univerzalistickými tendenciami, ktoré ovplyvňovali vývoj medzinárodného práva a globálnej ekonomiky; štátny systém, resp. logika teritória komplikuje proces prijímania, interpretácie a vynucovania medzinárodného práva; každý štát si do určitej miery adoptuje vlastnú koncepciu medzinárodného práva, v ktorej sa odrážajú špecifické historické podmienky a ich záujmy; existencia transnacionálneho triedneho boja (pozri nižšie); a špecifickosť otázky pohlavia na medzinárodnej úrovni. Možno teda vidieť, že priama aplikácia uvedeného modelu na medzinárodnú úroveň nie je neproblematiké z dôvodu komplexnosti globálneho systému, avšak Chimni stále trvá na tom, pričom je potrebné vziať do úvahy osobité črty medzinárodného práva (napr. logika teritória, t. j. štátny systém).⁴⁵

V každom prípade sa v súčasnosti akceptuje tento dialektický model, resp. model relatívnej autonómie práva. Dôležitým však zostáva fakt, že marxistické prístupy k medzinárodnému právu sa opierajú o materialistické východisko.⁴⁶ Inými slovami, medzinárodnoprávna doktrína alebo interpretácia MPV musí prihliadať na materiálne podmienky, z ktorých vzišli a skúmať ich vplyv aj na ich ďalší

vývoj. Chimni, aplikujúc toto východisko, načrtáva materialistické dejiny medzinárodného práva, ktoré však bližšie rozberať nebudeme.⁴⁷ Vo všeobecnosti možno uviesť, že sa snaží o analýzu toho, ako najmä ekonomické, ale aj iné podmienky, podmieňovali vývoj samotného medzinárodného práva a jednotlivé jeho koncepty (v ďalších častiach sa budeme venovať Chimniho analýze súčasného medzinárodného práva, ktoré datuje zhruba od 80. rokov minulého storočia).

2.2 Celok/totalita

Ako uvádza napríklad Chimni, IMAIL má výhodu (na rozdiel od tradičných, mainstreamových teórií) v tom, že ponúka systematickú a komplexnejšiu analýzu medzinárodného práva a svetového usporiadania. Podobne aj Bianchiho interpretácia marxizmu vychádza z toho, že nazerá na realitu ako na celok vzájomne prepojených javov.⁴⁸ Na tento aspekt marxizmu poukazuje aj China Miéville, podľa ktorého je marxizmus „*teóriou celku, v ktorej sociálna realita nie je zhlukom ontologicky odlišných javov, ale ide o vzájomne prepojenú, konfliktnú a komplexnú totalitu.*“⁴⁹

Susan Marks takisto explicitne píše, že odlišujúcim prvkom marxizmu je snaha pochopiť svet ako celok, totalitu. Opiera sa v tomto kontexte o Marxovu a Engelsovu analýzu kapitalizmu, ktorý je inherentne expanzívny, je v neustálom pohybe a má v sebe zabudované globalizujúce sa tendencie, čo nás núti nazerať na svet ako na dynamický celok.⁵⁰ Odmietá však to, že by malo ísť o nejaký metanaratív alebo totalitný rámec. Pod konceptom totality podľa nej v tomto zmysle nemožno rozumieť snahu vysvetliť celok alebo subsumovať viacero odlišných javov a udalostí pod jednu vedúcu ideu, na základe ktorej by bolo možné tento celok objasniť. Naopak, ide o snahu poukázať na prepojenosť javov, ktoré existujú ako prvky v rámci väčšieho spoločenského systému, t. j. systému globálneho kapitalizmu.⁵¹ Z toho následne vyplýva, že medzinárodné právo si vyžaduje komplexnú analýzu, pri ktorej sa jednotlivé medzinárodnoprávne normy, koncepty a idey zasadzujú do širších štruktúr, z ktorých vznikajú a vychádzajú a ktorými sú aj ovplyvňované (napríklad pri interpretácii noriem).⁵² Uvedený aspekt marxistického medzinárodného práva považujeme za problematický a vrátime sa k nemu v poslednej časti našej práce.

Nemenej dôležitou je aj potreba prekonať hranice disciplíny, t. j. Marks takisto apeluje na interdisciplinaritu.⁵³ Táto požiadavka už v súčasnosti nie je obzvlášť prekvapujúca alebo v nejakom zmysle „inovatívna“. Naopak, ide o prístup pomerne rozšírený. V kontexte (neo)marxistickej právnej filozofie (alebo marxizmu ako takeého) je, resp. musí byť interdisciplinárny výskum prítomný.

2.3 Triedna analýza medzinárodného práva

Zrejme jedna z najzaujímavejších a črt marxistického medzinárodného práva je pokus o skúmanie jeho triednych aspektov. Vyššie sme už načrtli, že sa tieto prístupy (nájdeme ich v diele Chimniho alebo Rasulova⁵⁴) zameriavajú okrem štátov aj na ďalšie subjekty, a to na spoločenské skupiny/triedy. Dôraz je kladený najmä na to, ako tieto skupiny ovplyvňujú tvorbu medzinárodného práva, ale aj na dopady tohto právneho systému na tieto skupiny/triedy.

Najprv sa však pozrieme na Chimniho výklad súčasného medzinárodného práva a svetového poriadku. Tento systém považuje za *globálny imperializmus*, ktorý sa vyznačuje globálnou ekonomickou integráciou, pričom globálne právo a inštitúcie ho udržiavajú a napomáhajú k jeho fungovaniu. Cieľom je vytvoriť priestor bez akýchkoľvek bariér pre voľný pohyb tovarov, služieb a kapitálu.⁵⁵ Taktiež tvrdí,

že sme svedkami rodiaceho sa globálneho štátu, čo však neznamená, že národné štáty nehrajú žiadnu rolu. Poukazuje však na to, že sa zmenilo štrukturálne postavenie národného štátu v medzinárodnom poriadku, čo znamená, že štáty vykonávajú funkcie globálneho štátu.⁵⁶ Súčasťou tejto globálnej formácie je nové sociálne a politické usporiadanie spočívajúce vo vzniku novej *transnacionálnej kapitalistickej triedy* (TCC)⁵⁷, ktorá sa snaží o pretransformovanie medzinárodného poriadku (najmä o stále hlbšiu ekonomickú integráciu) podporujúcu ich mocenské záujmy. Na druhej strane máme tzv. *transnacionálnu utláčanú triedu* (TOC)⁵⁸, ktorá však nie je iba objektom, ale aktívny subjekt, ktorý sa snaží presadzovať vlastné záujmy.⁵⁹ Chimni tu vychádza z poznatkov z oblasti sociológie a ekonómie.⁶⁰ Do TCC možno zaradiť: vlastníkov transnacionálneho kapitálu, t. j. trieda, ktorá vlastní výrobné prostriedky v podobe transnacionálnych korporácií a finančných inštitúcií.⁶¹ Tieto skupiny podľa Chimniho najzásadnejším spôsobom ovplyvňujú ekonomickú a právnu globalizáciu, či už formou deregulácie medzinárodného finančného kapitálu, ochranou duševného vlastníctva na medzinárodnej úrovni a podkopávaním medzinárodného pracovného práva.⁶²

Chimni ale neopomína skutočnosť, že základom medzinárodného/globálneho poriadku je systém štátov (logika teritória), ktorý nemožno ignorovať. A v tejto súvislosti poznamenáva, že zahraničná politika štátu je výsledkom viacerých faktorov, ako napríklad záujmy dominantnej triedy, tlak ostatných spoločenských tried, národná bezpečnosť, kultúra a pod. To znamená, že záujmy TCC nie sú priamo pretavené do noriem medzinárodného práva. Na druhej strane ale tvrdí, že medzinárodné právo bolo nástrojom na presadzovanie záujmov tejto triedy, a to napríklad prostredníctvom unifikovania globálnych štandardov alebo vlastníckych práv v kontexte medzinárodného práva.⁶³ Cieľom TCC je teda prijímanie noriem, ktoré napomáhajú k globalizácii výroby a financií, okrem vyššie zmenenými spôsobmi aj kodifikovaním práv transnacionálnych korporácií a obmedzovaním ekonomickej autonómie štátov.⁶⁴ V tejto súvislosti možno takisto spomenúť blízku spoluprácu globálnych finančných firiem s jednotlivými vládami s cieľom vytvoriť normy medzinárodného práva, ktoré budú v súlade s ekonomickými záujmami týchto inštitúcií., ako napríklad neobmedzený pohyb finančného kapitálu a podobne. Kľúčovú úlohu v tomto procese majú zohrávať aj medzinárodné inštitúcie (napr. Svetová obchodná organizácia, Medzinárodný menový fond alebo Svetová banka).

K uvedenému je ale potrebné dodať aj to, že podľa Chimniho v predmetnej globálnej sociálnej formácii má toto triedne rozdelenie prednosť pred tradičným rozdelením štátov na globálny Sever a Juh. V tomto kontexte dochádza k oddeleniu kapitalistickej triedy štátov globálneho Juhu od kapitalistov v globálnom Severe. To vysvetľuje aj konfliktný charakter tvorby medzinárodného práva, napriek tomu, že krajiny ako Čína, Brazília alebo India sú integrované do existujúceho poriadku a vo všeobecnosti podporujú neo-liberálnu globalizáciu.⁶⁵

Každopádne však môžeme uzavrieť, že podľa Chimniho má TCC signifikantnú rolu pri formovaní medzinárodného práva, a to primárne z dôvodu existencie elitnej korporátno-politickej siete, ktorá je súčasťou TCC a organických intelektuálov vytvárajúcich konsenzus a vykonávajúcich vedúcu úlohu na globálnej úrovni.⁶⁶

2.4 Kritika ideológie

Súčasťou marxistických prístupov je aj kritika ideológie, ktorá ma niekoľko podôb. Ide o jednu z najdiskutovanejších konceptov v oblasti kritickej, resp. marxistickej teórie⁶⁷, vrátane teórie

(medzinárodno)právnej. Systematicky sa danému konceptu v oblasti medzinárodného práva venovala Susan Marks.⁶⁸ Ideológiu nechápe v klasickom marxistickom význame, t. j. akési falošné vedomie.⁶⁹ V zmysle jej koncepcie sa nesnažíme o odhalenie toho, že nejaký výrok alebo fenomén nie je pravdivý, t. j. nejde o „mystifikáciu“ alebo o nesúlady medzi našim subjektívnym vnímaním sveta a „skutočnou“ realitou, ale ideológia slúži takpovediac na legitimizáciu nespravodlivosti a vzťahov hierarchie a dominancie. V tomto ponímaní nejde ani tak o ideologický charakter určitého presvedčenia, ale o ideológiu ako funkciu, ktorou sa vytvára, šíri a interpretuje význam (*meaning*) v konkrétnom kontexte.

Podľa nej ideológia využíva rôzne stratégie na to, aby bola účinná. Ide o univerzalizáciu, legitimizáciu, naturalizáciu, reifikáciu, racionalizáciu a narativizáciu.⁷⁰ Efektivita ideológie sa zabezpečuje práve kombináciou uvedených stratégií. Aj pri tejto koncepcii ale môžeme identifikovať atribút falošnosti, avšak v trochu inej forme v porovnaní s klasickým marxistickým falošným vedomím. Marks totiž uvádza, že si môžeme napríklad uvedomovať určité nespravodlivé vzťahy dominancie (alebo aj vykorisťovanie) a nerovnosť pri pracovnoprávných vzťahoch (zamestnávateľ-zamestnanec), ale konáme tak, *ako keby* bol tento vzťah postavený na základe rovnosti. Inými slovami, mystifikácia neznamena neschopnosť vidieť jasne sociálnu realitu takou aká v skutočnosti je, ale spočíva v neuvedomení si toho, že konanie, v ktorom sú vyjadrené určité presvedčenia, štruktúrujú samotnú sociálnu realitu.⁷¹

Ideológia taktiež funguje aj na základe abstraktizácie. Možno uviesť príklad z oblasti ľudských práv. Ľudské práva síce môžu, na jednej strane, predstavovať vhodný nástroj na ochranu pred zásahmi zo strany štátu a zároveň sa prostredníctvom nich subjektom garantujú občianske a politické práva, vrátane princípu rovnosti, resp. zákazu diskriminácie. Na druhej strane však ľudskoprávny diskurz častokrát ignoruje nerovnosti (alebo všeobecnejšie, sociálnu stratifikáciu), násilie a nespravodlivosť, ktoré sú produkované a reprodukované na štrukturálnej, resp. systematickej úrovni. Iné spoločenskovedné disciplíny, ako napríklad sociológia, ekonómia alebo psychológia už dlhodobo poukazujú práve na to, že sociálna hierarchia a vzťahy dominancie, útlak alebo popieranie základných slobôd nie sú výlučne výsledkom konania individuálnych aktérov, ale aj pôsobenia existujúcich socio-ekonomických štruktúr.⁷² Porušenia ľudských práv sú však vnímané ako „excesy“ alebo zlyhania tých „nesprávnych“ ľudí, proti ktorým je možné bojovať práve tým, že sa osoby domáhajú svojich práv. Implicitným následkom je však to, že sa ignorujú systematické/štrukturálne problémy a zároveň sa tým legitimizuje existujúce spoločenské zriadenie.

Nedostatky v oblasti ľudských práv a ich riešenie, ktoré sa navrhujú, sú taktiež problematické. Má ísť najmä technické riešenie problémov – upraviť a zreformovať procedúry, pravidlá, presadzovať „správne“ myšlienky a zapojiť skutočných expertov.⁷³ Samozrejme netvrdíme, že uvedené zmeny nie sú potrebné. Avšak ani pri týchto riešeniach sa neprihliada na širšie, štrukturálne problémy a na existujúce socio-ekonomické zriadenie, ktoré sú základom problému.⁷⁴

V závere tejto časti je sa obraciame k Žižekovej teórii ideológie, ktorá si našla miesto napríklad aj v prácach Susan Marks. Ide o aspekt Žižekovej teórie ideológie, ktorý sa týka otázky nevyhnutnosti/kontingencie. Na jednej strane Žižek pripomína klasický fenomén tzv. naturalizácie (rovnako aj Susan Marks), v rámci ktorej sa istý jav, v skutočnosti kontingentný, chápe ako nevyhnutný, resp. prirodzený. Ideologická kritika tu má smerovať k odhaleniu tejto kontingencie, ktorá je vnímaná alebo sa prezentuje ako prirodzená a večná – napríklad dominantné postavenie mužov je prezentované ako „prirodzený“ stav veci a ideologická kritika smeruje k vyvráteniu tohto

presvedčenia. Žižek ale správne poukazuje na to, že sa ideologickosť určitého javu neprejavuje iba v tom, že je mu pripisovaná nevyhnutnosť, ale v skutočnosti ide iba o kontigenciu. Platí totižto aj opačná situácia, kedy určitý fenomén interpretujeme ako bezvýznamnú, ojedinelú situáciu a nevnímame si, že v skutočnosti ide o nevyhnutný aspekt určitého systému (napríklad v oblasti ekonómie je interpretovaná nejaká kríza ako výnimočná, kontingentná udalosť, no je dosť pravdepodobné, že sa nejedná o náhodnú udalosť, ale o inherentnú logiku konkrétneho ekonomického systému – v tomto prípade kapitalizmu).⁷⁵

V Chimniho práci nenájdeme žiadnu systematickú analýzu konceptu ideológie. Zrejme však má niečo podobné na mysli, keď hovorí o súčasnom globálnom imperializme (pozri vyššie) a *duchu medzinárodného práva*.⁷⁶ Podobne ako pri *duchu kapitalizmu*, aj medzinárodné právo sa úspešne snaží legitimizovať v rozličných obdobiach, a to vytváraním nových noriem a inštitúcií, ktoré prichádzajú so sľubom emancipácie a odstránenia nedostatkov svetového poriadku. Medzinárodné inštitúcie sa snažia o kooptáciu kritiky (napríklad Svetová banka po kritike urobila niekoľko „kozmetických“ zmien týkajúcich sa väčšieho dôrazu na marginalizovaných, zelené projekty, atp.). Rovnako k takejto legitimizácii napomáhajú aj samotní medzinárodní právnici a akademici, ktorí vytvárajú naratív progresu. Fundamentálne miesto v tomto procese majú aj ľudské práva, ktoré majú reprezentovať tento progres. Medzinárodné právo teda neustále legitimizuje aj globálny imperializmus. Chimni však dodáva, že na riešenie súčasných globálnych problémov je medzinárodné právo nevyhnutné – poukazuje teda na akúsi dvojitosť, „jánusovskú“ tvár medzinárodného práva.⁷⁷

2.5 Emancipácia a medzinárodné právo

Predmetná „jánusovská“ tvár medzinárodného práva nás vedie k ďalšej diskutovanej problematike marxistického medzinárodného práva – tou je otázka emancipácie. Nepochybne ide o vážny pojem, avšak v istom zmysle kľúčový či už v marxistickej alebo aj v kritickej teórii.⁷⁸ V marxistickom medzinárodnoprávnom diskurze ho možno vykladať (na veľmi všeobecnej úrovni) ako snahu o ukončenie akejkoľvek formy útlaku a vykorisťovania rôznych skupín, ale smeruje aj k odstraňovaniu faktických nerovností medzi štátmi.

Diskutabilná je však úloha a možnosti medzinárodného práva pri dosahovaní uvedených cieľov. China Miéville bol jeden z tých, ktorý prispel do tejto diskusie. Jeho závery sa však stali predmetom kritiky aj od tých, ktorí sa považujú za (neo)marxistických teoretikov.⁷⁹ Jeho analýza sa opiera o J. Pašukanisa a prichádza s tzv. komoditnou teóriou medzinárodného práva⁸⁰, pričom dospieva k záveru, že medzinárodné právo nie je riešením vyššie uvedených problémov, ale je samo o sebe problémom. Podľa neho nástroje medzinárodného práva neprinášajú možnosť dosiahnuť zásadnejšie zmeny a preto tvrdí, že je potrebné zmeniť spoločenské pomery (existujúci globálny systém). Ani marxistické alebo kritické prístupy na tomto nezmenia veľa – napr. Chimniho prístup považuje za „radikalizmus s normami“, s ktorým nie je možné dosiahnuť potrebné zmeny.

Chimni, Marks, Knox alebo aj Rasulov sa však zhodnú na tom, že táto pozícia je iba istou formou nihilizmu, resp. akademického elitárstva. Rasulov v tomto kontexte píše, že „je v poriadku povedať, ako napríklad Grietje Baars, že vzdorovať deštruktívnemu charakteru globálneho kapitalizmu prostredníctvom právnych regulácií je štrukturálnou nemožnosťou alebo ako Miéville hovorí, že konštitutívne formy medzinárodného práva sú konštitutívnymi formami globálneho kapitalizmu, a teda imperializmu, alebo že svet štruktúrovaný okolo medzinárodného práva môže byť iba svetom

imperiálneho násilia... a na to, aby sme mohli zmeniť dynamiku systému, tak by naším cieľom nemala byť reforma inštitúcií ale odstránenie všetkých foriem práva. Je v poriadku tvrdiť a deklarovať, že najlepšou nádejou pre globálnu emancipáciu je koniec medzinárodného práva. Ale čo budeme robiť potom?“⁸¹

Chimni nepochybuje o tom, že „fetišizmus práva“ je škodlivý a je nutné riešiť aj systematické otázky, resp. prihliadať na socio-ekonomické aspekty, ktoré právo ovplyvňujú a limitujú. Avšak bolo by chybné úplne ignorovať medzinárodné právo, ktoré aspoň do určitej miery môže poskytnúť priestor pre TOC, resp. iné marginalizované skupiny alebo štáty. Chimni je tu ovplyvnený anglickým marxistom E. P. Thompsonom, ako aj nedogmatickým marxizmom. Obe kladú dôraz na právo ako priestor triedneho a ideologického boja. Dominantné krajiny sú totiž niekedy nútené urobiť ústupky daným skupinám a štátom a existuje snaha o dodržiavanie medzinárodného práva aj z dôvodu, aby si udržali legitimitu v globálnom systéme. Ako píše Chimni: „*obrana idey vláda práva na medzinárodnej úrovni neznamená súhlas s existujúcimi podmienkami, ale ide vyjadrenie rešpektu ku konceptu, ktorý obmedzuje otvorený útlak a vykorisťovanie subalterných tried a národov.*“⁸² Ide o formuláciu, ktorá je vo svojej esencii veľmi podobná (často citovanej) idey E. P. Thompsona: „*Mali by sme odhaliť podvody a nerovnosti, ktoré sa môžu nachádzať pod rúškom práva. Ale vládu práva, ktorá obmedzuje moc a chráni občanov pred rozpínajúcou sa mocou, považujem za bezvýhradné ľudské dobro.*“⁸³

Robert Knox je tiež skeptický voči Miévillovi a volá po „princiálnom oportunizme“: „*Medzinárodné právo nemá byť využívané preto lebo ide o právo, ale má byť relevantné v tých situáciách, keď jeho obsah môže byť využitý na dosiahnutie progresívnych cieľov. Je potrebné konať v súlade s „princiálnym oportunizmom“, v rámci ktorého – na to, aby sme mohli podkopať individualizujúci a legitimizačný aspekt práva – sa medzinárodné právo vedome použije iba ako nástroj, ktorý treba odložiť, keď nie je užitočný.*“⁸⁴

V tejto súvislosti možno spomenúť otázku emancipácie aj v kontexte ľudských práv, ktorej aj Chimni venuje pár strán v jeho monografii.⁸⁵ Nakolko sú ľudské práva relevantné pri riešení systémových otázok, či napríklad pri snahe o odstraňovanie ekonomickej nerovnosti, je otázka, ktorá zostáva otvorenou a v poslednej dekáde sa jej venovali mnohí kritickí teoretici a teoretičky (vrátane marxistov).⁸⁶ V marxistickej literatúre sa Marxovi a Engelsovi niekedy pripisuje názor, že ľudské práva sú nepotrebné a dokonca aj škodlivé, keďže slúžia iba ako legitimizačný nástroj dominantnej triedy a takisto vedú k odcudzeniu. Inými slovami, marxizmus a ľudské práva nie sú kompatibilné.⁸⁷ Cieľom má byť zmena socio-ekonomických pomerov a samotné práva v tomto smere nezohrajú významnú úlohu. Chimni sa sa v prvom rade nestotožňuje s takýmto výkladom Marxa a Engelsa (a mnoho iných teoretikov taktiež nie⁸⁸), ktorí neodmietali práva *per se*, len poukazovali na ich limity.⁸⁹ Rovnako argumentuje, že aj keď ľudské práva majú isto svoje limity pri emancipačných cieľoch, nemožno ich ignorovať a musia byť súčasťou akéhokoľvek alternatívneho, post-kapitalistického zriadenia.⁹⁰ Zároveň sa ale domnieva, že liberálna koncepcia ľudských práv je nedostatočná, štruktúrne spojená s imperializmom a je potrebné ju obohatiť o feministické a post-koloniálne prvky.

3. Kritika

3.1 Je možné popísať celok?

Prvá, pomerne zásadná kritika, sa týka otázky celku/totality. V predchádzajúcej časti sme uviedli, že marxistická analýza sa snaží o systematickú analýzu, resp. o *popis celku*. Nepochybne je sympatické,

že marxistické prístupy sa o predmetný opis, vysvetlenie snažia a zároveň sa týmto chcú aj odlišiť najmä od právno-pozitivistických teórií, ktoré sa zameriavajú na existujúce právo bez širších socio-ekonomických súvislostí. Problematickým sa nám ale javí možnosť, resp. schopnosť jednotlivých teoretikov podať takýto výklad (t. j. systematickú analýzu na globálnej úrovni). I keď napríklad Marks odmieta ďalší „metanaratív“ a podľa nej by malo byť cieľom marxistickej analýzy zasadiť jednotlivé javy do širšieho rámca, t. j. globálneho kapitalizmu (pozri vyššie), v prvom rade je nutné objasniť, čo globálny kapitalizmus je. Inými slovami, vychádza z predpokladu, že uvedené je možné a používa tento koncept (globálny kapitalizmus) ako niečo jasné a neproblematické. Tu sa však dostávame do „začarovaného kruhu“, pretože cieľom je kontextualizovať jednotlivé udalosti a javy do rámca globálneho kapitalizmu, ktorý ale nie je zadefinovaný a vôbec nie je zrejmé, či takýto komplexný systém dokážeme adekvátne objasniť. A aby to bolo ešte komplikovanejšie, voči tomuto celku (ak by sa nám ho adekvátne podarilo popísať), je, z pohľadu marxistickej teórie, potrebné postaviť ďalší celok, ktorý tento globálny kapitalizmus nahradí (tento celok by sme mohli nazvať „post-kapitalizmom“). K uvedenému sa stavíme skôr skepticky a je otázne, či v súčasnosti je možné a žiadúce s takýmito „celkami“ pracovať.

Možno samozrejme identifikovať prevládajúce aspekty globálneho kapitalizmu, ako napríklad to, že väčšina výroby sa uskutočňuje prostredníctvom výrobných prostriedkov, ktoré sú v súkromnom vlastníctve, vzťah kapitálu a práce je nerovný (v prospech kapitálu) a prítomná je decentralizovaná koordinácia. Rovnako je väčšina rozhodnutí o investíciách súkromnými spoločnosťami alebo jednotlivými podnikateľmi.⁹¹ Toto je možné zohľadniť pri analýzach medzinárodného práva, keďže ide o kľúčové aspekty globálneho kapitalizmu, ale ako sme uviedli vyššie (pri relatívnej autonómii práva na medzinárodnej úrovni), odkazujúc na Chimniho, medzinárodný systém je omnoho komplexnejší, a je preto otázne, či marxistická teória neskláza do príliš simplistických tvrdení.

3.2 Aká je alternatíva a ako ju dosiahnuť?

Poukázali sme na to, že voči existujúcemu celku (globálnemu poriadku) je podľa marxistov potrebné vytvoriť a postaviť iný celok. To znamená, že sa dostávame k otázke akú alternatívu navrhujú.

Zrejme nie je prekvapujúce tvrdenie, že marxistickí teoretici (nie len v oblasti medzinárodného práva) odmietajú existujúci systém globálneho kapitalizmu. Je však prinajmenšom nejasné, či vôbec marxisti dokázali podať dostatočne komplexný popis existujúceho globálneho systému (vrátane medzinárodného práva), nehovoriac už o samotnej alternatíve k tomuto systému.

Ako príklad si opäť môžeme zobrať Chimniho. V jeho monografii, ktorá ma okolo 600 strán venuje popisu o alternatívnom usporiadaní globálneho systému necelých 8 strán! Na týchto ôsmich stranách sa pokúša o veľmi všeobecný popis alternatívneho systému, ktorý nazýva neurčito ako „tretia možnosť“ (to znamená, že odmieta existujúci globálny kapitalizmus ako aj návrat k socialistickému modelu z 20. storočia). Táto „tretia možnosť“ má najbližšie k tomu, čo sa dnes nazýva demokratický socializmus. Dovolíme si upozorniť na trochu zvláštnu skutočnosť, že Chimni sa skoro vôbec nevenuje čínskemu modelu, ktorý je predmetom mnohých diskusií v súčasnosti.⁹² Každopádne má Chimniho model nasledujúce atribúty:

- dôraz na skúsenosti Tretieho sveta v zmysle post-koloniálnej teórie a odmietanie univerzalistických tendencií Západného modelu, ktoré na tieto skúsenosti neprihliadajú;

- nevyhnutnou súčasťou tohto modelu je demokratické zriadenie a ľudské práva, pričom je cieľom pretvorenie participatívneho a deliberatívneho modelu demokracie na globálnu úroveň;
- absencia akéhokoľvek útlaku a vykorisťovania (či už štátov alebo ľudí), oddelenie kapitalizmu od imperialistických tendencií a odstrániť deštruktívny charakter kapitalizmu voči prírode;
- koexistencia viacerých režimov vlastníctva (napr. súkromné, kolektívne, štátne či *open access*);
- existencia trhových mechanizmov, avšak prísne regulovaných;
- intersekcionálny prístup k nerovnostiam (trieda, rasa, pohlavie/rod);
- predpokladá sa vytvorenie „globálneho štátu“, v ktorom prevláda vyššie zmienený model demokracie;
- nenásilie pri dosahovaní uvedených cieľov.⁹³

Bez ohľadu na to, či sa s predmetnými požiadavkami stotožňujeme alebo nie, je nepochybne možné konštatovať, že ide o naozaj „hrubý náčrt“, ktorý je nedostačujúci a v istom zmysle aj banálny. Na Chimniho obranu by sme mohli uviesť, že jeho monografia podáva naozaj komplexnú analýzu vybraných právo-teoretických škôl v oblasti medzinárodného práva a očakávať aj detailne vypracovanú alternatívu je možno až prehnane vysoký nárok. Faktom však je, že marxistické prístupy (tak ako aj napríklad realizmus alebo kritické právne teórie) boli a sú relatívne úspešné pri kritike nedostatkov existujúcich dominantných prístupov alebo niektorých aspektov pozitívneho práva. Koskenniemi správne poukazuje na to, že tragédiou právneho realizmu (ale aj vyššie zmienených smerov) bolo to, že aj keď *„boli veľmi úspešné pri podkopávaní prevládajúcich formalisticko-pozitívnych dogiem“*, zlyhali pre neuvedenie si toho, že predmetná kritika *„nemohla sama o sebe viesť k zmenám v širšom disciplinárnom rámci bez toho, že by realizmus poskytol odpovede na otázky, ktoré sú súčasťou práce medzinárodných právnikov.“*⁹⁴

Ak sa pozrieme mimo rámca disciplíny medzinárodného práva, marxizmus taktiež nedokázal osloviť väčšiu časť spoločnosti, a to práve pre absenciu uchopiteľnejších, konkrétnejších a z praxe vychádzajúcich alternatív. Sám Marx neprišiel so žiadnou koherentnou a dostačujúcou alternatívou voči kapitalizmu, avšak tento stav naďalej pretrváva. A rovnako to platí aj pre oblasť medzinárodného práva, t. j. či by medzinárodné právo malo nejakú rolu v zatiaľ neidentifikovanom, budúcom globálnom usporiadaní a ak aj áno, otázka je, aké by boli odlišnosti v porovnaní so súčasným fungovaním medzinárodného práva.

3.3 „Akademizácia“ marxizmu alebo možnosti zosúladenia teórie a praxe

V našej štúdii sme poukázali na to, že marxistické prístupy nájdeme najmä za bránami (západného) akademického sveta. Vo veľkej miere teda ide o „akademický marxizmus“, čo však nie je nič prekvapujúce, keďže tento trend v marxizme možno badať v plnej miere už od druhej polovice 20. storočia.⁹⁵ Rasulov tento problém reflektuje a tvrdí, že je nutné opätovne prepojiť marxistickú teóriu s praxou. Volá po akejsi „angažovanej“ právnej teórii. Sám však uznáva, že väčšina ľavicových (či už marxistických alebo nie) medzinárodných právnikov pôsobí na univerzitách a toto je potrebné zmeniť kooperáciou s neakademickým segmentom právnikov a aktivistov.⁹⁶ Okrem toho hovorí

o potrebe upustiť aj od zbytočne náročného akademického žargónu, ktorý predstavuje bariéru pri snahe prepojiť teóriu s praxou. Rovnako je skeptický voči prílišnej „teoretizácii“ a domnieva sa, že je potrebné od nej upustiť.⁹⁷

Je samozrejme možné stotožniť sa s predmetnou kritikou a takáto forma sebareflexie nepochybne slúži ku cti danému autorovi. Či sú to splniteľné požiadavky, to je otázka druhá. Ako je možné pretaviť to, čo nazýva marxistickým medzinárodným právom „do praxe“? Čo by to konkrétne znamenalo? Na to neexistuje jednoduchá odpoveď a domnievame sa, že ani Rasulov ňou nedisponuje.

Taktiež nemožno nereagovať aspoň krátkou poznámkou na Rasulovu požiadavku opustiť alebo aspoň obmedziť častokrát náročný akademický žargón. Opäť je v princípe možné stotožniť sa s týmto cieľom. Avšak nie je zjavné, či je toto v praxi dosiahnuteľné vzhľadom k špecifickému fungovaniu akademického poľa (Bourdieu). Treba však dodať, že sám Rasulov nespĺňa tento štandard. Práve naopak, jeho štúdie sú exemplárnym príkladom toho, voči čomu je kritický. V žiadnom prípade totiž jeho texty nemožno zaradiť medzi tie menej náročné a dostupné a to ani pre tých, ktorí disponujú určitým predporozumením v oblasti marxistickej teórie.

Ak je ambíciou marxistických prístupov „zosúladiť teóriu a prax“, podľa nášho názoru sa bude vyžadovať oveľa väčšie množstvo analýz zameriavajúcich sa na špecifické otázky medzinárodného práva. Napriek tomu, že sa takéto štúdie z času na čas objavujú⁹⁸, stále prevládajú skôr texty vysoko abstraktné, skôr filozofického rázu. Dobrým príkladom je v tomto smere Chimni, ktorý podáva stručný, ale nepochybne zaujímavý náčrt toho, ako by mohol vyzeráť seminár o marxizme a medzinárodnom práve.⁹⁹ Ide o príklad „afirmatívneho“ prístupu, ktorý by mohol pôsobiť ako korektív k výlučne kritickým príspevkom (aj keď súčasťou jeho náčrtu je aj kritika dominantných teórií). Inými slovami, marxistická teória medzinárodného práva sa nemôže zameriavať *výlučne* na filozofické a právno-teoretické otázky, ale je potrebné, aby sa sústredila na tzv. „každodenné“ problémy a otázky v oblasti medzinárodného práva.

3.4 Nové výzvy pre marxistické prístupy k medzinárodnému právu

Posledný typ kritiky, ktorý považujeme za relevantný v súvislosti s marxistickým medzinárodným právom, sa týka nových výziev a pomerne zásadných zmien v kontexte medzinárodných vzťahov a práva. Nie je možné podať vyčerpávajúci zoznam všetkých týchto zmien, možno však spomenúť niektoré.

Marxistické (ale aj kritické prístupy) vo veľkej miere sústreďovali pozornosť a identifikovali neo-imperialistické alebo neo-koloniálne tendencie v politikách západných krajín, ktoré boli následne reflektované aj v charaktere medzinárodného práva. Avšak v súčasnosti, keď sa podľa viacerých autorov mení podoba globálneho poriadku na multipolárny a ekonomická a vojenská moc sa presúva najmä do Ázie¹⁰⁰, je otázne, nakoľko sú predmetné kritiky dostačujúce. V tomto kontexte napríklad prebieha diskusia o neo-kolonialistickej podobe niektorých politik Číny v Afrike alebo Latinskej Amerike¹⁰¹ a naplno sa ukázal aj neo-imperialistický charakter zahraničnej politiky Ruskej Federácie po vojenskej intervencii na Ukrajine vo februári 2022.¹⁰² Inými slovami, vznikajú „nové ohniská“ neo-imperializmu/kolonializmu a preto je potrebné integrovať tieto nové skutočnosti a vývoj do marxistických analýz.

Rusko a Čína takisto priamo deklarovali cieľ pretvárať a implementovať ich predstavy o fungovaní

svetového poriadku do štruktúry medzinárodného práva, a to s dôrazom na ochranu suverenity a princípu nezasahovania do vnútorných záležitostí.¹⁰³ Rovnako je napríklad Čína¹⁰⁴ aktívna v rámci jednotlivých medzinárodných inštitúcií – ako príklad možno uviesť otázku medzinárodných sankcií (avšak tých príkladov by bolo omnoho viac).¹⁰⁵ Inými slovami sa na medzinárodnej scéne objavili aktéri, ktorí sa snažia presadiť svoju predstavu o fungovaní medzinárodného práva a inštitúcií – niektorí akademici dokonca hovoria o novom type autoritárskeho medzinárodného práva.¹⁰⁶ Ide o tendencie, s ktorými sa marxistická teória a v širšom zmysle aj ľavicové prúdy budú musieť vysporiadať.¹⁰⁷

Podľa niektorých autorov takisto možno badať tendenciu k regionalizácii¹⁰⁸, t. j. vytváranie silných regionálnych celkov, napríklad prostredníctvom medzinárodných obchodných a investičných dohôd, alebo iných projektov (napríklad tzv. Nová hodvábna cesta – Jeden pás, jedna cesta).

Nemožno pozabudnúť ani na premenu existujúceho (neo)liberálneho poriadku na poriadok *geo-ekonomický*.¹⁰⁹ Toto usporiadanie, prichádzajúce po neo-liberálnom konsenze, sa vyznačuje „sekuritizáciou ekonomických politík a ekonomizáciou strategických, resp. bezpečnostných politík“, t. j. stále užším vzťahom medzi ekonomikou a strategickými záujmami krajín. Podľa niektorých autorov je tento proces hnaný obchodnými a technologickými vojnami medzi USA a Čínou a to možno očakávať zmeny najmä v oblasti medzinárodného investičného a obchodného práva.¹¹⁰ Tento proces zásadne ovplyvnila aj pretrvávajúca prepojenosť medzi jednotlivými ekonomikami sveta, čo však nie je iba nástrojom na redukovanie štátnych konfliktov, ako to predpokladala liberálna teória, ale vytvára to taktiež priestor na zneužitie tejto ekonomickej prepojenosti či závislosti.¹¹¹ Ide teda o ďalší dôležitý aspekt medzinárodných vzťahov a práva, s ktorým by sa marxistická teória mala vysporiadať, pokiaľ chce zostať relevantnou.

Záver

V predmetnom príspevku sme sa detailnejšie pozreli na súčasný „revival“ marxistických prístupov k medzinárodnému právu. V prvej časti príspevku sme objasnili teoretické otázky súvisiace s týmito prístupmi, poukázali na hlavných predstaviteľov a v druhej časti sme ich podrobili kritickej analýze.

Napriek tomu, že sme uviedli niekoľko nedostatkov spojených s týmito prístupmi, domnievame sa, že majú legitímne miesto medzi právno-teoretickými smermi v oblasti (medzinárodného) práva. Avšak na to, aby zostali relevantnými, je podľa nášho názoru potrebné zakomponovať do týchto analýz vyššie uvedené zmeny súvisiace s globálnym poriadkom. Je však otázne, či marxistické prístupy budú schopné poskytnúť relevantnú a prijateľnú alternatívu – skôr sa domnievame, že marxistické (alebo aj kritické) prístupy môžu slúžiť ako korektív často príliš dogmatických, právno-pozitivistických prístupov.

Ako sme uviedli vyššie, predstavy o tom, že je možné popísať celok - totalitu globálnych vzťahov a jej neustále premeny - považujeme za mylné. To ale nemusí znamenať odmietnutie marxistických prístupov. Stále je potrebné pokúsiť sa identifikovať aspoň niektoré *tendencie* globálneho socio-ekonomického poriadku a integrovať ich do právnych analýz, prihliadať napríklad na ideologické mechanizmy spojené s medzinárodným právom, či skúmať dopady niektorých noriem, interpretácií či rozhodnutí na rôzne spoločenské skupiny. K uvedenému je užitočné a normatívne prijateľné pristupovať intersekcionálne, t. j. identifikovať nerovnosti na báze triedy, rasy a pohlavia/rodu. Predmetné aspekty marxistických prístupov zostávajú aj naďalej aktuálne.

Seznam poznámek pod čarou

1 Pozri napríklad ANGHIE, Antony. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005; PAHUJA, Sundhya. *Decolonising International Law. Development, Economic Growth and the Politics of Universality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011; GATHI, T. James. Imperialism, Colonialism, and International Law. *Buffalo Law Review*, 2007, roč. 54, č. 4.

2 Napriek tomu, že je eurocentrismus naďalej dominantný pri dejinách medzinárodného práva, v súčasnosti možno badať aj opačné tendencie a samotný eurocentrismus bol predmetom kritiky viacerých historikov a historičiek. Pozri: LORCA, B. Arnulf. Eurocentrism in the History of International Law. In FASSBENDER, Bardo. PETERS, Anne. *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012; KOSKENNIEMI, Martti. Histories of International Law: Dealing with Eurocentrism. *Rechtsgeschichte*, 2011, roč. 19, č. 1; TZOUVALA, Nina. The Specter of Eurocentrism in International Legal History. *Yale Journal of Law & Humanities*, 2021, roč. 31, č. 2.

3 PURVIS, Nigel. Critical Legal Studies in Public International Law. *Harvard International Law Journal*, 1991, roč. 32, č. 1; CARTY, Anthony. Critical International Law: Recent Trends in the Theory of International Law. *European Journal of International Law*, 1991, roč. 2, č. 1; PAULIS, L. Andreas. International Law After Postmodernism: Towards Renewal or Decline of International Law? *Leiden Journal of International Law*, 2001, roč. 14, č. 4; DUNOFF, L. Jeffrey. POLLACK, A. Mark. *International Legal Theory. Foundations and Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022, s. 131-196.

4 Pozri napríklad: KOSKENNIEMI, Martti. *The Politics of International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2011; LINARELLI, John. SALOMON, E. Margot. SORNARAJAH, Muthucumaraswamy. *The Misery of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

5 Pojmy (neo)marxizmus a marxizmus budeme používať v predmetnej štúdii ako synonymá.

6 K vzťahu medzi marxizmom a kritickej právnej teórii pozri: RASULOV, Akbar. CLS and Marxism: A History of an Affair. *Transnational Legal Theory*, 2014, roč. 5, č. 4 alebo HUNTER, Rob. Critical Legal Studies and Marx's Critique: A Reappraisal. *Yale Journal of Law & Humanities*, 2021, roč. 31, č. 2.

7 HACKNEY, R. James. *Legal Intellectuals in Conversation. Reflections on the Construction of Contemporary American Legal Theory*. New York: New York University Press, 2012, s. 43.

8 A to v štátoch západného bloku. Veľmi odlišná bola situácia v štátoch východného bloku – napríklad v Československu bola marxistická právna teória postavená na úroveň oficiálnej doktríny a počas obdobia socializmu slúžila na legitimizáciu mocenskej štruktúry v štáte. Bližšie pozri: KLUKNAVSKÁ, Andrea, SABJÁN, Nikolas. *Marx. Marxizmus. Vybrané problémy štátu a práva*. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2022.

9 SPITZER, S.: Marxist Perspectives in the Sociology of Law. In: *Annual Review of Sociology*, roč. 9, 1983, s. 2-3.

10 Charakteristickým znakom západného marxizmu je väčší dôraz na nadstavbové prvky spoločnosti (t. j. práva, kultúra, politika a tak podobne). Vychádzala z predpokladu, že kapitalistický systém nie je možné vysvetliť výlučne analýzou základne.

11 Bližšie pozri: HOLDREN, Nate, TUCKER, Eric. Marxist Theories of Law Past and Present: A Meditation Occasioned by the 25th Anniversary of Law, Labor, and Ideology. *Law & Social Inquiry*, 2020, roč. 45, č. 4.

12 Pozri MOLEK, Pavel. Mezinárodní právo veřejné. In BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

13 FUKUYAMA, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992.

14 DUFFY, Helen. *The War on Terror and the Framework of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

15 KNOX, Robert. International Law, Politics and Opposition to Iraq War. *London Review of International Law*, 2021, roč. 9, č. 2.

16 Pozri napríklad IKENBERRY, G. John. The End of Liberal International Order? *International Affairs*, 2018, roč. 94, č. 1; MEARSHEIMER, John. Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order, *International Security*, 2019, roč. 43, č. 4; FERGUSON, Niall, ZAKARIA, Fareed. *The End of the Liberal Order?* London: Oneworld Publications, 2017.

17 Napríklad KLUČKA, Ján. *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť a osobitná časť*. 3. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017 alebo VRŠANSKÝ, Peter a kol. *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015.

18 Vráťane marxizmu. Pozri: SHAW, N. Malcolm. *International Law*. 9. vydanie. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. Samozrejme viac právno-teoretických a filozofických prác nájdeme v rôznych zborníkoch a monografiách.

19 KLABBERS, Jan. International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches (review). *Netherlands International Law Review*, 2018, roč. 65, č. 2, s. 254.

20 KOSKENNIEMI, Martti, LEINO, Päivi. Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties. *Leiden Journal of International Law*, 2002, roč. 15, č. 3.

21 Tamtiež. Stačí sa pozrieť na široký diapazón oblastí, na ktoré sa medzinárodné právo verejné delí. Okrem „všeobecnej“ časti sem možno zahrnúť medzinárodné obchodné a investičné právo, ľudské práva, medzinárodné trestné právo, morské právo, medzinárodné právo životného prostredia atp.

22 „Integrated Marxist Approach to International Law“, pozn. autora. CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*. 2. vydanie. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, kapitola 7.

- 23 KNOX, Robert. Marxist Approaches to International Law. In ORFORD, Anne, HOFFMANN, Florian. *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- 24 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 2.
- 25 Tamtiež, s. 18.
- 26 Tamtiež, s. 14.
- 27 Tamtiež, s. 2 a 499-504.
- 28 V staršej štúdii označuje tieto prístupy ako „kritická marxistická medzinárodnoprávna doktrína“ (*Critical Marxist International Legal Scholarship*), pozn. autora. CHIMNI, B. An Outline of a Marxist Course on Public International Law. In MARKS, Susan. *International Law on the Left. Re-examining Marxist Legacies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 55.
- 29 Tamtiež, s. 56.
- 30 Koncept „poľa“ je prevzatý od Pierre Bourdieua. Pozri THOMPSON, Patricia. Field. In GRENFELL, Michael. *Pierre Bourdieu. Key Concepts*. 2. vydanie. Oxford: Routledge, 2012, s. 65-83.
- 31 CHIMNI, B. An Outline of a Marxist Course on Public International Law, s. 56.
- 32 BIANCHI, Andrea. *International Law Theories. An Inquiry into Different Ways of Thinking*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 91-110.
- 33 K TWAIL pozri: tamtiež, s. 205-227; CHIMNI, B. Third World Approaches to International Law: A Manifesto. *International Community Law Review*, 2006, roč. 8, č. 1; GATHII, T. James. TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography. *Trade Law & Development*, 2011, roč. 3, č. 1.
- 34 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 31.
- 35 Tamtiež.
- 36 Tamtiež, s. 35.
- 37 MARX, Karel.: *Ke kritice politické ekonomie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, s. 6-7.
- 38 Tamtiež, s.7.
- 39 Ako príklad stačí uviesť list Engelsa J. Blochovi, v ktorom píše nasledujúce: „Podľa materialistickej koncepcie dejín je konečným podmieňujúcim faktorom produkcia a reprodukcia skutočného života. Marx a ani ja sme nepovedali nič viac ako toto. To znamená, že ak niekto uvedené prekrúti a tvrdí, že ekonomika je výlučným podmieňujúcim faktorom, tak vlastne iba zmení toto tvrdenie na nezmyselnú, abstraktnú a absurdnú frázu. Ekonomická situácia je základom, ale rôzne prvky nadvstavby – politické formy triedneho boja a jeho dôsledky, ako napríklad ústavy vytvorené víťaznou triedou po úspešnom boji, právne formy a najmä reflexia týchto skutočných bojov v myšliach účastníkov, politické, právne a filozofické teórie, náboženská viera a ich následný vývoj v systém dogiem – taktiež ovplyvňujú tieto

samotné boje a vo viacerých prípadoch podmieňujú ich formu. Existuje tu teda interakcia všetkých týchto elementov [...]“ Pozri: Engels to J. Bloch. Marx-Engels Correspondence, 1890. Dostupné online na: https://www.marxists.org/archive/marx/works/1890/letters/90_09_21.htm.

40 „[...] Ekonomické podmienky považujeme za také, ktoré v konečnom dôsledku podmieňujú historický vývoj. Nemôžeme však prehliadnuť dve skutočnosti: politický, právny, filozofický, náboženský, literárny, umelecký, atď., vývoj je založený na vývoji ekonomickom. Ale všetky uvedené prvky sa navzájom ovplyvňujú a taktiež ovplyvňujú aj ekonomickú základňu. Niektorí by si mohli myslieť, že ekonomická situácia je príčinou a je jedine aktívna, kým všetko ostatné je iba pasívnym efektom. Ale práve naopak, k interakcii dochádza na základe ekonomickej potreby, ktorá je v konečnom dôsledku rozhodujúca.“ Pozri: Engels to Borgius. Marx-Engels Correspondence, 1894. Dostupné online na: https://www.marxists.org/archive/marx/works/1894/letters/94_01_25.htm.

41 V tomto zmysle ide o istú formu determinizmu, avšak nie v podobe, ktorá je častokrát pripisovaná Marxovi a Engelsovi. Zároveň je potrebné poukázať na to, že aj keď v poslednej inštancii ekonomická základňa ovplyvňuje obsah alebo aj formu práva, nejde o jednoduchý a jednostranný mechanický proces.

42 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 459.

43 Tamtiež.

44 SABJÁN, Nikolas. „Metafora“ základne a nadstavby v myslení Karla Marxa a jej odkaz pre súčasnosť. In KLUKNAVSKÁ, Andrea. *Vplyv marxisticko-leninskej ideológie na právo v Československu v rokoch 1948-89*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021.

45 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 462.

46 Pozri aj BOWRING, Bill. Marxist International Law Methodology? In DEPLANO, Rossana, TSAGOURIAS, Nicholas. *Research Methods in International Law. A Handbook*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021, s. 178.

47 Iba v krátkosti uvedieme, že rozlišuje päť epoch: prvú (od r. 1600-1760) nazýva obdobím „starého kolonializmu“; druhú (1760-1875) nazýva obdobím „nového kolonializmu“; tretiu (1875-1945) nazýva epochou „imperializmu“; štvrtú (1945-1985) označuje za epochu „neokolonializmu“; a súčasnú, piatu epochu (1985-) nazýva obdobím „globálneho imperializmu“. Bližšie pozri: CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 477-499.

48 BIANCHI, Andrea. *International Law Theories*, s. 84.

49 MIÉVILLE, China. The Commodity-Form Theory of International Law. In MARKS, Susan. *International Law on the Left. Re-examining Marxist Legacies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 98.

50 Zároveň má univerzalizačné tendencie. Ako píše Marx a Engels v Manifeste komunistickej strany, „[r]ýchlym zdokonaľovaním všetkých výrobných nástrojov a nesmierne uľahčenou dopravou strhuje buržoázia do civilizačného procesu všetky, aj najbarbarskejšie národy. Nízke ceny jej tovarov

sú ťažkým delostrelectvom, ktorým do základov búra všetky čínske múry a núti ku kapitulácii najzarytejšiu nenávisť barbarov k cudzincom. Núti všetky národy, aby si osvojili buržoázny spôsob výroby, ak nechcú vyjsť navnívoč; núti ich, aby si samy zaviedli tzv. civilizáciu, t. j. aby sa stali buržoami. Slovom, tvorí si svet na svoj vlastný obraz.“ MARX, Karel, ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistickej strany*. Dostupné online na: <https://www.marxists.org/slovak/marx-engels/1848/manifest/index.htm>.

51 MARKS, Susan. *International Law on the Left*, s. 14-15.

52 Tamtiež.

53 Tamtiež.

54 RASULOV, Akbar. 'The Nameless Rapture of the Struggle': Towards a Marxist Class-Theoretic Approach to International Law. *Finnish Yearbook of International Law*, 2008, roč. 19.

55 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 507. Taktiež pozri: CHIMNI, B. Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century. *Oregon Review of International Law*, 2012, roč. 14, č. 2.

56 KNOX, Robert. Marxist Approaches to International Law, s. 16.

57 *Transnational Capitalist Class*, pozn. autora.

58 *Transnational Oppressed Class*, pozn. autora.

59 O podobnom triednom rozdelení na transnárodnej úrovni hovorí aj Rasulov, ktorý rozlišuje transnárodnú kapitalistickú, strednú a pracujúcu triedu. V jeho prístupe je preferovaný pomerne silný štrukturalizmus. Objektívna existencia triedy sa zakladá nie na zdieľanom vedomí členov konkrétnej triedy, ale na objektívnej štruktúre výrobných prostriedkov, na ktorej participujú. Zároveň je vytváranie tried založené na dvoch faktoroch: po prvé, závisí to od stavu vlastníctva (prakticko-legálneho) primárnych výrobných prostriedkov; a po druhé, modalita výťažku nadhodnoty. Pozri: RASULOV, Akbar. 'The Nameless Rapture of the Struggle'.

60 ROBINSON, I. William, SPRAGUE, Jeb. The Transnational Capitalist Class. In JUERGENSMEYER, Mark a kol. *The Oxford Handbook of Global Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

61 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 507.

62 CHIMNI, B. Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century, s. 19.

63 CHIMNI, B. Prolegomena to a Class Approach to International Law. *European Journal of International Law*, 2010, roč. 21, č. 1, 68.

64 Tamtiež, s. 71.

65 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 508.

66 Tamtiež, s. 509.

- 67 Pre stručné zhrnutie tohto konceptu pozri EAGLETON, Terry. *Ideology. An Introduction*. London: Verso, 2007.
- 68 MARKS, Susan. *The Riddle of All Constitutions. International Law, Democracy, and the Critique of Ideology*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- 69 MARKS, Susan. Big Brother is Bleeping Us – With the Message that Ideology Doesn't Matter. *European Journal of International Law*, 2001, s. 111-112.
- 70 Tamtiež.
- 71 Tamtiež, s. 113. V tejto časti sa Marks odvoláva na Žižekovu teóriu ideológie.
- 72 DOUZINAS, Costas.: *The Radical Philosophy of Rights*. London: Routledge, 2019, s. 141.
- 73 MARKS, Susan. Human Rights and Root Causes. *The Modern Law Review*, 2011, roč. 74, č. 1, s. 71.
- 74 Zaujímavým príkladom je aj oblasť medzinárodného trestného práva, kde sa pozornosť sústreďuje najmä na jednotlivcov a ich zločiny, pričom to však vedie k abstrahovaniu jednotlivca zo spoločenských podmienok a vzťahov. Ignorujú sa ale globálne podmienky štruktúrujúce socio-ekonomický systém, ktorého „produktom“, aspoň do určitej miery, je aj násilie tohto jednotlivca. KREVER, Tor. *International Criminal Law: An Ideology Critique*. *Leiden Journal of International Law*, 2013, roč. 26, č. 3.
- 75 MARKS, Susan. *International Law on the Left*, s. 10. Pozri aj ŽIŽEK, Slavoj. The Spectre of Ideology. In ŽIŽEK, Slavoj (ed.). *Mapping Ideology*. London: Verso, 2012, s. 4.
- 76 CHIMNI, B. Capitalism, Imperialism, and International Law in the Twenty-First Century, s. 36-39.
- 77 Tamže, s. 39.
- 78 BOHMAN, J.: Critical Theory [online]. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2016, Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/>.
- 79 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 473-477.
- 80 MIÉVILLE, CHINA. *Between Equal Rights. A Marxist Theory of International Law*. Leiden: Brill, 2005.
- 81 RASULOV, Akbar. A Marxism for International Law: A New Agenda. *European Journal of International Law*, 2018, roč. 29, č. 2, s. 639.
- 82 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 524.
- 83 THOMPSON, P. Edward. *Whigs and Hunters: The Origins of the Black Act*. London: Breviary Stuff Publications, 2013, s. 208.
- 84 KNOX, Robert. *Marxism, International Law, and Political Strategy*. *Leiden Journal of*

International Law, 2009, roč. 22, č. 3, s. 433.

85 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 534-543.

86 Pozri napríklad: MOYN, Samuel. *Not Enough. Human Rights in an Unequal World*. Harvard: Harvard University Press, 2019; MANFREDI, Zachary. Against 'Ideological Neutrality': On the Limits of Liberal and Neoliberal Economic and Social Human Rights. *London Review of International Law*, 2020, roč. 8, č. 2.

87 LUKES, Steven. Can a Marxist Believe in Human Rights. *Praxis International*, 1981.

88 O'CONNELL, Paul. On Human Rights Question. *Human Rights Quarterly*, 2018, roč. 40, č. 4; LACROIX, Justine, PRANCHÉRE, Jean-Yves. Was Karl Marx Truly Against Human Rights? *Revue française de science politique*, 2012, roč. 62, č. 3; BARTHOLOMEW, Amy. Should a Marxist Believe in Marx on Rights? *The Socialist Register*, 1990, roč. 26; BOYD, M. J. Christopher. Can a Marxist Believe in Human Rights? *Critique*, 2009, roč. 37, č. 4.

89 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 535. Ako poznamenáva Marx, „právo nemôže byť nikdy na vyššom stupni ako ekonomická štruktúra a ňou podmienený kultúrny vývoj spoločnosti.“ MARX, Karel. *Kritika gothajského programu*. Dostupné na: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1875/051875.html>.

90 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 540.

91 MILANOVIC, Branko. *Capitalism, Alone. The Future of the System That Rules the World*. Harvard: Harvard University Press, 2021, s. 12.

92 Tamtiež.

93 CHIMNI, B. *International Law and World Order. A Critique of Contemporary Approaches*, s. 546-550.

94 RASULOV, Akbar. A Marxism for International Law: A New Agenda, s. 644. Pozri aj: KOSKENNIEMI, Martti. Introduction: Alf Ross and Life beyond Realism. *European Journal of International Law*, 2003, roč. 14, č. 4.

95 ANDERSON, Perry. *Considerations on Western Marxism*. London: Verso, 1979.

96 RASULOV, Akbar. 'The Nameless Rapture of the Struggle', s. 280.

97 Tamtiež.

98 Pozri BACHAND, Rémi. What's Behind the WTO Crisis? A Marxist Analysis. *European Journal of International Law*, 2020, roč. 31, č. 3 alebo ÖZSU, Umut. Grabbing land legally: A Marxist analysis. *Leiden Journal of International Law*, 2019, roč. 32, č. 2.

99 CHIMNI, B. An Outline of a Marxist Course on Public International Law.

100 RACHMAN, Gideon. *Easternisation: War and Peace in the Asian Century*. London: The Bodley Head, 2016.

101 CHAN, Y. W. E. M. Mary. China in Africa: A Form of Neo-colonialism? 2018, dostupné na: <https://www.e-ir.info/2018/12/02/china-in-africa-a-form-of-neo-colonialism/>; DEVER, James, DEVER, Jack. Information Age Imperialism: China, Race, and Neo-Colonialism in Africa and Latin America. *Inter-American Law Review*, 2021, roč. 52, č. 2; SHARMA, Ishan. China's Neocolonialism in the Political Economy of A.I. Surveillance. *Cornell International Affairs Review*, 2020, roč. 13, č. 2; ARMEL, Kaze. China's Engagements in Africa: Is China a „Partner“ or „Predator“? *Chinese Journal of International Review*, 2021, roč. 3, č. 1; MURRAY, Caitlin. An Analysis of China's Belt and Road initiative and its neo-colonial ambitions. *Routes*, 2022, roč. 2, č. 3. ETZIONI, Amitai. Is China a New Colonial Power? *The Diplomat*, publikované dňa 09.11.2020, citované dňa 30.8.2022 Dostupné online na: <https://thediplomat.com/2020/11/is-china-a-new-colonial-power/>; VAN MEAD, Nick. China in Africa: win-win development, or a new colonialism? *The Guardian*, publikované dňa 31.7.2018, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://www.theguardian.com/cities/2018/jul/31/china-in-africa-win-win-development-or-a-new-colonialism>.

102 K niektorým medzinárodnoprávnym aspektom konfliktu pozri: GREEN, A. James, HENDERSON, Christian, RUYS, Tom. Russia's attack on Ukraine and the *jus ad bellum*. *Journal on the Use of Force and International Law*, 2022, roč. 9, č. 1.

103 The Declaration of the Russian Federation and the People's Republic of China on the Promotion of International Law, publikované dňa 26.6.2016, citované dňa 30.8.2022 Dostupné online na: https://archive.mid.ru/en/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2331698. K ruským pohľadom na medzinárodné právo pozri: MÄLKSOO, Lauri. *Russian Approaches to Interational Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

104 K vzťahu Číny a medzinárodného práva pozri: CAI, Congyan. *The Rise of China and International Law. Taking Chinese Exceptionalism Seriously*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

105 LYNCH, Colum. Sunset for U.N. Sanctions? *Foreign Policy*, publikované dňa 14.10.2021, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://foreignpolicy.com/2021/10/14/sanctions-united-nations-expert-panels-russia-china-africa-western-countries/>; HOFER, Alexandra. The Developed/Developing Divide on Unilateral Coercive Measures: Legitimate Enforcement or Illegitimate Intervention? *Chinese Journal of International Law*, 2017, roč. 16, č. 2.

106 GINSBURG, Tom. Authoritarian International Law? *American Journal of International Law*, 2020, roč. 114, č. 2.

107 V súčasnosti prebiehajú diskusie ohľadom toho, ako by mala vyzerat' (aj vzhľadom na vzostup Číny a iných autoritárskych krajín) ľavicová či progresívna zahraničná politika. Pozri: WERTHEIM, Stephen. A Crisis in Progressive Foreign Policy. *Foreign Affairs*, publikované dňa 24.8.2022, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/crisis-progressive-foreign-policy>; KLION, David. What Should the Left Do About China? *The Nation*, publikované dňa 11.1.2022, citované dňa 30.8.2022. Dostupné online na: <https://www.thenation.com/article/world/china-left-foreign-policy/>.

108 ORFORD, Anne. Regional Orders, Geopolitics, and the Future of International Law. *Current*

Legal Problems, 2021, roč. 74, č. 1.

109 ROBERTS, Anthea, MORAES, CH. Henrique, FERGUSON, Victor. Towards a Geoeconomic Order in International Trade and Investment. *Journal of International Economic Law*, 2019, roč. 22, č. 4.

110 Tamtiež.

111 LEONARD, Mark. *The Age of Unpeace*. London: Transworld Publishers, 2021.

Odborný článek

(Právní) osud vlastnického práva po roku 1948 v Československu

*Adam Kösze*ghy

Autor je absolventem Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě v magisterském studijním programu v oboru právo (2019) a v doktorském programu v oboru teorie a dějiny státu a práva (2022). V současnosti působí jako odborný asistent na Katedře právních dějin a právní komparatistiky na této fakultě. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje na otázky vývoje soukromého práva v 19. a 20. století. Tato práce byla popdoře Agenturou na podporu výzkumu a vývoje na základě smlouvy č. APVV-18-0199.

Abstrakt

Vlastnické právo jako klíčový pojem a institut (nejen) soukromého práva bylo po roce 1948 přeměněno do nové podoby, která měla vyhovovat novému společenskoekonomickému zřízení v Československu. Vlastnické právo bylo vlivem společenských změn zdeformované do podoby, která neměla v historickém vývoji vlastnického práva obdoby. Cílem tohoto příspěvku je proto zmapovat (právní) osud vlastnického práva po bezprecedentním zásahu do jeho (soukromoprávní) podstaty až do současnosti.

Abstract

Property right as a key concept and institution of (not only) private law was shaped into a new form after 1948, which was supposed to suit the new socio-economic establishment in Czechoslovakia. Due to social changes, property rights were deformed into a form that was unprecedented in the historical development of property rights. The aim of this article is therefore to map the (legal) fate of property rights after an unprecedented intervention in its (private law) essence up to the present.

Úvod

Korene vlastníckeho práva ako neobmedzeného právneho panstva vlastníka nad vecou možno datovať až do počiatkov rímskeho práva, pričom ho možno s istotou označiť za jeden z najvýznamnejších inštitútov súkromného práva aj v súčasnosti, a to pre jeho frekvenciu a nevyhnutnú potrebu v každodennom spoločenskom živote. V súčasnosti každý demokratický a právny štát upravuje vlastnícke právo s dôrazom na individuálne práva jednotlivého vlastníka pomerne obdobne. Avšak vývoj vlastníckeho práva na našom území v 20. storočí bezpochyby nebol taký hladký a bezproblémový ako by sa mohlo zdať. Fatálne zásahy Komunistickej strany Československa s monopolom moci v štáte po roku 1948 zásadne poznačili podobu vlastníckeho práva v Československu, a to na viac ako 40 rokov. Prvé zásahy do vlastníckeho práva však nastali skôr, a to už v roku 1945 vo forme rôznej znárodňovacej legislatívy.¹ Toto obdobie bolo symbolizované snahou o obnovu Československa po stránke ekonomickej, spoločenskej ako aj právnej po vojnovom konflikte, ktorý zdecimoval veľkú časť európskeho kontinentu.

1. Na ceste k roku udalostiam februára 1948

V záujme znovuoživenia právnej kontinuity Československa bolo potrebné vyriešiť otázku recepcie československého právneho poriadku. Pre územie slovenskej časti republiky bolo kľúčovým ustanovenie § 2 nariadenia Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Sb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku, ktorým sa preberal celý obsah dovtedajšieho právneho poriadku za splnenia podmienky, že tento obsah neodporoval republikánsko-demokratickému duchu. V českej časti republiky boli určujúcimi ustanovenia ústavného dekretu prezidenta republiky o obnovení právneho poriadku č. 11/1944 Úř. věst. čsl., ktorý však k recepcii československého právneho poriadku pristúpil odlišne.²

Recepcia československého právneho poriadku po druhej svetovej vojne spôsobila, že sa československý právny poriadok v oblasti občianskeho práva vrátil v čase do stavu tzv. právneho dualizmu.³ V českej časti československej republiky platil naďalej Všeobecný (rakúsky) občiansky zákonník, zákon č. 946/1811 r. z., pričom v slovenskej časti republiky platilo uhorské občianske právo zväčša obyčajového charakteru.⁴ Tento dualizmus občianskeho práva dotvárali aj ďalšie (spoločné) právne predpisy prijaté už za existencie Československej republiky, ktoré mali nahradiť zastaralú úpravu. Právny poriadok sa preto v oblasti občianskeho práva vyznačoval svojim jedinečným heterogénnym charakterom, ktorý mohol spôsobovať značné praktické problémy v unitárnom Československu.⁵ Rovnako tak bola obnovená aj platnosť a účinnosť demokratickej Ústavnej listiny (zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., ktorým sa uvádza Ústavná listina Československej republiky). Československý právny poriadok sa teda obnovil v podobe, akú mal počas prvej československej republiky. Uvedené platilo aj pre ústavnú garanciu a ochranu vlastníckeho práva, čo znamenalo, že v zmysle § 108 Ústavnej listiny prináležalo každému československému občanovi právo usadzovať sa a nadobúdať nehnuteľnosti na akomkoľvek mieste v rámci Československej republiky. Toto právo bolo možné v zmysle odseku 2 tohto paragrafu obmedziť len zákonom, a aj to len vo verejnom záujme. Súkromné vlastníctvo bolo v zmysle § 109 Ústavnej listiny chránené, a to tak, že ho bolo možné obmedziť len zákonom. Ústavná listina obsahovala aj ustanovenie týkajúce sa inštitútu vyvlastnenia ako výrazného zásahu do vlastníckej slobody,⁶ pričom v zmysle § 109 ods. 2 Ústavnej listiny bolo možné realizovať vyvlastnenie len na základe zákona a za náhradu, pokiaľ zákon výslovne neustanovil opak.⁷

2. Rok 1948, nová Ústava a (nové) vlastnícke právo

Uvedené predstavovalo po tzv. udalostiach víťazného februára v roku 1948 zásadný problém, pretože bolo potrebné „prispôbiť“ právny poriadok novým reáliám v Československu pozostávajúcich v zásadnom obrate spoločensko-ekonomického smerovania štátu po vzore Sovietskeho zväzu. Prvým výrazným zásahom do povahy vlastníckeho práva po roku 1948 bolo prijatie ústavného zákona č. 150/1948 Sb. Ústava Československej republiky (známa aj ako Ústava 9. mája). Táto „nová“ ústava už odrážala spoločensko-ekonomické zmeny po prevzatí moci (prevrate) v štáte Komunistickou stranou Československa, čo sa deklarovalo ihneď v jej prohlásení: *„My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnutí vybudovat svůj osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu.“* Napriek tomu, že Ústava 9. mája zreteľne vykazovala zmenu pomerov v Československu, jej text do veľkej miery ovplyvnila skutočnosť, že sa začalo na novej ústave pracovať ešte pred februárovým prevratom roku 1948. Ústava 9. mája bola preto do veľkej miery fiktívnou ústavou. Už v základných článkoch Ústavy, konkrétne v čl. XII, bolo uvedené, že hospodárska sústava Československej republiky bola založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva.⁸ Tento článok ďalej obsahoval aj konštatovanie, že vlastníctvo pôdy sa malo spravovať podľa zásady pôda patrí tomu, kto na nej pracuje, čo bolo predzvestou blížiacej sa kolektivizácie (zospoločnenšenia) individuálneho súkromného hospodárstva.⁹ V tomto článku sa však deklarovala aj ochrana drobného a stredného podnikania a nedotknuteľnosť osobného majetku.¹⁰ V rámci systematiky ústavy po „všeobecných“ základných článkoch Ústavy 9. mája nasledovali práva a povinnosti občanov. Kľúčové ustanovenia dotýkajúce sa vlastníckeho práva ústavodarca zakomponoval pod marginálnou rubrikou „svoboda majetková“, ktoré boli konkrétne upravené v § 8 a 9 Ústavy. Textácia ústavy nenasvedčovala sprvoti žiadnej väčšej zmene oproti §§ 108-109 Ústavnej listiny,¹¹ avšak ustanovenie § 9 ods. 3 Ústavy, ktoré zakotvilo zákaz zneužitia vlastníckeho práva na škodu celku, jasne nasvedčovalo, akým smerom sa bude uberať nová koncepcia vlastníckeho práva.¹² Ústava sa ďalej vo svojom texte venovala vlastníckemu právu v rámci ôsmej kapitoly pod marginálnou rubrikou „Hospodárské zřízení“, pričom uvádzala viacero klasifikácii vlastníckeho práva. V prvom rade v zmysle § 149 Ústavy bolo najvýznamnejším štátne (socialistické) vlastníctvo,¹³ a to najmä preto, že do neho patril národný majetok, ktorý mal zásadne v rukách štát. Národný majetok tvorili najmä také hospodárske hodnoty, ktoré boli predmetom znárodnenia podľa osobitných predpisov,¹⁴ ako aj akýkoľvek verejný statok slúžiaci všeobecnému prospechu. Z tohto názvu jednoznačne vyplývalo, že do národného majetku patrili prirodzene tie najvýznamnejšie komodity v Československu.¹⁵ Podľa znenia ustanovenia § 146 Ústavy mohli byť predmetom národného majetku aj výrobné prostriedky, pričom rovnako tak mohli spadať aj do majetku ľudových družstiev, ako aj do súkromného vlastníctva jednotlivých výrobcov. Majetkom ľudových družstiev Ústava klasifikovala ďalšiu formu vlastníckeho práva, ktoré pozostávalo z vkladov jednotlivých členov družstva a spoločnom hospodárení s týmito majetkovými hodnotami.¹⁶ Ústava konštruovala v § 149 ods. 2 ďalšiu formu tzv. komunálneho vlastníctva, ktorého predmetom mali byť časti národného majetku, ktoré neboli celoštátneho významu a mali slúžiť výlučne alebo prevažne obyvateľstvu určitého správneho celku (obci, okresu alebo kraju).¹⁷ Pomerne legislatívne neohrabane Ústava upravovala aj tzv. osobný majetok občanov,¹⁸ ktorý mal byť nedotknuteľný, pričom taktiež uvádzala aj demonštratívny výpočet, čo spadalo do tohto osobného majetku.¹⁹ Nakoniec, Ústava neopomenula ani úpravu súkromné vlastníctvo. Ústavodarca sa nechal zrejme inšpirovať číslkou 50, keďže ňou ohraničil limity súkromného vlastníctva či už v rámci drobného a stredného podnikania ako aj z hľadiska prípustnej výmery pôdy v súkromnom vlastníctve.²⁰ Nanešťastie, zachovanie súkromného vlastníctva bolo už v čase prijatia Ústavy

iba akýmsi (dočasným) kompromisom Komunistickej strany Československa pri presadzovaní revolučných reforiem.²¹ Ústava 9. mája bola prijatá ako prvý významný predpis, ktorý odrážal zmenené spoločensko-ekonomické smerovanie Československa, avšak iba z hľadiska ústavného práva. Popri tejto ústave totiž platil v oblasti československého občianskeho práva právny dualizmus, vzhľadom na to, že všetky predvojnové unifikačné snahy stroskotali. V Československu preto naďalej na slovenskej časti územia platilo recipované uhorské obyčajové právo a na druhej českej časti ustanovenia Všeobecného občianskeho zákonníka (zákon č. 946/1811 r. z.), čo bol značný problém pre kompatibilitu celého právneho poriadku.²² Ustanovenie § 173 ods. 1 Ústavy bolo reakciou na práve tieto revolučné zmeny v smerovaní Československa, a preto sa dňom nadobudnutia účinnosti tejto ústavy mala pozastaviť účinnosť Ústavnej listiny. Platnosť však mali strácať aj všetky ústavné a iné zákony, pokiaľ odporovali tejto ústave a zásadám ľudovodemokratického zriadenia alebo obsahovali odchylnú úpravu od samotnej ústavy.²³

3. Na ceste k prvému (spoločnému) občianskemu zákonníku po februári 1948

Takmer dva mesiace po prijatí Ústavy 9. mája, dňa 7. júla 1948 československá vláda zaviazala uznesením ministra spravodlivosti Alexeja Čepičku, aby podľa možnosti do 1. septembra 1950 predložil osnovy zákonov, ktorými sa malo československé právo formálne aj materiálne prispôbiť s účinnosťou pre celé štátne územie zmenám v spoločensko-ekonomickom smerovaní Československa po februári 1948.²⁴ Týmto aktom sa fakticky započal proces známy neskôr ako tzv. právnická dvojročnica. O veľkom význame právnickej dvojročnice pre ľudovodemokratické zriadenie svedčí aj dobová práca vyzdvihujúca výsledky právnickej dvojročnice: „Každý nový socialistický zákon je ďalším kameňom do nepreniknuteľnej hradby, od ktorej sa odrážajú pokusy nepriateľov pracujúceho ľudu o prielom, o poškodenie socialistickej výstavby.“²⁵ Ako jeden z výsledkov kodifikačných snáh v rámci právnickej dvojročnice vzišiel v život aj nový (prvý spoločný) Občiansky zákonník (zákon č. 141/1950 Zb.), ktorý vo svojich ustanoveniach už odrážal princípy a zásady ľudovej demokracie v zmysle Ústavy 9. mája.²⁶ Ústredným motívom nového Občianskeho zákonníka sa stala prísna regulácia majetkových vzťahov.²⁷ V kontexte tejto regulácie treba dať do pozornosti obsah prejavu Klementa Gottwalda zo dňa 17. novembra 1948, v ktorom mimo iné ako jednu z vytýčených úloh realizácie plánovaných sociálnych a hospodárskych reforiem identifikoval potrebu odnaučiť ľudí vlastníckym návykom a nahradiť ho vlastnosťou spontánnej potreby veci kolektívne zdieľať, resp. užívať spoločné veci.²⁸ Občianske právo malo v duchu zmenených spoločensko-ekonomických podmienok v štáte odrážať záujmy ľudu (kolektívny záujem) namiesto individuálnych záujmov jednotlivca, ako tomu bolo doposiaľ. S tým bol spojený aj odklon od tradičnej kontinentálnej (rímsskoprávnej) úpravy, ktorá sa preto mala zrejme eliminovať v novom Občianskom zákonníku.²⁹ Opak bol pravdou, väčšina tradičných inštitútov si zachovala svoju rímsskoprávnú podobu (aj keď niekedy modifikovanú).³⁰ Koncepcnou predlohou nového Občianskeho zákonníka bol sovietsky Občiansky zákonník z roku 1922, obdobne ako aj princípy sovietskej ústavy z roku 1936,³¹ pričom však v dôsledku časovej tiesne boli kodifikátori nútení čerpať aj z nezrealizovaného predvojnového (unifikačného) návrhu Občianskeho zákonníka z roku 1937, ako aj spolupracovať s civilistickými odborníkmi z predchádzajúceho obdobia.³² Prijatie nového Občianskeho zákonníka znamenalo aj prehodnotenie, resp. odstránenie rímsskoprávneho delenia práva na súkromné a verejné.³³ Ak by sme hľadali odpoveď

na to, prečo tomu tak bolo, už len z gramatického hľadiska bolo zrejmé, že v zmysle kolektívneho záujmu prevyšujúceho nad záujmom jednotlivca bolo potrebné všetky vzťahy kontrolovať a normovať centrálne, zo strany štátu. Centralizácia všetkých vzťahov v Československu sa prejavila aj tým, že štát mal hlavnú a výlučnú úlohu v pozícii hospodárskej a sociálnej transformácie.³⁴ Čo sa týka úpravy vlastníckeho práva v novom Občianskom zákonníku, jeho úprava bola pomerne obširná z hľadiska počtu ustanovení (§§ 100 – 165 Občianskeho zákonníka). Základným východiskom bolo ustanovenie § 100 Občianskeho zákonníka, ktoré definovalo spoločenské socialistické vlastníctvo ako nedotknuteľný zdroj bohatstva a sily republiky a blahobytu pracujúceho ľudu. Socialistické vlastníctvo malo v zmysle ustanovenia § 101 Občianskeho zákonníka mať formu štátneho (socialistického) vlastníctva alebo formu družstevného (socialistického) vlastníctva. Opätovne, ako v prípade ustanovení Ústavy z 9. mája národný majetok bol v zmysle ustanovenia § 102 Občianskeho zákonníka výhradne v štátnom socialistickom vlastníctve. Štátne socialistické vlastníctvo bolo budované na princípoch a zásadách, ktoré artikuloval sovietsky právny teoretik Anatolij Vasiljevič Venediktov.³⁵ Vzhľadom na to, že ústredným motorom občianskoprávných vzťahov sa stal po prijatí nového Občianskeho zákonníka hospodársky plán a zásady plánovaného hospodárstva, ktorých záujmom sa musel podriaďovať každý spoločenský vzťah, a tak aj nový Občiansky zákonník pripúšťal isté dispozície národným majetkom v súlade s plnením jednotného plánu.³⁶ Absolútny charakter vlastníckeho práva stratil opodstatnenie a z tohto pohľadu bolo otázne, či za daných filozofických východísk bolo ešte možné hovoriť o obmedzení autonómie vlastníka alebo skôr išlo o povinnosť vlastníka nakladať s predmetom vlastníctva podľa očakávaní (socialistického) právneho poriadku.³⁷ V zmysle ustanovenia § 103 ods. 1 Občianskeho zákonníka, v záujme, aby čo najúčelnejšie slúžil národný majetok svojmu spoločenskému poslaniu, najmä plneniu jednotného hospodárskeho plánu zveroval štát časť národného majetku národným podnikom a komunálnym podnikom alebo iným socialistickým právnickým osobám.³⁸ V zmysle odseku 2 tohto ustanovenia sa zákonodarcia taktiež rozhodol, aby v záujme rozvoja národného hospodárstva a všeobecného blahobytu bolo možné časti národného majetku odovzdať socialistickým právnickým osobám, najmä ľudovým družstvám do ľudového užívania.³⁹ Ustanovenie § 104 Občianskeho zákonníka obsahovalo limity nakladania s vecami, ktoré boli v socialistickom vlastníctve (štátnom alebo družstevnom), a to najmä z hľadiska scudzovania týchto vecí, ktoré bolo možné len v rámci obvyklého hospodárenia, inak len vtedy, ak na to boli dané podmienky určené v osobitných predpisoch.⁴⁰ V ďalšom ustanovení § 105 Občiansky zákonník identifikoval ako ďalší druh vlastníckeho práva osobné vlastníctvo,⁴¹ pričom jeho legislatívne vymedzenie bolo pomerne stručné a svojím obsahom bolo odrazom ustanovenia § 158 ods. 2 Ústavy 9. mája.⁴² Na záver výpočtu druhov vlastníckeho práva nový Občiansky zákonník upravoval aj súkromné vlastníctvo, a to takým spôsobom, že sa malo spravovať takými ustanoveniami danými pre vlastnícke právo z ktorých nevyplývalo, že platili len pre socialistické alebo osobné vlastníctvo.⁴³ Nový občiansky zákonník v rámci ustanovenia § 110 nadviazal na úpravu vlastníckeho práva k pôde v Ústave 9. mája, keď deklaroval, že vlastnícke pomery k pôde založené na zásade „pôda patrí tým, ktorí na nej pracujú“ sa mali spravovať ustanoveniami Občianskeho zákonníka, ak osobitné predpisy neustanovili inak.⁴⁴ Na základe vyššie uvedeného, bolo možné zostaviť istú systematiku v rámci poňatia vlastníckeho práva, pričom však bolo potrebné brať do úvahy aj čiastočnú prepojenosť jednotlivých druhov / foriem vlastníckeho práva. Nedotknuteľným zdrojom bohatstva a sily republiky a blahobytu bolo spoločenské socialistické vlastníctvo, pričom práve tento druh malo byť progresívnym druhom vlastníckeho práva s jasnou budúcnosťou. Vyššou formou socialistického vlastníctva bolo štátne socialistické vlastníctvo ako vlastníctvo všetkého pracujúceho ľudu. Nižšou formou

socialistického vlastníctva bolo družstevné socialistické vlastníctvo.⁴⁵ Spoločne so socialistickým vlastníctvom sa malo nerozlučne rozvíjať aj osobné vlastníctvo, ktoré malo taktiež progresívnu povahu, a teda jasnú budúcnosť. Naopak, na opačnom brehu bolo súkromné vlastníctvo, ktoré v akejkolvek forme bolo pozostatkom kapitalistických výrobných pomerov, bolo v rozpore s výrobnými pomermi, pričom pôsobilo ako „klin“ vrazný do nich, a preto ho bolo treba eliminovať.⁴⁶ Poslednú významnú zmenu na poli vlastníckeho práva obsahovalo ustanovenie § 155 Občianskeho zákonníka, ktoré „opustilo“ tradičnú rímskoprávnú zásadu superficies solo cedit (povrch ustupuje spodku),⁴⁷ čo fakticky spôsobilo deformáciu vlastníckeho práva každého vlastníka pozemku.⁴⁸ Dôvodom pre opustenie superficiálnej zásady boli najmä komplikované vlastnícke vzťahy v rámci rozvoja Jednotných roľníckych družstiev.⁴⁹ Vo svetle nového Občianskeho zákonníka preto stavba už netvorila s pozemkom jednotný celok, ale bola samostatnou a od neho rozdielnou vecou, ktorej vlastníkom bola osoba oprávnená k stavbe.⁵⁰ Stavba a pozemok mohli byť predmetom rôzneho druhu vlastníckeho práva (socialistické, osobné alebo aj súkromné), ak tomu nebránila povaha danej stavby.⁵¹ Opustenie superficiálnej zásady malo vplyv aj na rozvoj novodefinovaných druhov vlastníckeho práva podľa Občianskeho zákonníka, a to najmä osobného vlastníctva k rodinným domkom, keďže umožňovalo ich stavbu aj na družstevných alebo štátnych pozemkoch.⁵² Účelom nového práva stavby malo byť teda vystavanie najmä rodinných domkov bez zakúpenia stavebného pozemku, teda s malým finančným nákladom na strane jednej a na strane druhej zbaviť vlastníka pozemku povinnosti scudzitiť trvale pozemok, ktorý nemohol alebo nechcel sám zastávať.⁵³

4. Nová (socialistická) ústava a vlastnícke právo po roku 1960

Päťdesiate roky 20. storočia v Československu možno označiť za turbulentné obdobie z hľadiska viacerých kritérií, a to najmä právnych, ekonomických a spoločenských. Po 12 rokoch od prijatia Ústavy 9. mája bolo skonštatované, že táto ústava už neodráža „súčasný stav v Československu“, a preto bolo potrebné ju nahradiť novou ústavou, ktorá by reagovala na súčasný pokrok v podobe vybudovania socializmu v Československu. Skutočným dôvodom boli najmä udalosti 50. rokov spočívajúce vo flagrante porušovaní ustanovení Ústavy 9. mája, ktorá vo svojom texte deklarovala posledné zvyšky práv a slobôd, avšak nanešťastie len formálne, čo predstavovalo značný problém po konsolidácii pomerov.⁵⁴ Práca na novom návrhu ústavy viedol autor predchádzajúcej ústavy Vladimír Procházka spoločne napríklad s Viktorom Knappom alebo Petrom Colotkom, avšak fakticky tento návrh bol vypracovaný Ústredným výborom Komunistickej strany Československa pod vedením 1. tajomníka a prezidenta Antonína Novotného.

Nová ústava bola prijatá dňa 11. júla 1960, pričom deklarovala víťazstvo socializmu ako ďalšieho vývojového stupňa spoločnosti na ceste ku komunizmu a nastúpenie na cestu prechodu k nemu. Z tohto dôvodu muselo prísť aj ku zmene názvu štátneho útvaru na Československá socialistická republika. Ústava Československej socialistickej republiky (ďalej aj ako „Ústava ČSSR“) deklarovala, že v Československu sa už uplatňovala socialistická zásada: „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce!“, pričom cieľom bolo postupne vybudovať cestu na prechod na komunizmus vyjadrený najvyššou zásadou rozdeľovania: „Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb!“⁵⁵ Uvedené sa deklarovalo aj v samotnom texte ústavy, podľa ktorého bola ekonomickým základom Československej socialistickej republiky socialistická hospodárska sústava, ktorá

vylučovala akékoľvek vykorisťovanie človeka človekom.⁵⁶ Ústava ČSSR ďalej uvádzala, že socialistická hospodárska sústava, v ktorej boli výrobné prostriedky zospoločenštené a celé národné hospodárstvo plánovito riadené, zabezpečovala pri uvedomelej spolupráci všetkých občanov mohutný rozvoj výroby a ustavičný vzostup životnej úrovne pracujúcich.⁵⁷ Práca v socialistickej spoločnosti bola podľa Ústavy ČSSR prácou v prospech celku a zároveň v prospech pracovníka samého.⁵⁸ Otázky vlastníckeho práva boli upravené v ustanoveniach čl. 8 – 11 Ústavy ČSSR. Ustanovenie čl. 8 ods. 1 Ústavy ČSSR upravovalo socialistické spoločenské vlastníctvo, ktoré malo predstavovať akýsi najvyšší druh socialistického vlastníctva, pričom malo dve základné formy. Týmito formami bolo štátne vlastníctvo, ktoré bolo vlastníctvom všetkého ľudu v podobe národného majetku a družstevné vlastníctvo v podobe majetku ľudových družstiev.⁵⁹ Obsah pojmu národný majetok sa nachádzal v čl. 8 ods. 2 Ústavy ČSSR, a preto bolo zrejme, čo spadalo do okruhu národného majetku (štátneho vlastníctva), obdobne ako v predchádzajúcej Ústave 9. mája.⁶⁰ Podľa čl. 8 ods. 3 Ústavy ČSSR pôda, ktorá bola združená na spoločné družstevné hospodárenie bola v spoločenskom užívaní jednotných roľníckych družstiev. Ústava ČSSR napriek deklarácii vybudovania socializmu stále upravovala aj súkromné hospodárenie, avšak iba v „prípustnej“ podobe spočívajúcej v súkromnom hospodárení založenom na osobnej práci a vylučujúcom vykorisťovanie cudzej pracovnej sily.⁶¹ Ako posledný druh vlastníckeho práva Ústava ČSSR upravovala osobné vlastníctvo občanov k spotrebným predmetom, ktoré sa malo vzťahovať najmä na predmety osobnej a domácej potreby, rodinné domčeky ako aj na úspory nadobudnuté prácou a požívalo nedotknuteľnosť.⁶² Ústava ČSSR dokonca ukladala občanov povinnosť chrániť a upevňovať socialistické vlastníctvo ako nedotknuteľný základ socialistického zriadenia a zdroj blahobytu pracujúceho ľudu, bohatstva a sily vlasti.⁶³

5. Občiansky zákonník z roku 1964 a obraz (socialistického) vlastníckeho práva

Po prijatí Ústavy ČSSR, ktorá deklarovala vybudovanie socializmu a cestu k prechodu ku komunizmu, bolo otázne či súčasne platný nový Občiansky zákonník odrážal zmenené spoločenské pomery z hľadiska socialistického občianskeho práva.⁶⁴ Z tohto dôvodu bolo dňa 8. decembra 1960 rozhodnuté uznesením Ústredného výboru Komunistickej strany Československa o potrebe prijatia nového, socialistického Občianskeho zákonníka. Rekodifikácia občianskeho práva nebola ovplyvnená len deklarovaným víťazstvom socializmu v Československu, ale odrazila sa v nej i nová klasifikácia upravovaných vzťahov a ich začlenenie do samostatných právnych odvetví.⁶⁵ Socialistický právny poriadok sa vyznačoval veľkou mierou partikularizácie občianskeho práva,⁶⁶ a preto nové predpisy, ktoré mali nahradiť platný Občiansky zákonník z roku 1950 boli triedené na základe subjektov a sociálno-ekonomického účelu.⁶⁷ V období rokov 1963 – 1964 boli prijaté tri právne predpisy, ktoré mali upravovať jednotlivé majetkové vzťahy v československom (socialistickom) právnom poriadku.⁶⁸ Zákonník medzinárodného obchodu sa venoval majetkovým vzťahom v medzinárodnom obchode, Občiansky zákonník sa venoval majetkovým vzťahom medzi občanmi a socialistickými organizáciami a občanmi navzájom a Hospodársky zákonník sa venoval majetkovým vzťahom medzi socialistickými organizáciami navzájom.

Socialistický Občiansky zákonník bol prijatý ako zákon č. 40/1964 Zb. a svojou radikálnosťou predbehol dokonca aj vzor zo Sovietskeho zväzu Základy občianskeho zákonodarstva ZSSR, čo bolo spôsobené horlivou kodifikačnou činnosťou.⁶⁹ Nová úprava Občianskeho zákonníka už naplno

odzrkadľovala ideologické snahy a postoje Komunistickej strany Československa, keďže všetky právne inštitúty príznačné pre občianske právo kontinentálneho typu boli definitívne zničené alebo vytlačené na okraj právnej úpravy s jasným odkazom, že sú nežiadúce v právnom poriadku Československej socialistickej republiky.⁷⁰ Zmeny nastali aj na úrovni právnej terminológie, pričom však nešlo len o gramatické zmeny, ale o koncepčné zmeny v chápaní „nových inštitútov“ inkorporovaných do Občianskeho zákonníka.⁷¹ Z hľadiska úpravy vlastníckeho práva Občiansky zákonník nadviazal na úpravu Ústavy ČSSR, už preambule k Občianskemu zákonníku obsahovala deklaráciu, že hospodárska sústava socialistickej spoločnosti bola založená na socialistickom spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov, pričom Občiansky zákonník mal vychádzať z jednoty socialistickej ekonomiky a zo súladu záujmov spoločnosti a občanov, a preto vymedzoval osobné vlastníctvo ako odvodené od spoločenského vlastníctva a chránil ho ako jeden z dôležitých prostriedkov uspokojovania osobných potrieb občanov. Na uvedené plynule nadviazal článok II Zásad občianskoprávných vzťahov, a to tým, že zdrojom uspokojovania osobných potrieb občanov bola neustále sa rozvíjajúca spoločenská výroba založená na socialistickom spoločenskom vlastníctve, ktoré mal každý povinnosť rozvíjať, upevňovať a chrániť obdobne ako v zmysle Ústavy ČSSR.⁷² Občiansky zákonník ďalej v rámci druhej časti zákona upravoval socialistické spoločenské vlastníctvo a osobné vlastníctvo v rámci spoločnej rubriky, čím sa mala vyjadriť nerozlučná spojitosť týchto dvoch druhov vlastníckeho práva.⁷³ Vytratilo sa delenie na formy vlastníckeho práva socialistického vlastníctva.⁷⁴ Občiansky zákonník teda okrajovo upravoval v § 123 socialistické spoločenské vlastníctvo, pričom veci, ktoré boli určené pre osobnú potrebu občanov sa prevádzali zo socialistického spoločenského vlastníctva do ich osobného vlastníctva alebo sa im prenechali do osobného užívania. V zmysle ustanovenia § 124 Občianskeho zákonníka do okruhu spoločenského užívania občanov patrili verejné zariadenia, ako zariadenia dopravné, zdravotnícke, kultúrne, sociálne, telovýchovné a rekreačné.⁷⁵ Ostatné predmety spadali s poukazom na znenie ustanovenia § 123 Občianskeho zákonníka do osobného vlastníctva, ak boli účelovo určené pre osobnú potrebu občana a zároveň objektívne spôsobilé byť predmetom osobného vlastníctva, resp. mohli byť prenechané do individuálneho osobného užívania, pričom však vec patrila naďalej do socialistického spoločenského vlastníctva.⁷⁶ Občiansky zákonník sa vo svojich ďalších ustanoveniach venoval osobnému vlastníctvu. V zmysle ustanovenia § 125 ods. 1 Občianskeho zákonníka bola zdrojom osobného vlastníctva predovšetkým práca občana v prospech spoločnosti.⁷⁷ Zdrojom osobného vlastníctva preto mohol byť aj iný zdroj než pracovná činnosť občana, avšak bol objektívne obmedzený svojím osobným spotrebným určením.⁷⁸ Z tohto dôvodu bolo možné nadobudnúť osobné vlastníctvo aj iným spôsobmi napr. darovaním, dedením, výhrou v lotérii, v Sazke, Športke, na výhernú vkladnú knižku a podobne.⁷⁹ Naopak, ochranu osobného vlastníctva nepožíval majetok získaný z nepoctivého zdroja. Majetkom z nepoctivého zdroja bol predovšetkým majetok pochádzajúci z trestnej činnosti (rozkrádanie, špekulácia, krádež, úplatkárstvo a pod.), pričom však do tejto skupiny patrilo aj také získavanie majetku, ktoré nemalo charakter trestného činu alebo nenapĺňalo všetky znaky trestného činu.⁸⁰ Osobné vlastníctvo slúžilo na uspokojovanie hmotných a kultúrnych potrieb občanov, čo znamenalo, že sa v zmysle § 126 Občianskeho zákonníka mohlo prejavovať len ako individuálne prisvojovanie majúce spotrebný charakter.⁸¹ Osobné vlastníctvo preto podliehalo účelovému určeniu z kvalitatívneho aj kvantitatívneho hľadiska.⁸² Predmetom osobného vlastníctva boli v zmysle ustanovenia § 127 Občianskeho zákonníka predovšetkým príjmy a úspory z práce a zo sociálneho zabezpečenia, ďalej najmä veci domácej a osobnej potreby, rodinné domčeky a rekreačné chaty.⁸³ V zmysle ustanovenia § 129 Občianskeho zákonníka bolo možné vlastníť v osobnom vlastníctve iba jeden rodinný domček. Touto úpravou sa malo predísť stavu nežiadúcej kumulácie dvoch, resp.

viacerých rodinných domčekov v „rukách“ jedného občana, ktorý ich nemohol ani v individuálnom ani celospoločenskom záujme účelne využiť.⁸⁴ Zjavnú deformáciu tradičných vlastníckych oprávnení bolo možné badať v ustanovení § 130 ods. 1 Občianskeho zákonníka, a to, že vlastník mal právo užívať vec pre potrebu svoju, svojej rodiny a domácnosti, mal právo na úžitky a prírastky veci, ako aj právo previesť ju na iného, pričom ak to nebolo v rozpore so záujmami spoločnosti, vlastník mohol vec prenechať na užívanie inému alebo s ňou nakladať inak.⁸⁵ Zákonodarca v ustanovení § 130 ods. 2 Občianskeho zákonníka opätovne vyjadril, že veci nahromadené v rozpore so záujmami spoločnosti a účelom osobného vlastníctva (nad mieru osobnej potreby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti) nepožívali ochranu osobného vlastníctva.⁸⁶ Z hľadiska obmedzenia osobného vlastníctva, toto bolo v zmysle ustanovenia § 131 ods. 1 prvá veta Občianskeho zákonníka nedotknuteľné. Zákonodarca vychádzal predovšetkým zo skutočnosti, že predmetom osobného vlastníctva boli veci získané prevažne prácou, a preto pokiaľ práca tvorila hlavný zdroj obstarávania životných prostriedkov, predpokladala sa trvalosť tohto druhu vlastníckeho vzťahu v súčasnosti aj budúcnosti, s čím súvisela aj náležitá ochrana.⁸⁷ Jestvovala však výnimka, a preto podľa ustanovenia § 131 ods. 1 druhá a tretia veta Občianskeho zákonníka, vec v osobnom vlastníctve bolo možné použiť aj bez prívolenia vlastníka, len ak išlo o dôležitý záujem spoločnosti, ktorý nemohol byť uspokojený inak, avšak len dočasne, v nevyhnutnej miere a za náhradu.⁸⁸ Uvedené sa vzťahovalo aj na situácie, kedy bol krajne ohrozený život alebo zdravie občana alebo jeho naliehavý záujem. Napriek deklarovanej nedotknuteľnosti osobného vlastníctva bola v ustanovení § 131 ods. 2 Občianskeho zákonníka upravené aj vyvlastnenie veci v osobnom vlastníctve, ktoré však bolo možné realizovať len v dôležitom záujme spoločnosti, a to na základe zákona a za náhradu, pričom obdobné platilo aj pre trvalé obmedzenie osobného vlastníctva k veci.⁸⁹ V zmysle ustanovenia § 132 Občianskeho zákonníka mohol vlastník v osobnom vlastníctve použiť na ochranu svojho vlastníckeho oprávnenia reivindikačnú žalobu.

Na rozdiel od Ústavy ČSSR,⁹⁰ Občiansky zákonník upravoval ešte aj už nie veľmi žiaduce súkromné vlastníctvo.⁹¹ Samotná úprava súkromného vlastníctva naznačovala jeho „izoláciu“, keďže ho zákonodarca umiestnil do ustanovenia § 489 a nasl. Občianskeho zákonníka pod marginálnu rubriku „Úprava iných občianskoprávných vzťahov“ v rámci záverečných ustanovení.⁹² V zmysle ustanovenia § 489 Občianskeho zákonníka občianskoprávne vzťahy vznikali aj z individuálneho vlastníctva k veciam, ktoré neboli predmetom osobného vlastníctva (súkromné vlastníctvo); aj toto vlastníctvo bolo chránené proti neoprávneným zásahom.⁹³ Rovnako ako pri osobnom vlastníctve, aj veci patriace do súkromného vlastníctva bolo možné v zmysle § 490 ods. 1 Občianskeho zákonníka dediť aj zmluvne prevádzať. Uvedené sa však nevzťahovalo na nezastavané stavebné pozemky, ktoré mohli občania prevádzať len na štát alebo socialistickú organizáciu na to osobitným predpisom oprávnenú.⁹⁴

6. Udalosti nasledujúce po tzv. novembri 1989

Udalosti tzv. novembra 1989 znamenali významný míľnik v rámci československého ústavného vývoja. Po viac ako 40 rokoch sa podarilo prelomiť enormnou občianskou iniciatívou výlučnú moc Komunistickej strany Československa, pričom po tomto momente nastal reformný proces v spoločensko-ekonomickom smerovaní späť k trhovej ekonomike a slobode v spoločenských vzťahoch. Uvedené zmeny sa skôr či neskôr museli dotknúť aj otázky (jednotného) vlastníckeho práva a vlastníckej slobody per se.⁹⁵ Prvou „lastovičkou“ na ústavnej úrovni týkajúcou sa zmeny koncepcie vlastníckych vzťahov bol Návrh ústavného zákona Federálneho zhromaždenia Československej

socialistickej republiky č. 296.⁹⁶ Tento návrh, resp. neskôr ústavný zákon prvýkrát explicitne zakotvil do vtedajšej Ústavy rovnocennú ochranu vlastníckeho práva ako celku (t.j. vlastníckeho práva občanov, právnických osôb ako aj štátu) v zmysle čl. 7 ods. 1 a ods. 2 Návrhu. Vlastnícke právo malo v zmysle čl. 8 Návrhu zaväzovať a zaviedla sa opačná koncepcia spočívajúca v tom, že vlastnícke právo sa nesmelo zneužívať ani na ujmu iných ľudí alebo spoločnosti (individuálna sloboda prevážila celospoločenský abstraktný záujem príznačný pre právo pred obdobia pred rokom 1989).⁹⁷ V zmysle čl. 9 Návrhu sa malo vyvlastnenie alebo iné obmedzenie vlastníckeho práva vo verejnom záujme vykonávať len zákonom alebo na základe zákona, a to za náhradu. Do vlastníctva štátu malo patriť v zmysle čl. 10 Návrhu nerastné bohatstvo, základné zdroje energie, základný lesný pôdny fond, prírodné zásoby podzemných vôd, vodné toky a prírodné liečivé zdroje; zákonodarca však pripustil možnosť existencie ďalšieho majetku, ktorý by mohol slúžiť nevyhnutne pre potreby celej spoločnosti, rozvoj národného hospodárstva a verejného blaha.⁹⁸ V zmysle čl. 12 Návrhu výkon vlastníckeho práva nemal poškodzovať životné prostredie alebo ľudské zdravie. Tento článok bol veľmi dôležitý, vzhľadom na povahu hospodárenia s pôdou počas obdobia 1948-1989.⁹⁹ Dovtedy platná ústavná úprava vlastníckych vzťahov vychádzajúca z dominantného postavenia štátneho vlastníctva a poskytujúca ústavné záruky len socialistickým (resp. kolektivistickým) formám vlastníckeho práva bola prekážkou obnovy demokratickej inštitucionalizácie vlastníctva, čo sa prejavilo aj vyradením súkromného vlastníctva z úpravy platnej ústavy znamenajúcim negovanie akýchkoľvek ústavných záruk.¹⁰⁰ Nová ústavná úprava preto nemala len vykonať najnevyhnutnejšie zmeny (zaviesť ústavnú záruku súkromného vlastníctva a podnikania, ale zamerať sa na tieto otázky v širších súvislostiach), najmä (...) vytvoriť ústavný priestor pre právne zaistenie trhového hospodárstva bežným zákonodarstvom a racionálnu mieru ingerencie štátu do ekonomiky v súlade s koncepciou súčasného moderného štátu a stanoviť také základné právne pravidlá úpravy vlastníckych vzťahov a ekonomiky, ktoré sa v zásade mohli stať súčasťou novej ústavy (samozrejme po overení v praxi a príp. korektúrach).¹⁰¹ Druhou „lastovičkou“ bol Návrh Slovenskej národnej rady na vydanie ústavného zákona Federálneho zhromaždenia Československej federatívnej republiky č. 315.¹⁰² Tento návrh nadviazal na už prijatý ústavný zákon č. 100/1990 Zb. a iné. Návrh definoval v čl. 4 „federatívne rozdelenie štátneho vlastníctva“ na štátne vlastníctvo celej federácie a následne na štátne vlastníctvo každej z republík.¹⁰³ Ďalej rozšíril rozsah štátneho vlastníctva na úlohy zverené ústavným zákonom Federálneho zhromaždenia v prospech federácie, pričom predpokladal prijatie zákonnej úpravy vlastníctva jednotlivých republík k tranzitnému plynovodu a nadradeným rozvodným sieťam na prenos elektrickej energie. Zákon Federálneho zhromaždenia Československej federatívnej republiky, príp. zákony Českej a Slovenskej národnej rady mohli ustanoviť v zmysle čl. 10 Ústavy širší rozsah majetku nevyhnutného na zabezpečovanie potrieb spoločnosti, rozvoja hospodárstva a verejného blaha, ktorý by patril do vlastníctva federácie alebo jednotlivých republík.

Ďalším míľnikom bolo prijatie ústavného zákona č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádzala Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Českej a Slovenskej federatívnej republiky. Listina základných práv a slobôd sa venovala vlastníckym vzťahom v čl. 11, pričom tento v zásade kopíroval, resp. nadviazal na právnu úpravu garantujúcu rovnaký zákonný obsah vlastníckeho práva ako aj jeho ochranu. Vlastnícke právo nebolo možné rovnako zneužiť na ujmu iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom, poškodzovať ľudské zdravie, prírodu a ani životné prostredie. Uvedené garancie platia v oboch republikách do dnešného dňa aj napriek neskoršiemu rozdeleniu a vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky. Listina základných práv

a slobôd sa v rámci slovenskej konštitucionalistiky stala integrálnou súčasťou druhej hlavy ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky. Česká konštitucionalistika ponechala v platnosti a účinnosti ústavný zákon č. 23/1991 Zb. a je považovaný za súčasť českého ústavného poriadku.

8. Ústava Slovenskej republiky a jej vplyv na poňatie vlastníckeho práva

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. bol prijatý ešte počas faktickej a právnej existencie Českej a Slovenskej federatívnej republiky, pričom s účinnosťou od 01.01.1993 vstúpila Ústava Slovenskej republiky do účinnosti v celom rozsahu. Vzhľadom na to, že úprave vlastníckych vzťahov sa ústava venovala v rámci už spomínanej druhej hlavy (čl. 20), obsah týchto ustanovení o vlastníckom práve je do veľkej miery inšpirovaný práve znením Listiny základných práv a slobôd. Základné právo každého vlastníť majetok, sprevádzané rovnakým zákonným obsahom a ochranou s garanciou dediteľnosti bolo zakotvené do čl. 20 ods. 1 Ústavy.¹⁰⁴ Ústava deklarovala v čl. 4, že do vlastníctva Slovenskej republiky patrilo nerastné bohatstvo, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky, pričom na túto deklaráciu ďalej v čl. 20 ods. 2 Ústava nadviazala, odkazom na zákonnú úpravu, ktorá mala určiť okruh ďalšieho majetku nevyhnutného na zabezpečovanie potrieb spoločnosti, rozvoja národného hospodárstva a verejného záujmu, ktorý mohol byť iba vo vlastníctve štátu, obce alebo určených právnických osôb.¹⁰⁵ Ústava v poslednej vete tohto odseku konštruovala aj obmedzenie pre tzv. cudzozemských vlastníkov, keď pripúšťala priznanie vlastníckeho práva k určitým veciam len pre občanov a právnické osoby so sídlom na území Slovenskej republiky.

V zmysle čl. 20 ods. 3 Ústavy vlastníctvo zaväzovalo a nebolo možné ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom, pričom výkon vlastníckeho práva nemal ďalej poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.¹⁰⁶ V poslednom rade Ústava v čl. 20 ods. 4 zakotvila ústavnú garanciu nedotknuteľnosti vlastníckeho práva, a to, že vyvlastnenie alebo nútené obmedzenie vlastníckeho práva bolo možné iba v nevyhnutnej miere a vo verejnom záujme na základe zákona a za primeranú náhradu.¹⁰⁷

Záver

Koncepcia vlastníckeho práva smerovala počas obdobia 1948 – 1989 k obmedzeniu vlastníckej slobody a ústavných garancií pre druhy vlastníckeho práva, ktoré nevyhovovali vtedajšiemu politickému režimu a štátnej ideológii. Do popredia sa postupne dostali druhy vlastníckeho práva, ktoré na prvý pohľad kládli do popredia spoločenský záujem pred záujem individuálneho vlastníka (samozrejme s rešpektovaním spoločensky únosného správania) ako tomu bolo v každom demokratickom a právnom štáte v Európe. Ku zmene v tejto koncepcii prispeli udalosti tzv. novembra 1989 a následne zmeny v ústavnoprávnej rovine, ktoré podnietili opustenie koncepcie rozdielného obsahu a ochrany vlastníckeho práva v československom, neskôr slovenskom právnom poriadku. Líšia sa však názory či je takáto forma adekvátna, teda či je jednotná koncepcia vlastníckeho práva tradičná (pre naše územie a vývoj právneho poriadku).¹⁰⁸

Seznam poznámek pod čarou

1 V rámci tzv. prvej vlny znárodnenia boli dňa 24. októbra 1945 prijaté štyri dekréty prezidenta republiky, ktorých cieľom bolo znárodnenie kľúčových (strategických) priemyselných podnikov, bánk a poisťovní. Boli nimi dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnení dolů a některých průmyslových podniků; dekret prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. o znárodnení některých podniků průmyslu potravinářského; dekret prezidenta republiky č. 102/1945 Sb. o znárodnení akciových bank; dekret prezidenta republiky č. 103/1945 Sb. o znárodnení soukromých pojišťoven. V tomto kontexte však nemožno opomenúť ani dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, ktorý reflektoval bod X. Košického vládneho programu v otázke zásahu do vlastníckeho práva (fyzických alebo právnických) osôb so vzťahom najmä k Nemeckej ríši a Kráľovstvu maďarskému, príp. vyvíjajúcich nepriateľskú činnosť voči Československej republike / českému alebo slovenskému národu. Pozri viac Košický vládny program zo dňa 5. apríla 1945. Dostupné na internete: <<https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>>. [cit. 2022-09-04].

2 Ústavní dekret prezidenta republiky vymedzil recepciu len tých československých právnych predpisov, ktoré boli prijaté pred 29. septembrom 1938 a pochádzali zo slobodnej vôle československého ľudu, a naopak vylúčil recepciu predpisov prijatých v „době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody)“. V platnosti mohli napokon zostať normy prijaté aj po 30. septembri 1938, ak sa nepriečili svojim obsahom alebo neboli v rozpore s demokratickými zásadami československej ústavy, avšak to len s prechodným účinkom. Z tohto dôvodu, bolo možné konštatovať istú diskontinuitu v postupe recepcie československého právneho poriadku v rámci Československa.

3 Právny poriadok prvej československej republiky podľa niektorých autorov „trpel“ právnym trializmom, a to s ohľadom na ustanovenia zákona č. 76/1920 Sb. z. a n. o inkorporaci kraje Hlučínsko. Fakticky a právne sa teda Hlučínsko stalo súčasťou Československa (a československého právneho poriadku), napriek skutočnosti, že na tomto území platilo naďalej nemecké právo. Pozri bližšie VOJÁČEK, Ladislav – KOLÁRIK, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš.: Československé právé dejiny (1918 - 1992). Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2011, s. 31.

4 Prameňmi uhorského občianskeho práva bola najmä krajinská zbierka obyčajového práva spísaná krajinským sudcom Štefanom Verbőcim známa ako Opus Tripartitum z roku 1514 (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae partiumque adnexarum*); ďalej Dočasné súdne pravidla Judexkuriálnej konferencie z roku 1861; zákony uhorského snemu (zák. čl.) a ďalšie.

5 T. Gábriš napr. poukazuje na paradoxnú situáciu, ktorá by vznikla striktnou, formalistickou aplikáciou § 98 Ústavnej listiny, a to, že sudcovia mali vykonávať svoj úrad nezávisle a mali byť viazaní len zákonom. Na základe tejto interpretácie by totiž v podmienkach právneho dualizmu nebolo možné aplikovať obyčajové právo pri sudcovskom rozhodovaní na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Pozri bližšie GÁBRIŠ, T.: Slovak Share in the Unification and Codification

Efforts in Interwar Czechoslovakia. In *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2022, roč. 15, č. 2, s. 310. K (neúspešným) unifikačným snahám na poli občianskeho práva pozri bližšie najmä ŠORL, R. – GÁBRIŠ, T.: Občianske právo na Slovensku a unifikácia právneho poriadku v období prvej Československej republiky (1918-1938). In MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.): *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Svazek 2. Praha: Karolinum, 2010, s. 646-718.; LUBY, Š.: Unifikačné snahy v oblasti československého súkromného práva v rokoch 1918-1948. In *Právny obzor*, 1967, roč. 50, č. 6, s. 571-586.; GÁBRIŠ, T.: Unifikačné snahy v prvej ČSR a medzivojnovnej Európe. In *Právněhistorické studie*, 2007, roč. 39, s. 193-208.; LACLAVÍKOVÁ, M.: Recepce obyčejového práva a práva kuriálnych decízií v prvej ČSR (príspevok k histórii súkromného práva na Slovensku). In LAZAR, J. (ed.): *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2005, s. 149-167.; LACLAVÍKOVÁ, M.: Riešenie problému unifikácie a kodifikácie súkromnoprávných noriem v medzivojnovom Československu a Poľsku. In SCHELLE, K. (ed.): *Vývoj právních kodifikací*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 187-219.; KINDL, V.: Slovenské unifikační iniciativy z let 1935-1937 a jejich legislativní vyústění. In ŠOŠKOVÁ, I. (ed.): *K 75. narozeninám profesora Hubenáka. Zborník z medzinárodnej právno-historickej konferencie konanej pri tejto príležitosti*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2004, s. 22-32.; CAPANDOVÁ, P.: Vývoj súkromného práva na Slovensku po zániku Habsburskej monarchie. In NECKÁŘ, Jan (ed.): *Dny práva – 2008 – Days of Law. 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 425-433.; SALÁK, P. a kol.: *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937: Inspirace, problémy a výzvy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, 122 s.

6 Zaujímavosťou bolo, že sa toto ustanovenie nevzťahovalo len na nehnuteľné veci ako tomu je tradične zvykom pri expropriácii vo verejnom záujme, ale aj na hnutelné veci. Bolo preto možné tieto hnutelné veci odňať spravidla dočasne a za náhradu ich vlastníkovi. Vyvlastnenie hnutelných vecí však mohlo nastať len za špecifických (výnimočných) okolností, a to v súvislosti s realizáciou režimu mobilizácie, vojnového stavu, mimoriadneho povolania zálohy v čase pokoja a pod. Pozri GOGOVIČ, M. – BUDJAČ, M.: Historický kontext formovania inštitútu vyvlastnenia a jeho reflexia de lege lata. In *Právny obzor*, 2008, roč. 91, č. 1, s. 52-53.

7 SOMBATI, J.: Vlastnícké právo a jeho ochrana v Ústavnej listine Československej republiky z roku 1920. In *(Dis)kontinuita práva a kríza. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2013*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013, s. 1815.

8 Na tento článok nadväzovala aj príslušná zákonná úprava znárodnenia, ktorá oproti prvej vlne znárodnenia v roku 1945 bolo omnoho plošnejšia a invázivnejšia do vlastníckeho práva jednotlivcov. Išlo najmä o tieto zákony v chronologickom poradí: zákon č. 114/1948 Sb. o znárodnení niektorých ďalších priemyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků; zákon č. 115/1948 Sb. o znárodnení dalších priemyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru; zákon č. 118/1948 Sb. o organizaci velkoobchodní činnosti a o znárodnení velkoobchodních podniků; zákon č. 119/1948 Sb. o státní

organisaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství; zákon č. 120/1948 Sb. o znárodnění obchodních podniků s 50 nebo více činnými osobami; zákon č. 121/1948 Sb. o znárodnění ve stavebnictví; zákon č. 122/1948 Sb. o organisaci a znárodnění cestovních kanceláří; zákon č. 123/1948 Sb. o znárodnění polygrafických podniků; zákon č. 124/1948 Sb. o znárodnění některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení; zákon č. 125/1948 Sb. o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a lázní a o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku; zákon č. 126/1948 Sb. o znárodnění některých šlechtitelských podniků.

9 BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 432.

10 V zmysle § 158 Ústavy 9. mája išlo o drobné a stredné podnikanie, ak počet zamestnancov bol nižší ako päťdesiat. Toto ustanovenie stanovilo aj čo spadalo do sféry osobného majetku, a to najmä predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou, vrátane dedičského práva k nim.

11 Aj ustanovenie § 8 Ústavy nápadne naznačovalo slovným spojením „v mezích obecných předpisů“, že výklad tohto ustanovenia zrejme nebude rovnaký ako pri takmer gramaticky totožnom ustanovení § 108 Ústavnej listiny. V. Knapp k tomu dodal, že „*této svobodě majetkové u nás je třeba rozumět docela jinak než svobodě majetkové v buržoasních státech, není zajisté třeba vykládat. (...) Tu jde samozřejmě o obecné právní předpisy, vydané lidově demokratickým státem, tedy z vůle pracujícíchho lidu a tyto právní předpisy upravují vlastnictví v duchu budování socialismu v naší republice.*“ KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 210.

12 KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 209. K zmene v koncepcii vlastníckeho práva sa vyjadril aj P. Bělovský a to, že „*nové občanské právo bylo vystavěno na principu nadřazení kolektivního zájmu nad individuálními zájmy, což ve svém důsledku znamenalo snížení ochrany jednotlivce.*“ BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 338. Pozri aj KLUKNAVSKÁ, A.: Občiansky zákonník z roku 1950 a úprava vlastníctva. In ŠVECOVÁ, A. – LANCOVÁ, I. (eds.): *Právo-historické trendy a výhlady V*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2020, s. 80. Dopĺňujúci historický exkurz, do istej miery veľmi zaujímavý, pridali M. Mlkvý a Z. Mlkvá Illýová v rámci ich rozsiahlej štúdie venujúcej sa vývoju inštitútu vlastníctva: „*Napriek tomu, že sa v klasickom období rímskeho práva vyvinula koncepcia vlastníctva ako najširšieho možného oprávnenia k veci žalobne presaditeľného voči akejkoľvek inej osobe, objektívne právo pripúšťalo jeho obmedzenie. Zákaz zneužitia vlastníckeho práva v neprospech spoločnosti vyplývajúci zo starodávnych zvykov, ktorý bol pôvodne vynútiteľný štátom prostredníctvom cenzorov, stratil štátnu sankciu s úpadkom cenzu.*“ MLKVÝ, M. – MLKVÁ ILLÝOVÁ, Z.: Vývoj inštitútu vlastníctva od rímskeho práva po súčasnú úpravu. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 3, s. 86.

13 „*Štátne socialistické vlastníctvo je formou vyššou a vôbec najvyššou formou vlastníctva v našej spoločnosti, zatiaľ čo vlastníctvo ľudových družstiev je síce vlastníctvom socialistickým, avšak je jeho*

nižšou formou ako štátne socialistické vlastníctvo.“ KNAPP, V.: Tri state o vlastníctve. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 3, s. 217.

14 V zmysle § 153 Ústavy sa rozsah a odvetvia, v ktorých sa malo znárodnenie hospodárskych alebo iných hodnôt uskutočniť, mali určiť formou znárodňovacích zákonov, pričom tento zákonný rozsah nebolo možné nijako obmedziť a vlastnícke právo k znárodneným majetkovým hodnotám prechádzal následne na štát.

15 V zmysle ustanovenia § 148 Ústavy to mohlo byť nerastné bohatstvo a jeho ťažba; zdroje energie a energetické podniky; bane a závody na spracovanie kovov; prírodné liečivé zdroje; výroba predmetov slúžiacich zdraviu ľudí; podniky s aspoň 50 zamestnancami alebo osôb v nich činných, ak nešlo o podniky ľudových družstiev; banky a poisťovne; verejná železničná doprava a pravidelná cestná a letecká doprava; pošta, verejný telegram a telefón; rozhlas, televízia a film.

16 „*Vo spoločnosti na prechode k socializmu, kde štátny aparát a teda aj národné hospodárstvo je ovládané pracujúcim ľudom na čele s robotníckou triedou a jej stranou, dostáva sa družstevníctvu nového významu a ľudové družstvá sa stávajú jednou z foriem socialistického podnikania a ich pomocou sa prevádzajú niektoré výrobné odvetvia k vyšším výrobným formám.*“ KNAPP, V.: Tri state o vlastníctve. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 3, s. 215.

17 Táto forma vlastníckeho práva v rukách zväzkov ľudovej správy však bola iba iluzórna a nerealizovala sa a zostala „na papieri“ v rámci ústavného textu Ústavy 9. mája. Uvedené potvrdzuje aj P. Bělovský, keď uvádza: „*Únahlenost znění Ústavy 9. května ilustruje § 149 odst. 2, jímž bylo zavedeno tzv. komunální vlastnictví, které však nikdy nebylo doprovazeno další legislativní úpravou a v praxi se nevyužívalo.*“ BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 342.

18

19 Ústavodarca sa do veľkej miery inšpiroval podľa P. Bělovského, ako inak, znením čl. 10 Stalinskej ústavy z roku 1936 podľa ktorého „*osobní vlastnické právo občanů na své pracovní důchody a úspory, na obytný dům a vedlejší domácí hospodářství, na předměty domácího hospodářství a domácí potřeby, na předměty osobní spotřeby a osobního pohodlí, stejně jako dědické právo na osobní vlastnictví občanů je chráněno zákonem.*“ BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 357.

20 V zmysle ustanovení § 158 ods. 1 v spojení s § 159 ods. 1, ods. 2 Ústavy bola stanovená garancia ochrany súkromného vlastníctva drobných a stredných podnikov s menej ako 50 zamestnancami a roľníkov samostatne obrábajúcich si pôdu do 50 hektárov pôdy. Numerologická obsesia ústavodarcu bola zakončená vymedzením najvyššej prípustnej miery výmery pôdy v súkromnom vlastníctve jednotlivca alebo spoluvlastníkov, príp. spoločne hospodáriacej rodiny, a to 50 hektárov.

21 BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 432.

22 Súkromné právo nebolo v čase prijatia Ústavy 9. mája takmer vôbec zasiahnuté socialistickými myšlienkami a vplyvmi, výnimkou bola len oblasť pracovného a nájomného práva. Pozri bližšie BIANCHI, L.: Nová ústava a všeobecné súkromné právo. In *Právny obzor*, 1948, roč. 31, č. 1, s. 187.

23 Ustanoveniu § 173 ods. 2 Ústavy však chýbala procesná stránka spočívajúca v označení tých právnych predpisov, ktoré boli v rozpore s obsahom Ústavy. Z tohto dôvodu bolo možné toto ustanovenie uplatniť len pri výklade daných súkromnoprávných predpisov, čo sa však v praxi výraznejšie neprejavilo. Pozri CAPANDOVÁ, P.: Vývoj súkromného práva na Slovensku po zániku Habsburskej monarchie. In NECKÁŘ, Jan (ed.): *Dny práva – 2008 – Days of Law*. 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 431.

24 ŠOŠKOVÁ, I.: Tvorba nového československého rodinného práva v období tzv. právnickej dvojročníce 1948-1950. In SEHNÁLEK, D. – VALDHANS, J. – DÁVID, R. – KYNCL, L. (eds.): *Dny práva – 2009 – Days of Law: 3. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2009, s. 2712-2713.

25 VIKTORYOVÁ, N.: Nový občiansky zákonník a sudcovia. Úvod do štúdia zákona. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 1, s. 17.

26 N. Viktoriová vo svojej práci k novému Občianskemu zákonníku okamžite objasňuje, komu mal byť tento nový spoločný občianskoprávny predpis určený: „*Je to zákonník vychádzajúci z rozboru potrieb nášho života. Nie je robený pre fabrikantov, obchodníkov a blahobytných domácich pánov, ale je vhodný a účelný pre robotníkov, malých roľníkov a z vlastnej práce žijúcu inteligenciu, je v súhlase s ich triednym úsilím, s tým čo pracujúci človek považuje za dobré a spravodlivé.*“ VIKTORYOVÁ, N.: Nový občiansky zákonník a sudcovia. Úvod do štúdia zákona. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 1, s. 19.

27 Dôvodová správa k Občianskemu zákonníku poukazovala na to, že ťažiskom vlastníckeho práva malo byť jeho obmedzenie. P. Bělovský ďalej rozvinul túto tézu, a to v takom zmysle, že „*v duchu tezi o zpřístupnění tzv. výrobních prostředků lidu měl občanský zákoník především zajistit kontrolu a dohled státu nad téměř veškerým majetkem, ať už zavedením povolovacího řízení pro dispozici s klíčovými komoditami, zejména s půdou, nebo všeobecným zákazem majetkové dispozice, či dokonce konfiskací majetku.*“ BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 336.

28 BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 336.

29 M. Gregor uvádza, že „*keďže rímske právo poskytovalo predpoklady regulácie modernej spoločnosti v podobe inštitútov súkromného vlastníctva či súkromného podnikania, v radoch socialistických predstaviteľov pretrvávala nedôvera a pochybnosti o jeho zmysle a účele v komunistickej spoločnosti.*“ V ďalšej časti svojej práce však M. Gregor poukazuje na to, že „*socialistické právo v podstate absorbovalo rímskoprávnu terminológiu a prijalo základné črty rímskeho právneho myslenia.*“ GREGOR, M.: Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej

právnej romanistiky. In *Právny obzor*, 2018, roč. 101, č. 1, s. 28, 32. Pre ucelený pohľad do tejto problematiky pozri aj dielo najvýznamnejšieho slovenského romanistu REBRO, K.: *Socialistická spoločnosť a rímskoprávna kultúra*. Bratislava: Veda, 1979, 119 s.

30 BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 337. Pozri aj BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 434.

31 Sovietska ústava z roku 1936 slúžila ako ideové východisko napr. pri (novej) úprave vlastníckeho práva v Občianskom zákonníku. Ústava rozoznávala vlastníctvo na výrobné prostriedky, ktoré sa delilo na dva druhy: socialistické vlastníctvo a vlastníctvo drobných výrobcov. Socialistické vlastníctvo malo tieto formy: štátne socialistické vlastníctvo, družstevno-kolchozné vlastníctvo a osobné vlastníctvo. Pozri SPIŠIAK, J.: Stalinská ústava a vlastníctvo. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 10, s. 884-886.

32 MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 112. P. Bělovský doplnil, že jedným z takýchto osvedčených civilistov bol najmä Jan Krčmář, avšak o skutočnom rozsahu jeho vplyvu na konečné znenie nového Občianskeho zákonníka sa vedú diskusie. Pozri bližšie BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 434.

33 Bělovský uvádza, že „komunistická ideologie vnímala soukromé právo jako sice tradiční oblast kontinentálního práva, avšak jeho povahu spojovala s ideologicky proklamovaným kontinuálním vykořisťováním dělnické třídy napříč celými dějinami lidstva.“ BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 337. Rovnako tak aj MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 112.

34 Ideálnym scenárom malo byť samovoľné odumretie práva a v konečnom dôsledku odumretie aj štátu ako takého, a to z dôvodu, že v beztriednej spoločnosti už netreba rámec, ktorý by „strážil a prerozdeloval“ hodnoty v spoločnosti. Tento utopický sen spočívajúci v nastolení beztriednej komunistickej spoločnosti sa však ani zďaleka nepriblížil k realizácii. Pozri bližšie BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 337.

35 Tieto princípy a zásady zhrnul D. Holub a boli nimi: a) princíp jednoty moci a vlastníctva, b) zásada jednotného fondu štátneho socialistického vlastníctva, c) zásada výkonu vlastníckych oprávnení a povinností štátu prostredníctvom inštitútu správy národného majetku, d) princíp, že socialistická hospodárska organizácia je štátom organizovaným kolektívom na čele so zodpovedným vedúcim, ktorému štát uložil plniť určité úlohy a na ich splnenie mu zveril príslušnú časť jednotného fondu štátneho vlastníctva. D. Holub ďalej rozvádza, že: „Rozhodujícím principom úpravy štátneho vlastníctva bol princíp „jednoty moci a vlastníctva“, který vyjadroval dvojakú povahu socialistického štátu, jednak ako nositeľa moci a zároveň ako vlastníka majetku s ktorým podniky hospodárili.

Podľa princípu jednoty moci a vlastníctva je štát ako nositeľ politickej moci aj priamym nositeľom vlastníckeho práva k zospoločenšeným výrobným prostriedkom a toto svoje vlastnícke právo vykonáva tak, že prideliť podnikom časti národného majetku do správy, dáva im úlohy a udeľuje im právo a povinnosť používať takto zverené prostriedky na plnenie úloh, ktoré vyplývajú zo záväzného plánu. Koncepcia jednoty moci a vlastníctva vychádzala z tézy, podľa ktorej si socialistický štát ako forma politickej organizácie spoločnosti prisvojuje všetky výsledky spoločenského výrobného procesu, ktoré potom spätne zveruje do rúk podnikov. Princíp jednoty moci a vlastníctva bol viazaný na existenciu sústavy administratívno-direktívneho riadenia, v ktorej bola sféra ekonomickej aktivity spoločnosti organizovaná na základe priamej realizácie ústrednej vôle štátu zhora až k podnikom, prostredníctvom hierarchickej sústavy štátnych orgánov, sústavy, kde podnik tvoril posledný stupeň štátneho riadenia. Tento princíp umožňoval riadiť štátne podniky prostredníctvom právnych predpisov a aktov hospodárskeho riadenia, ktoré mali povahu jednostranných verejno-správnych aktov, ktoré stanovovali podnikom povinnosti. Princíp jednoty moci a vlastníctva vychádzal z práva štátu rozhodovať o pridelení alebo odňatí výrobných prostriedkov podniku direktívnym rozhodnutím štátneho orgánu, z jeho oprávnenia zriadiť alebo zrušiť podnik, ukladať mu záväzné úlohy a pod. Tieto oprávnenia sa chápali ako „výkon štátneho socialistického vlastníctva“ a tento „výkon vlastníctva“ bol zároveň výkonom štátnej moci.“ HOLUB, D.: Vývoj obchodného a hospodárskeho práva po roku 1948. In *Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae*, 2009, roč. 27, s. 185-186.

36 BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 339.

37 IVANČÍK, J.: Obmedzenia autonómnej vôle vlastníka: historické skúsenosti a nové výzvy. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 17. Rovnako pozri aj GREGOR, M.: Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej právnej romanistiky. In *Právny obzor*, 2018, roč. 101, č. 1, s. 35.

38 V tomto prípade môžeme hovoriť o inštitúte tzv. operatívnej správy. Ako uvádza L. Martincová operatívna správa sa odlišovala od tradičného chápania a poňatia vlastníckeho práva prostredníctvom štyroch klasických vlastníckych oprávnení, a preto „operatívny správca mal v rámci operatívnej správy národného majetku právo užívať zverený majetok a požívať jeho plody a úžitky, avšak musel spĺňať podmienku, že takéto konanie smerovalo k naplneniu hospodárskych úloh (výrobná spotreba v rámci plnenia výrobného plánu určitým podnikom), pretože sa mohli vyskytnúť i prípady, kedy operatívny správca takéto právo nemal (distribučné podniky mali právo na užívanie a požívanie zariadenia, nie však vecí, ktoré im boli zverené za účelom distribúcie).“ MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 118.

39 L. Martincová uvádza, že „Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach popri priamej a operatívnej správe vymedzoval aj tretiu formu správy štátneho socialistického vlastníctva v podobe trvalého užívania.“ MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1948. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 117.

40 V. Knapp uviedol, že „tomuto omezení je však třeba rozumět v souvislosti se speciálními předpisy, zejména zákona č. 103/1945 Sb. a pod.“ KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava*

vlastnictví v Československé republice. Praha: Orbis, 1952, s. 211.

41 Osobné vlastníctvo bolo v zmysle dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku – Všeobecnej časti považované spolu so socialistickým vlastníctvom za nevykorisťovateľský typ vlastníctva, keďže podľa K. Planka „*žiadna z týchto foriem vlastníctva nie je a nemôže byť podkladom vykorisťovania*.“ PLANK, K.: Osobné vlastníctvo. In *Právny obzor*, 1952, roč. 35, č. 5, s. 413.

42 KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 211. Obdobne aj PLANK, K.: Osobné vlastníctvo. In *Právny obzor*, 1952, roč. 35, č. 5, s. 413.

43 Z tohto ustanovenia bolo podľa V. Knapp možno identifikovať vzťah k súkromného vlastníctvu zo strany zákonodarcu. Úprava súkromného vlastníctva síce bola rovnako rámcová ako pri osobnom vlastníctve, avšak „*je na ňom v niekoľkých smeroch patrno, že občanský zákoník dôsledne súkromné vlastníctví považuje za ustupujúcu formu prisvojovania v našej spoločnosti a staví je až za vlastníctví socialistické a osobné. Je to patrno jednak ze systematického zařadení soukromého vlastníctví, které je až na konci, dále ze záměrné strohosti a úsečnosti tohoto ustanovení a konečně i z jeho obsahu*.“ KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 211. P. Blaho vo svojej práci uviedol ostrejšiu charakteristiku, a to „*v hierarchii vlastnických vztahov najnižšie stálo staré, klasické súkromné vlastníctvo, ktoré bolo trŕnom v oku vtedajším nositeľom štátnej moci a považované nimi za „buržoázny prežitok“*. Súkromnému vlastníctvu boli ochotní priznať ešte dočasnú existenciu s tendenciou úplného odumretia a svoj odpor k nemu vyjadrili lakonicky jednou vedou, ktorou ho prakticky „*zmietli zo stola*“.“ BLAHO, P.: *Vlastnické právo a držba v československom občianskom práve v rokoch 1950 - 1983* (Historickoprávna štúdia). In *Právny obzor*, 2008, roč. 91, č. 4, s. 270.

44 So zreteľom na komplikované vlastnícke vzťahy k pôde a k vývoju budovania socializmu na dedine pripúšťal výslovne Občiansky zákonník, aby vlastnícke právo k pôde bolo upravené aj iným právnym predpisom. Ustanovenia Občianskeho zákonníka preto platili len subsidiárne, tam kde nejestvovala špeciálna (osobitná) úprava. Išlo o výnimočnú situáciu, avšak ako V. Knapp konštatoval, že „*§ 110 netvoří žádný zvláštní druh či formu vlastníctví*.“ KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 211.

45 Problematika vlastníckeho práva vo vzťahu k majetku, ktorý bol dobrovoľne alebo (ne) dobrovoľne vložený do družstva vyvolával otázky, keďže formálne člen družstva zostal súkromným vlastníkom daných pozemkov, avšak tieto pozemky užívalo a disponovalo s nimi samotné družstvo. Z tohto dôvodu tieto pozemky zostali v súkromnom vlastníctve, ale iba vo forme tzv. holého vlastníctva (*nuda proprietas*), keďže vlastníak nemohol reálne disponovať s týmto majetkom. Pozri k tomu BĚLOVSKÝ, P.: *Občanské právo*. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 456.

46 KNAPP, V.: *Vlastnictví v lidové demokracii. Právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 224-225. Pozri aj KNAPP, V. a kol.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva. I. zväzok. Všeobecná část – Vecné práva. II. prepracované a doplnené vydanie*. Bratislava: Slovenské

vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 301.

47 V odbornej spisbe panuje istá názorová roztrieštenosť o povahe superficiálnej zásady ako integrálnej súčasti (čo i len implicitne) uhorského občianskeho práva. Pre príklad M. Lysý uvádza, že „pri všetkej tejto nejasnosti sa však javí, že právne pomery týkajúce sa vzťahu medzi stavbou a pozemkom sa riadili v podstate podľa ducha superficiálnej zásady, a to bez ohľadu na to, že ju v Uhorsku zrejme až do 18. storočia nikto neformuloval.“ Samozrejme v zmysle vedeckej opatrnosti uvádza aj disclaimer s tým, že zatiaľ ide iba o čiastkovú štúdiu s potrebou ďalšieho výskumu. Pozri LYSÝ, M.: Vzťah pozemkov a stavieb podľa uhorského krajinského práva. In *Iurium Scriptum*, 2020, roč. 4, č. 2, s. 14. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.iurium.cz/2020/12/31/vztah-pozemku-staveb/>>. [cit. 2022-09-04].

48 Podstata superficiálnej zásady spočívala v tom, že v prípade, že na pozemku ku ktorému mala vlastnícke právo osoba A bola postavená stavba spojená s týmto pozemkom, právny poriadok priznával vlastnícke právo k tejto stavbe osobe A, a to bez ohľadu na to či túto stavbu postavila osoba A alebo osoba B.

49 V. Novohradský uviedol, že „zachovanie tejto zásady viedlo by napr. k tomu, že stavby družstva na súkromnej pôde by pripadly vlastníkovi pôdy, stavby na štátnej pôde štátu, i keď by boli zriadené z prostriedkov družstva. Táto zásada mohla by brzdiť rozvoj JRD a vôbec našu poľnohospodársku politiku.“ NOVOHRADSKÝ, V.: Opustenie zásady „superficies solo cedit“ a jeho dôsledky. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 4, s. 348.

50 „A keďže ide o dve rozličné veci – o pozemok a o stavbu – nejde ani tu o nejaké delené vlastníctvo, ale iba o dvojaké vlastníctvo: o vlastníctvo pozemku ako jednej samostatnej veci a o vlastníctvo stavby ako inej samostatnej veci.“ NOVOHRADSKÝ, V.: Opustenie zásady „superficies solo cedit“ a jeho dôsledky. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 4, s. 348.

51 Napríklad budova (stavba), ktorá bola časťou národného majetku, mohla byť prirodzene len a výlučne v štátnom socialistickom vlastníctve v poukazom na ustanovenie § 102 Občianskeho zákonníka. NOVOHRADSKÝ, V.: Opustenie zásady „superficies solo cedit“ a jeho dôsledky. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 4, s. 348.

52 NOVOHRADSKÝ, V.: Opustenie zásady „superficies solo cedit“ a jeho dôsledky. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 4, s. 348. P. Bělovský navyše dodal, že „právní oddělení stavby od pozemku mělo nejen zajistit samostatné hospodaření družstev s vlastním majetkem, ale především mělo zamezit právnímu přirůstání staveb postavených na družstevní půdě, která de iure setrvávala v soukromém vlastnictví i po vstupu do družstva. Aplikace této zásady by totiž rozšiřovala soukromé vlastnictví na úkor vlastnictví družstevního, kdy by budova postavená z prostředků JZD připadla do vlastnictví člena družstva, který půdu, na níž stavba stojí, do družstva vložil.“ Pozri BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 456.

53 „V minulosti najväčšou prekážkou rozvoja práva stavby bola neochota vlastníkov pozemkov k zaťaženiu, ktoré im vlastne na dlhý čas temer úplne odníma pozemok a tiež neochota stavebníkov

stavať na cudzom pozemku.“ NOVOHRADSKÝ, V.: Opustenie zásady „superficies solo cedit“ a jeho dôsledky. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 4, s. 348.

54 „Stabilizácia komunistického režimu na konci 50. rokov minulého storočia sa odrazila v prijatí socialistickej ústavy. Oficiálne sa potreba jej vypracovania zdôvodňovala tvrdením, že v Československu už bol vybudovaný socializmus a došlo k zániku „vykorisťovateľských“ tried. Skutočné dôvody však boli iné. Ludovodemokratická ústava z 9. mája 1948 totiž obsahovala ustanovenia o občianskych právach (napr. sloboda tlače, zhromažďovania a vyznania, nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva a pod.), ktoré boli permanentne porušované. Tento stav faktického bezprávia sa stal po konsolidácii režimu neúnosným.“ Pozri viac KLUBERT, T.: 11. júl 1960. Prijatie socialistickej ústavy. In *Ústav pamäti národa*. Dostupné na internete: <<https://www.upn.gov.sk/sk/11-jul-1960---prijatie-socialistickej-ustavy/>>. [cit. 2022-09-04].

55 Bod II a III Vyhlásenia Ústavy Československej socialistickej republiky.

56 Článok 7 ods. 1 Ústavy Československej socialistickej republiky.

57 Článok 7 ods. 2 Ústavy Československej socialistickej republiky.

58 Článok 7 ods. 3 Ústavy Československej socialistickej republiky.

59 V zmysle článku 11 ods. 1 Ústavy ČSSR štát zriaďoval hospodárske organizácie, najmä národné podniky, ktorým zveroval práve časti národného majetku do správy ako samostatným právnickým osobám. Ako uvádza V. Šimíček a J. Kysela „zde je zapotřebí připomenout, že hospodářská politika komunistického státu byla zcela v rozporu s koncepcí státu liberálně demokratického. Zatímco totiž stát liberální je po rozpočtové stránce založen na tom, že prostředky ke svojí existenci získává především prostřednictvím soustavy daní a poplatků, vycházel komunistický systém z toho, že stát je dominantním a privilegovaným vlastníkem a svoji činnost materiálně zajišťuje ze zisků plynoucích z dispozice s vlastním majetkem, který pouze svěřuje do správy hospodářským organizacím, zejména národním podnikům.“ ŠIMÍČEK, V. – KYSELA, J.: Ústavní právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 311.

60 Národným majetkom preto bolo najmä nerastné bohatstvo a základné zdroje energie; základný lesný fond, vodné toky a prírodné liečivé zdroje; prostriedky priemyselnej výroby, hromadnej dopravy a spojov; peňažné a poisťovacie ústavy; rozhlas, televízia a film; ako aj najdôležitejšie spoločenské zariadenia ako zdravotnícke školy a vedecké ústavy.

61 Ako však vyplývalo zo znenia ustanovenia čl. 9 Ústavy ČSSR, Ústava explicitne neupravovala súkromné vlastníctvo ako druh vlastníckeho práva ako tomu bolo v rámci ustanovení Ústavy 9. mája. Pozri k tomu BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 433.

62 Obdobne ako podľa Ústavy 9. mája aj majetok v osobnom vlastníctve (osobný majetok) podliehal v zmysle ustanovenia čl. 10 ods. 2 Ústavy ČSSR prechodu vlastníckeho práva dedením.

63 Článok 35 Ústavy Československej socialistickej republiky.

64 Ako uvádza L. Martincová: „Prijatie Ústavy z roku 1960, ktorá v Československu deklarovala víťazstvo socializmu, podnietilo vlnu rekodifikačných prác, ktoré mali v nových právnych predpisoch odzrkadliť zmenené spoločenské podmienky.“ MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1960. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 3, s. 115.

65 MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1960. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 3, s. 115.

66 Ako uviedol P. Bělovský: „Tradiční pojetí občanského práva ve smyslu *ius civile* bylo pod vplyvem sovětského modelu narušeno jeho postupným odvětvovým drobením, které vedlo ke scvrknutí pojmu občanské právo na majetkoprávní úpravu občanského zákoníku. Obsah občanského zákoníku tak byl cíleně zredukován víceméně na majetkové právo, což bylo právní doktrínou prezentováno jako atribut pokrokovosti socialistického občanského práva.“ BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 428.

67 MARTINCOVÁ, L.: Nazeranie na vlastníctvo a vlastnícke právo po roku 1960. In *Historia et theoria iuris*, 2020, roč. 12, č. 3, s. 115.

68 Boli nimi v chronologickom poradí: zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákoník medzinárodného obchodu); zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákoník; zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákoník.

69 BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 436.

70 Tento osud postihol inštitúty ako držba, vydržanie, služobnosti, nájomnú zmluvu a ďalšie. Pozri bližšie BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 437.

71 Išlo napr. o zmenu tradičných pojmov fyzická a právnická osoba na „občan“ a „organizácia“; záväzkové vzťahy boli premenované na „služby“ a pod.

72 V. Knapp k tomu uviedol, že „na rozdíl od první části čl. II, která je vyjádřením jedné ze základních zásad československého socialistického občanského práva a zároveň může ve smyslu čl. VIII sloužit jako vykládací (interpretační pravidlo), má druhá část textu čl. II (za středníkem) normativní charakter. Ukládá totiž každému, tj. Občanům i organizacím, právní povinnosti ve vztahu ke společenskému socialistickému vlastnictví. Jsou to ovšem právní povinnosti, které občané i organizace mají již podle ústavy. (...) Čl. II tedy tyto ústavní povinnosti reprodukuje pro oblast občanského práva.“ KNAPP, V.: Článek II. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 18.

73 KNAPP, Viktor – PLANK, K. a kol.: *Učebnice československého občanského práva*. Svazek II.

Praha: Orbis, 1965, s. 12. Obdobne pozri BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo 1948-1989. In KUKLÍK, J. a kol.: *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 351.

74 Pozri bližšie BĚLOVSKÝ, P.: Občanské právo. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 442.

75 V zmysle dôvodovej správy k tomuto ustanoveniu „socialistické společenské vlastnictví výrobních prostředků je základem rozvoje společenské výroby, životní úrovně občanů, jakož i osobního vlastnictví. V socialistickém společenském vlastnictví nejsou však jen výrobní prostředky, nýbrž i produkce socialistické výroby. Z této produkce zůstávají trvale v socialistickém společenském vlastnictví předměty, které jsou svou povahou určeny, k tomu, aby jich občané užívali společně.“ LAZAR, J.: § 124. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 378.

76 LAZAR, J.: § 124. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 379-380.

77 „Pracovní činnost člena socialistické společnosti přináší prospěch jednak celé společnosti, jednak samotnému občanovi ve formě odměny, která je mu poskytována podle kvality, kvantity a společenského významu vykonané práce.“ J. Lazar však dále dodal: „K uspokojování osobních potřeb občanů slouží v dané etapě vývoje socialistické společnosti nejen předměty získané prací v socialistickém výrobním procesu, nýbrž i Předměty nabyté jinak. Z toho důvodu nelze trvat na tom, aby právní úprava zakotvila bezvýjimečnou zásadu, že zdrojem osobního vlastnictví je toliko práce občana vynaložená v socialistickém výrobním procesu. Pracovní původ je proto třeba považovat za znak, který zásadně – nikoli však bezvýjimečně – charakterizuje osobní vlastnictví.“ Pozri bližšie LAZAR, J.: § 125. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 382.

78 LAZAR, J.: § 125. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 382.

79 „V některých případech právní řád připouští (aprobuje) z nejrůznějších zvláštních důvodů i takové nabývání osobního vlastnictví, které má z hlediska nabyvatele zjevně nepracovní původ. Jde o způsoby nabývání, které připouští zákon či jiný právní předpis, resp. způsoby nabývání, které nejsou v rozporu s pravidly socialistického soužití, jakožto konkrétního projevu socialistické morálky.“ LAZAR, J.: § 125. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 382.

80 Podľa J. Lazara „o nepoctivý zdroj půjde tam, kde někdo nabývá majetek tím, že zneužil svého zaměstnání k soukromé výdělečné činnosti, kterou však vzhledem k její intenzitě nelze postihnout trestní sankcí. Právě tak jestliže lékař, pracovník národního výboru, ústředního orgánu apod. Přijímají v souvislosti s výkonem svých funkcí či jiné své činnosti majetkové výhody, jde z jejich strany o nabytí věcí z nepoctivého zdroje, a to i tehdy, jestliže jejich jednání nedosáhlo hranice skutkové podstaty trestného činu úplatkářství.“ LAZAR, J.: § 125. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA,

J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 382-383.

81 „Již sama funkce osobního vlastnictví nepřipouští, aby se projevilo vykořisťovatelským způsobem.“ LAZAR, J.: § 126. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 384.

82 Muselo íť o predmety, ktoré z objektívneho hľadiska mohli slúžiť uspokojovaniu osobnej spotreby (kvalitatívne hľadisko) a muselo íť o uspokojovanie hmotných a kultúrnych potrieb občana a jeho rodiny (kvantitatívne hľadisko). LAZAR, J.: § 126. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 384-385.

83 Ustanovenia § 128 ods. 1 a ods. 2 obsahovali definíciu, čo možno považovať za rodinný domček: „Rodinný domček je obytný dom, v ktorom aspoň dve tretiny podlahovej plochy všetkých miestností pripadajú na byty. Rodinný domček môže mať najviac päť obytných miestností nepočítajúc do toho kuchyne. Väčší počet obytných miestností môže mať, ak úhrn ich podlahovej plochy neprevyšuje 120 m²; z obytných kuchýň sa do tohto úhrnu započítavajú len plochy, o ktoré výmera kuchyne prevyšuje 12 m². Za splnenia predchádzajúcich podmienok sa za rodinný domček mohla považovať aj obytná časť roľníckej usadlosti.“

84 LAZAR, J.: § 129. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 393-394.

85 J Kabát uviedol, že „rozpor se zájmy společnosti je třeba vždy posuzovat se zřetelem ke všem okolnostem a povaze konkrétního případu. Bude nutno zejména uvážit proč věc neužívá sám vlastník, zda jejím přenecháním někomu jinému nesleduje zneužití osobního vlastnictví k získání bezprávných zisků či jiných nedovolených výhod.“ KABÁT, J.: § 130. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 397.

86 „Hromadění věcí, které překračuje v rozporu se zájmy společnosti míru potřeb vlastníka, je třeba vykládat objektivně (nikoli tedy subjektivně) se zřetelem ke všem okolnostem konkrétního případu (tj. Musí být přihlíženo k tomu, o jaké věci jde, k jakému účelu slouží, za jaké konkrétní společenské situace k hromadění věci dochází apod.). Vzdor tomu, že zákon používá v § 130 stejnou formulaci jako v případě majetku získaného z poctivého zdroje podle § 125 odst. 2, jde nicméně o dvě různé skutkové podstaty. Ustanovení § 130 odst. 2 předvídá nabývání spotřebních věcí způsobem právem aprobovaným, a tedy získání z poctivého zdroje. Nabývání spotřebních věcí se může až následně ocitnout v rozporu se zájmy společnosti, a to pouze za předpokladu, že vlastník má vůli tyto předměty hromadit a dále, že takto nahromaděné předměty překračují – objektivně posuzováno – míru osobní potřeby vlastníka, jeho rodiny, a domácnosti. Z toho plyne, že nikoli každé nahromadění věcí se ocitá v rozporu se zájmy společnosti, i když třeba překračuje míru běžné potřeby vlastníka. Proto bude použití § 130 odst. 2 v praxi výjimečné. Jen výjimečně totiž může nastat situace, že by se někdo v současných podmínkách stálého rozšiřování forem uspokojování osobních potřeb občanů, zvyšování jejich životní úrovně, růstu výrobků krátkodobé i dlouhodobé spotřeby ocitl svým subjektivním hromaděním předmětů spotřeby v rozporu se zájmem společnosti.“ KABÁT, J.: § 130. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama,

1987, s. 397.

87 „Poctivá práce ve prospěch socialistické společnosti vtiskuje tomuto druhu vlastnictví socialistický charakter. (...) Tuto ochranu v první řadě zakotvuje ústava (ústavněprávní ochrana osobního vlastnictví). Občanský zákoník tuto základní ústavněprávní ochranu ve svých ustanoveních blíže rozvádí a dále konkretizuje.“ KABÁT, J.: § 131. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 405.

88 Podľa J. Kabáta v znení tohto ustanovenia a podmienkach pre jeho aplikáciu „*třeba spatřovat snahu zákonodárce prosazovat zásadně nedotknutelnost, a tím i maximálně možnou ochranu osobního vlastnictví*.“ KABÁT, J.: § 131. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 406.

89 J. Kabát uviedol: „*ačkoli československý právní řád zaručuje osobnímu vlastnictví nedotknutelnost, nelze tento princip absolutizovat a tak jej stavět nad důležité zájmy společnosti*.“ Pozri KABÁT, J.: § 131. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. I. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 407.

90 J. Mikeš však uviedol, že „*přípustnost existence soukromého vlastnictví vyplývá z čl. 9 ústavy, podle kterého je v mezích socialistické hospodářské soustavy přípustné drobné soukromé hospodářství založené na vlastní práci a vylučující vykořisťování cizí pracovní síly*.“ MIKEŠ, J.: § 489. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. II. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 736.

91 Autorský kolektív pod vedením Viktora Knappa a Karola Planka vyjadril názor, že „*po socialistické revoluci ovšem po určitý čas nezbytně (byť v míře omezené a stále omezenější) zůstává i vlastnictví soukromé jako pozůstatek výrobních vztahů buržoazních. (...) Toto soukromé vlastnictví, které z našich společenských vztahů postupně mizí, má už dnes zcela jiný charakter, než má soukromé vlastnictví v kapitalistické společnosti. Státní moc v rukách pracujícího lidu v čele s dělnickou třídou a úplné vítězství socialistické hospodářské soustavy zabezpečují totiž, že soukromé vlastnictví dosud existující v naší společnosti není a nemůže být nástrojem vykořisťování*.“ KNAPP, V. – PLANK, K. a kol.: *Učebnice československého občanského práva. Svazek II*. Praha: Orbis, 1965, s. 12-13.

92 „*Se zřetelom k perspektivnímu vývoji socialistické společnosti je třeba na soukromé vlastnictví pohlížet jako na ustupující a tudíž netypický druh individuálního vlastnictví. Tomu svědčí nejen čl. 9 ústavy, nýbrž i systematické umístění právní úpravy tohoto druhu vlastnictví v závěrečných ustanoveních občanského zákoníku*.“ MIKEŠ, J.: § 489. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. II. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 736-737.

93 „*Prostředky, jimiž se soukromý vlastník může domáhat ochrany proti neoprávněným zásahům, jsou shodné s prostředky, které přísluší osobnímu vlastníku. (...) Východiskem budou čl. VI a VII (pozn. autora Zásad občanskoprávních vztahů Občianskeho zákonníka), podle kterých je třeba na jedné straně poskytnout vlastníkovu co nejširší ochranu, na druhé straně mu však znemožnit, aby zneužil své soukromé vlastnické právo na úkor sousedních vlastníků, jiných občanů anebo společnosti*.“ MIKEŠ, J.: § 489. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. II*.

svazek. Praha: Panorama, 1987, s. 738.

94 MIKEŠ, J.: § 489. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. II. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 738. Taktiež pozri aj dôvodovú správu k tomuto ustanoveniu: „Vyloučením možností převodu vlastnictví k těmto pozemkům na občana se má jednak zamezit spekulacím s nimi, jednak umožnit, aby stát nebo příslušná organizace jako vlastníci těchto pozemků mohly občanům, kteří chtějí stavět rodinné domky nebo rekreační chaty, zřizovat k nim právo osobního užívání.“ MIKEŠ, J.: § 490. In ČEŠKA, Z. – KABÁT, J. – ONDŘEJ, J. – ŠVESTKA, J.: *Občanský zákoník. Komentář. II. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 743.

95 J. Lazar vo svojej štúdii k vzniku a miestu vecného práva v súkromnoprávnom poriadku uviedol, že „Prvým legislatívnym predpokladom pre návrat k plnohodnotnej podobe vecného práva bolo nevyhnutné, aby v ústavách týchto štátov boli zrušené ustanovenia konštruujúce vlastníctvo ako sústavu druhov a foriem vlastníckych vzťahov s dominanciou štátneho socialistického vlastníctva. Súčasne s tým sa žiadalo, aby zrušený model bol nahradený jednotným pojmom vlastníckeho práva, ktoré sa vyznačuje rovnocennosťou a najmä rovnakou právnou ochranou všetkých vlastníckych práv bez ohľadu na ich subjekty i účelové určenie.“ LAZAR, J.: Vznik a miesto vecného práva v súkromnoprávnom poriadku (II. časť). In *Právny obzor*, 2015, roč. 98, č. 6, s. 546.

96 Tento návrh bol prijatý ako Ústavný zákon č. 100/1990 Zb., ktorým sa menil a doplňal zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej federatívnej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii.

97 „V tomto ustanovení na rozdíl od dřívější úpravy, prioritizující státní a družstevní vlastnictví, se stanoví zásada rovnoprávnosti a stejné právní garantovanosti vlastnictví všech právních subjektů včetně zákonných podmínek vyvlastnění nebo jiného omezení vlastnického práva.“ Osobitná časť dôvodovej správy k čl. 7 až 9 Návrhu ústavného zákona, ktorým sa menil a doplňal ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, Tlač č. 296. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1986-1990. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0296_00.htm>. [cit. 2022-09-04].

98 „Ustanovení uvádí obligatorní vztah předmětů státního vlastnictví. Přitom se vychází z toho, že ostatní majetek vyhrazený státem je stanoven dosavadním zákonodárstvím, případně může být nově vymezen zákonem.“ Osobitná časť dôvodovej správy k čl. 10 Návrhu ústavného zákona, ktorým sa menil a doplňal ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, Tlač č. 296. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1986-1990. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0296_00.htm>. [cit. 2022-09-04].

99 „V souladu se společenským zájmem na ochraně životního prostředí se výslovně zakotvuje zákaz jeho poškozování výkonem vlastnického nebo užívacího práva. Toto nové ustanovení proto zavazuje nejen vlastníky, ale i uživatele, to je i zemědělská družstva.“ Osobitná časť dôvodovej správy k čl. 12 Návrhu ústavného zákona, ktorým sa menil a doplňal ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, Tlač č. 296. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1986-1990. Dostupné na internete:

<https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0296_00.htm>. [cit. 2022-09-04].

100 Všeobecná časť dôvodovej správy k Návrhu ústavného zákona, ktorým sa menil a dopĺňal ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, Tlač č. 296. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1986-1990. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0296_00.htm>. [cit. 2022-09-04].

101 Všeobecná časť dôvodovej správy k Návrhu ústavného zákona, ktorým sa menil a dopĺňal ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Česko-slovenskej republiky a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, Tlač č. 296. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky 1986-1990. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0296_00.htm>. [cit. 2022-09-04].

102 Tento návrh bol prijatý ako Ústavný zákon č. 556/1990 Zb., ktorý sa mení ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii.

103 „Návrh výslovne premieta existenciu samostatného štátneho vlastníctva federácie a štátneho vlastníctva republík. Do vlastníctva federácie je zverený majetok, ktorý slúži na zabezpečovanie jej úloh v zverených oblastiach; tým sú napríklad veci v správe orgánov obrany, zahraničných vecí, štátnych hmotných rezerv a podobne. Ostatný majetok v štátnom vlastníctve je vlastníctvom republík. Návrh súčasne zveruje národným radám, aby ustanovili, ktoré veci z majetku republík sú majetkom obcí.“ Osobitná časť dôvodovej správy k čl. 4 Návrhu Slovenskej národnej rady na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, Tlač č. 315. Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej federatívnej republiky 1990-1992. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0315_01.htm>. [cit. 2022-09-04].

104 „Táto ústavná úprava nemôže byť iba úzko chápaná ako tradičná ochrana subjektívneho vlastníckeho práva predovšetkým občianskoprávnymi nástrojmi. V prípade zásady vyjadrenej v prvej vete tohto odseku ide o podstatne viac, pretože ústavnou cestou zaručuje, že každý môže byť vlastníkom bez akejkoľvek diskriminácie, a súčasne s tým nikto nemôže byť ako vlastník diskriminovaný v porovnaní s inými vlastníkmi.“ ČIČ, M.: a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 113.

105 „Ústavný princíp vyplývajúci z tohto odseku sa prejavuje v tom, že na dosiahnutie rôznych štátu uložených alebo ním garantovaných cieľov je nevyhnutným predpokladom verejnoprávne obmedzenie zásady, že každý má právo vlastníť majetok.“ ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 118.

106 Toto ustanovenie bolo inšpirované teóriou vlastníctva plniaceho sociálnu funkciu, ktorá pochádzala zo začiatku 20. storočia a jej pôvodcom bol francúzsky právny teoretik Leon Duguit. Predmetom bolo opustenie výlučnej individualistickej koncepcie vlastníctva a nahradenie tejto koncepcie sociálnou funkciou vlastníctva. Pozri viac ČIČ, M.: a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 119. Obdobne aj z hľadiska civilistiky, pozri LAZAR, J.: Majetková nerovnosť a sociálna funkcia súkromného práva. (Aktuálna úvaha). In *Právny obzor*,

2016, roč. 99, č. 4, s. 298. Naopak, túto teóriu kritizoval v 50. rokoch právny teoretik a civilista V. Knapp. Pozri aj KNAPP, V.: State z chystaného diela: „Vlastnictví ve společnosti na přechodu k socialismu“. In *Právny obzor*, 1951, roč. 34, č. 5, s. 421.

107 „Vyvlastnenie a nútené obmedzenie vlastníckeho práva tak ako v minulosti i podľa Ústavy Slovenskej republiky je nesporne najzávažnejším a výnimočnejším spôsobom (pritom nesmierne citlivým a citelným) zásahu do nedotknuteľnosti vlastníckeho práva, ktoré pripúšťa ústava.“ ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 123.

108 Pozri napr. FÁBRY, B.: Zmeny vo filozofickom vnímaní problematiky vlastníctva. In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 33. Pozri aj LYSÝ, M.: Delené vlastníctvo v práve platnom na území Slovenska. In *Acta Iuridica Olomoucensia*, 2021, roč. 16, č. 1, s. 30-31.

Informace pro autory

Líbily se Vám naše články? V příštím čísle může být i ten Váš. Články přijímáme nepřetržitě, nemáme tedy žádnou uzávěrku. Obsah jarního čísla připravujeme do konce března, obsah podzimního do konce září. Články zasílejte v elektronické podobě (formát docx, či doc) na e-mail **redakce@iurium.cz**. Článek je nutné opatřit abstraktem, a to v českém a anglickém jazyce, dále pak medailonkem autora. Délka abstraktu je maximálně 500 znaků včetně mezer. Medailonek autora má rozsah taktéž 500 znaků a autor se v něm krátce představí (u jaké instituce studuje či pracuje, jaká je jeho specializace v rámci práva apod.). Co se týče délky článku, doporučený rozsah znaků je 18.000-36.000 znaků včetně mezer (tedy 10-20 normostran). Na druhou stranu v odůvodněných případech publikujeme i články delší či kratší.

Iurium Scriptum je odborné periodikum. Přijímáme tedy pouze články na vysoké úrovni, které řeší nějaký právní problém v tom nejširším slova smyslu - nejsou tak vyloučeny ani články na pomezí práva a filozofie, ekonomie, psychologie, sociologie či jiných oborů. Je nutné je opatřit citačním aparátem, přičemž pro všechny autory je závazná citační norma, kterou naleznete na adrese **www.iurium.cz/citace**. Citační normu je třeba striktně dodržovat.

Přijímáme pouze články, které jsou originální a které ještě nebyly publikovány v jiném periodiku. Je ovšem možné odeslat části článků či celé statě, které byly užity v účasti v různých soutěžích, jako kvalifikační podmínky při plnění nějakého předmětu či jako diplomové nebo jiné práce. Samozřejmostí je, že předkladatel musí disponovat autorskými právy k předkládanému článku.

Zasláním článku uděluje autor výhradní licenci k publikaci článku jak v online podobě na serveru Iurium (**www.iurium.cz**), tak v tištěné verzi Iurium Scriptum. Je na posouzení redakce a redakční rady, jestli článek posoudí jako vhodný k publikaci a jestli článek bude publikován. V případě, že by padlo rozhodnutí článek nepublikovat a licenci nevyužít, předkladatel o tom bude neprodleně informován.

Kromě odborných článků je ale možné předložit i článek do kterékoli z rubrik, které jsou k nalezení na internetovém portálu Iurium. Je tedy možné zasílat recenze na literaturu, komentáře k aktuální legislativě či judikatuře, či jenom obecné úvahy *de lege lata* či *de lege ferenda* k jakýmkoliv otázkám. Stejně tak je možné předkládat články, které mají za cíl popularizaci práva a srozumitelným způsobem vysvětlují nějaký právní problém. Jiné články než odborné články není nutné opatřovat abstraktem.

**Jedna legenda právního psaní. Pět překladatelů. Rok a půl práce.
To je adaptovaný překlad jedné z nejcitovanějších a nejprodávanějších
knih o právním psaní na světě.**

Naleznete v akademických knihkupectvích a na našem e-shopu

publishing.nugisfinem.org

To ale není všechno. Další odborné články, rozhovory s nejvýznamnějšími osobnostmi ze světa práva, aktuální legislativa i judikatura. To vše a mnoho dalšího naleznete na našem webu.

www.iurium.cz

NUGIS FINEM
PUBLISHING